

L. Ādamovičs

Ceļā uz pilnību

Vispārīgās reliģiju vēstures un
Isrāeļa reliģijas vēstures viela

Vidusskolas kurss

Trešais pārlabots iespiedums
ar 42 attēliem

Izglītības ministrijas atzīta par derīgu lietošanai vidusskolās

RIGĀ, 1937.

IZDEVIS LATVIJAS VIDUSSKOLU SKOLOTĀJU KOOPERĀTĪVS

97-5464

Ievads reliģiju vēsturē.

1. Pasaules reliģijas un reliģiju vēsture.

1. Reliģiju dažādība un vēsturiska pārveidošanās. Reliģija ir visām pasaules tautām, bet dažādos veidos, tā ka var izšķirt dažādas reliģijas.

Vislielākais locekļu skaits ir kristīgajai reliģijai jeb kristiānismam (kristietībai). Tas sniedzas krietni pāri vienai trešdaļai no visas pasaules iedzīvotājiem, ap 730 miljonu (35%) no kādiem 2 050 miljoniem. Tad nāk četras lielas reliģijas, kuŗu locekļu skaits sniedzas katrai no 230—270 miljoniem: ķīniešu nacionālā reliģija (konfuciānisms), indiešu reliģija (hinduisms), budisms un islāms (Mohammeda ticība). Tā kā ķīnieši pa lielai daļai blakus savai nacionālajai reliģijai pieņēmuši arī dažādas budisma parašas un mācības, tad reizēm mēdz arī viņus visus pieskaitīt budistiem, un pēdējo skaits tad pieaug pāri 500 miljoniem. Vai atkal daļu budistu pieskaita ķīniešiem, un pirmējo skaits tad iznāk zem 200 miljoniem, bet ķīniešu nacionālajai reliģijai pieaug pāri 300 milj. piekritēju. Pārējo reliģiju starpā minami ap 100 miljonu dažādu pagānu, kas atrodas uz prīmitīvo (pirmatnējo) reliģiju pakāpes, ap 25 miljonu japāņu nacionālās reliģijas (šintoisma) locekļu, ap 17 miljonu žīdu (Mozus ticīgo) uc. — Šie skaitļi nav pilnīgi precīzi, jo daudzās zemēs nav noteiktas reliģijas statistikas un tāpēc aprēķini izdarīti pa daļai teorētiski.

Arī vienā no tai pašā zemē un tautā reliģija nav vienmēr bijusi tā pati. Piemēram, tagad Latvijas iedzīvotāju vairums ir evaņģeliskas luteriskas baznīcas locekļi, priekš 500 gadiem Latvijā nebija vēl neviena luterieša, un 500 gadus agrāk nebija kristīgu latviešu, kaut gan toreiz citas Europas tautas jau sen turējās pie kristīgās ticības.

Pārmaiņas reliģiju dzīvē, to vēsturiskā izveidošanās un attīstība dod vielu reliģiju vēsturei.

2. Reliģiju vēstures avoti. Reliģiju vēsture smel drošas ziņas par senatni no dažādiem rakstu avotiem un reliģisku

celtņu un priekšmetu atliekām (pieminekļiem). Tautas uzrakstījušas savas reliģiskās dziesmas un likumus, kā arī stāstījumus par dieviem un ziņas par reliģisko dzīvi. Svētnīcas, altāri, dievu tēli un apbedīšanas piederumi arī der par pagātnes reliģijas lieciniekiem. Daudz kas no agrāko laiku reliģiskās tradīcijas uzglabājas arī vēl tagad dzīvās tautas parašās, nostāstos un valodā. Viss tas noder par vielu reliģijas vēsturniekam.

Bet rakstu avoti nesniedz atpakaļ līdz cilvēces kultūras sākumiem un līdz ar to līdz reliģijas pirmveidiem. Arī reālās atliekas maz ko var liecināt par pirmatnējiem ticējumiem. Tāpēc reliģijas vēsturnieku atziņas par reliģijas pirmveidiem ir hipotētiskas. Novērojumi vēl tagad dzīvojošo prīmītvās kultūras tautu dzīvē, dažādas ziņas vēstures pieminekļos un viena otra jo senu reliģijas tradīciju atlieka mūsu laiku dzīvē (piem.: rumulēšanās paraša, meijas, amulēti) dod vielu, ko reliģijas vēsturnieki kritiski pārbauda un salīdzina un tad rada savas teārijas par cilvēces reliģijas sākumiem un pirmatnējiem ticējumiem.

Agrāk centās visas reliģijas atvasināt no vienas vēsturiskas saknes. Pēdējā laikā arvien vairāk nostiprinājusies atziņa, ka reliģiju vēsturē savijas kopā vairāk dažādu pirmatnēju ticējumu pavedienu.

2. Pirmatnēja ticība spēkam (dynamismus).

1. Animātisms. Pirmatnējs cilvēks savā ār pasaules uztverē līdzinās bērnam. Bērns uzskata ār pasaules priekšmetus par sev līdzīgiem dzīviem radījumiem: viņš apsveicina puķes un sarunājas ar tām, viņš dusmojas uz koku, pie kā sasītis galvu, un viņa rotaļās nedzīvi sprunguļiši pārvēršas par dzīvniekiem. Tāpat arī pirmatnējs cilvēks redz sev apkārt dabā būtnes, kas apbalvotas tāpat kā viņš pats ar dzīvības spēku, apziņu un jūtām un darbojas pēc savas brīvas gribas. Kad viņš klūp pār koka sakni, tad viņam šķiet, ka koks gribējis viņu apgāzt. Ja kāds noslikst upē, — tad upe viņu ievilkusi dzelmē. Zibens iespeļ tur, kur viņš grib. Par Tanganikas ezera nēģeriem stāsta, ka negaisam uznākot un ezeram trako-

jot, viņi lūdz baltos nogulties laivas dibenā, jo ezers nevarot panest viņu izskatu.

Šādu uzskatu atrodam arī latviešu folklorā:

Ēdiet, govīs, zaļu zāli, nemīniet kājiņām, —
zaļa zāle gauži raud, kājiņām nominama.

Tā vaj'dzēja, tā notika dižam kroga dzērājam:
zirgs aizskrēja meža ceļu, zars norāva cepurīt'.

Zeme raud uz arāja, vecainē gulēdama utt.

Pazīstamas arī teikas, kas stāsta, ka „vecos laikos koki runājuši“ vai ka no koku ievainojumiem tecējušas asinis; un tie sajūtot sāpes, kad tos griež zināmās dienās vai zaļus ar visām lapām met ugunī. Stāsta arī, ka „vecos laikos akmeņi auguši“.

Tā pirmatnējs cilvēks nostāda līdzās darbīgos spēkus visās parādībās — nedzīvā dabā, stādu un kustoņu valstī tāpat kā cilvēku dzīvē. Šādus uzskatus sauc par animātismu (no latīņu: *animātus* = apdzīvīnāts, dzīvs). Tiem vēl nav pārliecības, ka dzīvīnātājs spēks ir atsevišķa dvēsele jeb gars, kas iemīt priekšmetos un būtnēs, un tāpēc tos apzīmē arī ar vārdu preanimisms (*prae* = priekš, *anima* = dvēsele), lai norādītu, ka šie uzskati bijuši priekš animisma jeb dvēseļu ticības.

Animātisms ir augsne, kuņā attīstījušies pirmatnējie reliģiskie uzskati.

2. Mana. Cilvēka vērību īpaši saista viss tas, kas nāk negaidīts, liekas ārkārtējs, neizprotams, noslēpumains, rada izbrīnu vai sacel izbailes. Putekļu mākonis, kas piepeši uzvirpuļo uz lielceļa, reti sastopams liels miesas spēks, nejauša vājība, dīvaina veida akmens, kroplums kokos, dzīvniekos un cilvēkos, ārkārtējas gara dāvanas, mēnesgriežu kārtīgā maiņa, saules aptumšošanās, dzimšana un nāve, kādas barības un dzēriena spēks — viss tas un vēl citas tamlīdzīgas parādības liekas pirmatnējam cilvēkam kādu pārdabisku spēku radītas un ierosinātas. Tādās parādībās viņš lēzē spēku, kas stāv pāri ikdienas dzīvei un izpaužas neparastā ārkārtējā brīnišķīgā darbībā. Tas rada bailes, bet var būt cilvēkam arī derīgs. Ar

šādu spēku tāpēc nopietni jāreķinās: bīstamība jāatvaira, derīgums jāizlieto savā labā.

Sādos uzskatos meklējami reliģijas sākumi. Reliģiju vēsturnieki mēdz apzīmēt pārdabisko spēku un varu ar svešvārdu *mana*, jo tā šo spēku sauc kādā melanēsiešu izloksnē, un Melanēsijā tā būte ir pirmo reizi pamatīgi izpētīta. Pati spēka jeb varas ticība — dinamisms (no grieķu *dynamis* = spēks) — sastopama arī pie daudz citām tautām un uzskatāma par primitīvo ticējumu pamatu. Neparasto varu uzskata par nepersonisku spēku; tas nav nekāda gara darbības izpausme, bet pielīdzināms savā ziņā elektrībai. Tas uzkrājas zināmos priekšmetos, kas tad ar savu izskatu vai darbību atceļas no savas apkārtnes. Tas var pāriet no vienas personas un priekšmeta uz otru. Ar šo spēku piesātināti vai apbalvoti priekšmeti ir līdzīgi pielādētai elektriskai baterijai un bīstami visiem, kas neprot ar to apieties.

Arī dzīvniekos un cilvēkos noslēpumainais spēks var uzkrāties. Īpaši plēsīgos zvērus uzskata par „spēka apveltītiem“. Spēka pārpilnībā domāja esam cilšu vecākos, virsaišus, īpašus svētus vīrus (burvjus, priesterus), bet arī vājprātīgus, epileptiskus utl. Cilvēka spēks atdalās no viņa ar nogrieztiem nagiem, nocirptiem matiem, siekalām, — kāpēc ar tādām lietām jārikojas uzmanīgi.

3. Tabu. Pret priekšmetiem, vietām un personām, kas apveltītas ar mana's spēku, jāizturas uzmanīgi. Pirmatnējās tautas pazīst veselu rindu aizliegumu, kas cenšas aizsargāt cilvēkus no bīstamās varas iespaيدا. Šādu bīstamību apzīmē ar polinēsiešu vārdu: *tabu* (= iezīmēts, apzīmēts, ievērojams), jo Klusā okeana Draudzības salās pētniekiem bija izdevība pirmo reizi novērot visā pilnībā labi attīstītas tabu parašas.

Tabu ir netikvien mežoņu dievi, bet arī priesteri un virsaiši. No personām vara pāriet uz viņu īpašumu un visu, ko viņi aizkaŗ. Mežoņu virsaiši reizēm neiet kājām, lai neaizkartu savu apakšnieku zemi un nepiesavinātu to sev. Kas prot, var arī savu īpašumu padarīt tabu: viņš uzceļ ap to kārtis ar zāles pušķiem par zīmi, un neviens neuzdrošinās vairs ķerties klāt. Tabu neaizkaramību sarga likumu noteikti sodi, bet vēl jo vairāk bailes no pārdabiskā spēka. Kāds mežonis, dabūdams

zināt, ka viņš nejauši apēdis sava virsaiša ēdiena atliekas, kas, virsaitim ēdot, bija tapušas tabu, saslīma un nomira pēc dažām stundām.

Pazīstams ir tabu aizliegums, ko Mozus dod isrāēliešiem par Dieva kalnu: „Sargaities — nekāpiet uz kalnu un neaizkariet viņa pakāji; ikvienam, kas kalnu aizkārs, jāmirst. Neviena roka nedrīkst to aizkart, tiešām akmeņiem to nomētās vai nošaus — vai tas lops vai cilvēks, tas nepalik dzīvs.“

Mūsu senči aizlieguši lauzt zarus no svētajiem kokiem un birzīm un lasīt ogas un medīt svētajos mežos.

4. Maģija. Lai izsargātos no bīstamā spēka, lietoja dažādus paņēmienus un palīglīdzekļus. Tā radās reliģiski rīti, kas grib saistīt vai novērst naidīgos spēkus, vai atkal izlietot tos cilvēka labā. Šie rīti stāv ļoti tuvu maģijai (buršanai), un vispār pirmatnējā reliģijā nav iespējams stingri nošķirt reliģisku kultu no maģijas.*)

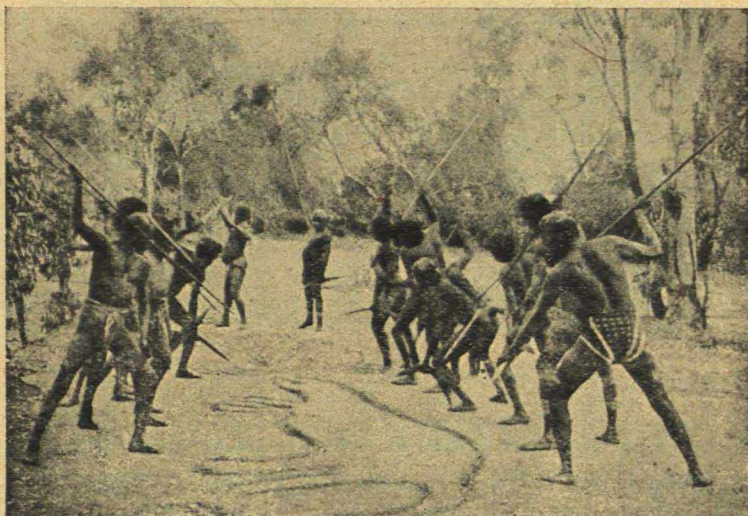
Primitīvās maģijas piemēri: Nonāvēt cilvēku, rādot uz viņu ar koka vai kaula šķēpeli, vai ar īpašiem paņēmieniem izšaujot bultu, vai metot šķēpu no vairāk kilometru liela attāluma, vai ievainojot cilvēka tēlu. Uzraidīt vai atņemt slimību. Radīt lietu, izlaistot ūdeni pa zemi (rumulēšanās), vai aplejot ar ūdeni lapās ietītu cilvēku, vai plunčojoties pa ūdeni, kā to pīles dara. Izvilināt saules parādīšanos, uzkarot apaļu ripu koka zaros; veicināt saules darbību, kuŗot lielus uguns sārtus (gada ugunis).

Ļoti bieži lieto atvairāmos (apotropajiskos) rītus, ar kuŗiem cenšas ierobežot vai atvairīt bīstamu spēku, piem.: piesiešanu, pienaglošanu, robežas novilkšanu, stipra pretspēka izvirzīšanu.

Maģijas darbības sadalāmas divās galvenās nozarēs: homoiopatiskās (grieķ. *homoiios* = līdzīgs), kas pamatojas uz darbības līdzības principa, un kontagiōzās (no latīņu *contagium* = aizkaršana), kas meklē tiešus vai netiešus sakarus

*) Maģija pamatojas pārliecībā, ka ar īpašiem līdzekļiem un paņēmieniem iespējams mēchaniski savaldīt un kalpināt pārdabiskos spēkus; maģijas tehnika ir tikai iedomāta un faktiski tomēr nepietiekoša. Kults griežas pie augstākā spēka brīvās gribas un cenšas ietekmēt to kulta rīkotājam labvēlīgā virzienā.

ar apburāmo. Homoiopātiska maģija jeb analogijas burvība ir augšā minētās lietus un saules burvības vai atkal mēģinājums modināt kādā cilvēkā kaislīgu liesmainu mīlestību, sadedzinot viņa tēlu uguns liesmās utl. Mednieku ciltīs Austrālijā vēl tagad ļoti parasts maģijas veids — priekš medībām uzzīmēt medījamos dzīvniekus un ievainot zīmējuma tēlu nāvīgā vietā. Dzīvnieku zīmējumi ar nāvīgiem ievainojumiem atrodami arī pirmatnēju cilvēku mītnēs, piem. lielajās apakšzemes ejās Dienvidusfrancijā uc. Sk. 1. zīmējumu. Kontagiōzā maģija

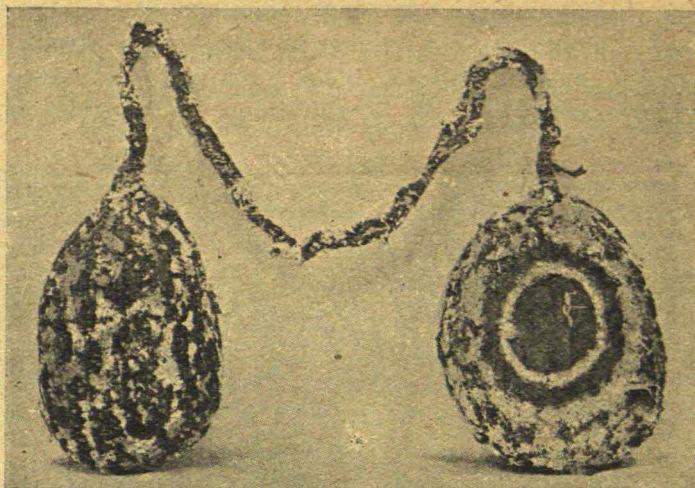
1. zīm. Medību burvība Austrālijā. Vīri ar šķēpiem uzbrūk smiltīs zīmētam kenguru.

cenšas izmantot apburāmā cilvēka drēbju gabalus vai kādu citu lietu, kas bijusi viņa rokās, viņa nogrieztos matus, nagus utl.

Vārdu un nosaukumu arī uzskata par vienu daļu no tā īpašnieka, un tāpēc vārdam maģijā liela nozīme.

Austrāliešu ciltis lieto kādu mākslīgi izgatavotu rīku, kurā koncentrēts noslēpumains brīnišķīgs spēks, kas lielāko tiesu ir labs un tiek izlietots derīgam radošam darbam. Tā ir tā sauktā tjurunga („paša slepena lieta“), ko izgatavo visvairāk no koka vai akmens, bet arī no citas vielas, plakanā, ieapaļā vai apaļā veidā un apraksta noslēpumainiem zīmējumiem. Koka tjurungas ir līdz 1 m garas un 2—9 cm platas,

mēdz tās arī iesiet auklās un, vēcinot pa gaisu, radīt lielu burkšķi. — Katram ir sava tjurunga, drikst tās rādīt tikai iesvētītiem. Bieži vien glabā tās īpašās alās un iznes tikai tad, kad tās vajadzīgas rītos. Nesdams sev līdz tjurungu, austrālietis jūtas drošs un spēcīgs. Liela loma tjurungām arī dažādos totēma kultos (sk. 2. zīm.).

2. zīm. Tjurungas rota Arandas ciltī Austrālijā. Viens dzijas kamols attēlo svētā emu putna kuņģi, otrs — sirdi. Rotu apliek, pārgērbjoties par emu, tādā veidā, ka viens kamols nāk uz krūtīm, otrs uz muguras.

5. Spēka ticējumi un maģija senlatviešos. Senlatvieši redzējuši noslēpumainu un pārdabisku spēku dažos dzīvniekos un kokos. Vislielāko mūsu dzimtenē kādreiz sastopamo plēsīgo zvēru, lāci, lietojuši velnu un nešķīstu garu tramdīšanai. Vilku atkal nedrīkstējuši saukt īstajā vārdā, lai nenokļūtu viņa varā, bet dēvējuši par ujāku, mežonu, meža veci, spigaci, meža suni utl.

„Ūja, ūja, viens nāk lopos,
liels plats vīrs, liels gaŗš vīrs“ —

ir vilku vārdi, ar kuriem gans cenšas atvairīt vilku no gannāmpulka.

Koku valstī īpašu spēku piedēvē ozolam un liepai — lielākajiem, spēcīgākajiem un derīgākajiem Latvijas lapu kokiem.

Tāpat arī sērmūkslis jeb pīlādzis apbalvots ar pārdabisku spēku un noder nešķīstu varu un spēku gaināšanai un atvairīšanai.

Auglības kultā liela loma ir jumjiem (sk. tālāk 14. s. lp.).

Brīnišķu spēku piešķir Jāņu zālēm. Tās, „ko plūc Jāņu vakarā“, dziedot īpašas dziesmas, apbalvotas ar auglības un laimes varu. Tās pin vainagā un liek galvā, sviež virsū saimniekam un saimniecei, nes mājās un liek uz logiem, kņauj uz soliem un grīdas, slien gar sienām. Vēlāk izkaltē un uzglabā savrup, lai varētu gatavot dziru govīm, kad tās saslimst vai atnesas. Arī pašā Jāņu vakarā liek Jāņu vainagus govīm ragos vai ap kaklu. Ar to grib veicināt lopu laimi.

* Metam zāles laidarā, lai telītes vairojas;
cik zālīšu, tik telišu Jāņa mātes laidarā.*

Puškaiņu (meiju) nešana mājās ir vispirms arī bijusi auglības burvība.

Druvu un dārzu aplīgošana un apiešana (apjāšana) ir maģijas paņēmieni, ar ko cenšas saistīt auglības spēku un līdz ar to atvairīt ļaunas naidīgas varas. Jāņuguns ir saules burvība, kas nodrošina druvām, ciktāl vien uguns redzama, saules dzīvības spēku.

Lieldienu šūpošanās ir saules burvība, kas veicina saules „uzšūpošanos“ debeskalnā un līdz ar to dabas dzīvības atmodu un attīstību. Latviešu tautas dziesmas daudzina šūpošanās svētību, norāda labumus, kas nāks, ja saule kāps aizvien augstāk pie debesīm.

* Kas to Lieldienu iešūpoja,
tam auga liniņi, tam kaņupītes. —

Lieldien' gāju šūpoties, lai telītes ganijās...*

Liela uzmanība un rūpīgi atvairāmie rīti ir vietā miršanas gadījumos, jo tur ticēja parādāmiešiem varenu iznīcības jeb nāves spēku, no kā ļoti jāsgādās. No mirēja istabas iznes visus stādus un sēklas, lai neapmirstot. Mirējam nedod ne piena, ne medus. Sējas laikā neviens saimnieks nepiedalās miroņu apkopšanā un nešanā, lai nepārnestu iznīcības spēku uz sēklu un nekaitētu sējumiem. Ja tas tomēr bijis nepieciešams, tad jāšķīstās, mazgājot rokas 3 reizes sāļtā ūdenī. Mironi neved pa ziemas ceļu, kas iebraukts pāri tīrumiem un dārziem, ne

arī pa ledu pāri upei vai ezeram. Pār miroņa mazgāšanas vietu neiet pāri, kamēr tā nav noziedota, — lai nedabūtu „mirona vainu“. Iznīcības spēku saista un padara nekaitīgu, iedzenot mazgāšanas vietā naglu. Bet ap miroņa šķirstu istabā nedrīkst iet apkārt, laikam baidoties, ka tāds gājiens varētu aizšķēršļot spēkam ceļu uz āru un aizturēt to istabā. Nedrīkst arī iet cieši aiz šķirsta, tad „vaina lecoties“. — Mazā mērā un ar ziņu lietots, šis spēks varēja nākt arī par svētību. Mironim novilkta kreklu un miroņa mazgājamo lupatu izlietoja par dziedējamu līdzekli.

3. Fetišisms un totemisms.

1. Fetiši un to kults. Īpatnējs pirmatnēju ticējumu izveidojums ir fetišisms (fetišs, no portugāliešu vārda *feitiço* = māksliņš, ar māgisku spēku apbalvots; apburta lieta). Tipiskā veidā fetišisms izplatīts Vidusafrikas nēģeru ciltīs. Fetišs ir nedzīva lieta: kāds akmens, kāds kauls, kāda spalva utt., bet var būt arī kāds dzīvnieks, ko iedomājas spēka pilnu, kas var palīdzēt un ko tāpēc vajaga sev tuvināt.

Nēģeris iziet svarīgās veikala darīšanās un paklūp uz kāda akmentiņa pie sliekšņa. „Ak te tu esi!“ viņš saka, uzņem akmentiņu, nes to sev līdz un uzskata par savu palīgu visos pasākumos. Bet nēģeris var izvēlēties arī kādu citu priekšmetu, uz ko griezta viņa vērība: suni, kaķi vai arī kādu koka gabaliņu, kas saista nejauši viņa uzmanību. Viņš piesola savam fetišam dāvanas un dod solījumu godāt to vienmēr, ja viņa pasākums izdosies. Ja viņam patiesi izdodas, tad skaidra lieta, ka viņš atradis stipru palīgu; bet ja nē, tad jaunais fetišs tiek atmests, un tā vietā meklē atkal kādu citu.

Kādreiz mežonju piekrastē bijušas izmestas malā kuģa drupas ar enkuru. Kāds mežonis nolauzis gabalu no enkura, bet drīz pēc tam nomiris. Kopš tā laika sākuši godināt enkuru kā fetišu.

Par mākslīgu fetišu stāsta kāds Kongozemes misionārs: „Pie māju čukura karājas kāda brīnišķīga pauniņa, ko sauc „Nkisi“, daudzskaitli „Minkisi“. Kādā pinumā, nesamā tikla veidā, sakrautas visvisādas lietas: krīts, vizla, sviķis, sāls, pulveris, pipari, mati, nagi, spalvas, zobi, sēklas, metalla gredzeni, kalna kristalli utt. Pauniņa apvilka parasti ar vairākām mērkaķu vai meža kaķu ādiņām un nokrāsota ar palmu eļļu un sarkanu krītu. Klāt piekārti arī vairāki grabuļi un vēl divkārsš koka zvans — Nkunda utl. lietas. Minkisi var būt arī vienkāršāki, un viņu veids ir dažāds. Tos pagatavo priesteri, cinganga, kas pa vienam vai pa diviem un vairākiem dzīvo katrā ciemā. Izgatavošana ilgst ilgāku laiku, jo priekšmeti jāņem tādi, kas saistīti ar svarīgiem notikumiem vai ņemti no mežonīgiem stipriem zvēriem un ievērojamiem cilvēkiem. Arī cilvēku koka figūras pieliek reizēm klāt. Jau lietošanā esošus minkisus var pastiprināt, pieliekot tiem jaunus spēcīgus elementus klāt.

Leoparda nagā ir iekšā šā zvēra spēks un ievērojama vīra matā — viņa spējas. Kad materiāls savākts, notiek iesvētīšanas cēremonijas, kur dod svētajam daiktam vārdū un izdod tā lietošanas noteikumus. Minkisiem piedēvē brīnišķīgu spēku. Tie var uzsūtīt cilvēkiem slimības un dziedināt tās, sagādāt ienaidniekiem visādas nelaimes un pasargāt no tām savu īpašnieku, aizturēt spokus un burvjus un apzīmēt tos, uzmeklēt zagļus utt. Dažādiem minkisiem ir dažādas spējas un attiecīgi nosaukumi.“

Arī tēli var dabūt fetišu nozīmi.

Fetišisms ir viens no visrupjākiem reliģijas veidiem un uzskatāms par mana's ticības izvrtības parādību. Tam radniecīga ir amulētu un talismanu cienīšana, kas sastopama vēl mūsu dienās, un arī augstākās reliģijas formās pazīstamais relikviju kults.

3. zīm. Totema cēremonija Varramungas ciltī Austrālijā. Totems — Vollunkva (melna čūska) uzzimēts smiltīs un uzkrāsots uz vīru ķermeņiem; dažiem rokās liki mākslīgi čūsku tēli, izgatavoti no zāles stiebriem un aptīti ar cilvēku matu auklu.

2. Totemisms. Īpatnējs reliģijas un sabiedriskās dzīves veidojums pirmatnējās tautās ir totemisms. Par totemu kāda indiāņu cilts apzīmē dzīvnieku, ar kuŗu kādā dzimta (klans) vai arī atsevišķa persona stāv tuvākos sakaros. Totemisms ļoti izplatīts arī Austrālijas cietzemes iedzimto vidū. Totems ir lielāko tiesu kāda dzīvnieku suga, bet var būt kādreiz arī kāda stādu suga vai kāda priekšmetu grupa, arī debesķermeņi, kā saule un mēness, un dabas parādības, kā vējš un uguns. Totemisms atzīst tuvākus sakarus starp kādu cilvēku grupu (dzimtu, klanu) un attiecīgo totemu sugu (grupu) un redz šo cilvēku dzīvības spēku it kā sakopotu (koncentrētu) attiecīgos totemos. Visi, kam tas pats totems,

jūtas savā starpā cieši saistīti. Dzimtas locekļi apzīmē sevi ar totema attēlu vai tetovējumu un parāda totema īpatņiem īpašu cienību, parasti neaiztiek un nenonāvē un neēd tos. Totemu uzskata par palīgu un sargu un reizēm arī piesauc grūtos brīžos un gulēt ejot. Bieži sakarus ar totemu izskaidro, uzskatot totemu par attiecīgās dzimtas pirmtēvu un senci. Viena un tā paša totema locekļu starpā nav atļautas precības, piem. kenguru totema jauneklis nevar precēt savas dzimtas jaunavu, bet viņam jāmeklē sieva kaimiņos, teiksim: emu totema dzimtā. Totemisma kultā mēdz dejot totema dejas, maskojoties totema veidā un atdarinot tā kustības vai balsi; ar to cenšas nostiprināt ciešas saites dzimtas un tās totema starpā. (Sk. 3. zīm.).

Totemismā izpaužas pirmatnējais uzskats, kas nepazīst ciešas robežas cilvēku un dzīvnieku starpā.

4. Dabas reliģijas sākumi.

1. **Dabas godināšana (natūrisms).** Visas tās dabas parādības, kas pirmatnējam cilvēkam šķita ārkārtēja pārdabiska spēka pilnas, saistīja viņa interesi. Koka un stāda auglība, akmens cietums un pastāvīgums, kalnu cēlums un varenums, ūdens spirdzinājums un veldze, uguns siltums un gaišums, saules dzīvības spēks, mēness griežu noteiktība un noslēpumainība un pērkonu varenība, kā arī dažādu dzīvnieku stiprums un vara — viss tas noderēja cilvēkam viņa dzīves grūtajās gaitās, un tāpēc dabiska bija vēlēšanās nākt ar šīm lietām tuvākā sakarā un izlietot to spēku savā labā. Pārdabisko ne-personisko spēku iedomājās cieši saistītu ar attiecīgu lietu, dzīvnieku, parādību pašu un tāpēc godināja uguni, pavardu, avotu, sauli, pērkonu, diženus kokus, dīvainus akmeņus, kalnus utt., arī atsevišķus darba rīkus un ieročus.

2. **Pirmatnējais jumja kulta senlatviešos.** Plaši izplatīta bija ticība īpašam auglības un svētības spēkam, kas mīt briešošā labības druvā un ko var ar īpašiem rītiem saņemt un pārnest uz nākošo gadu ražu vai arī izlietot citādi par laimes nesēju. Senlatviešu vidū šī ticība radījusi jumja kultu.

Par jumi sauc divžuburu (arī vairākžuburu) labības vārpu vai platāku plakanu linu stiebru, kuŗā it kā saauguši vairāki stieбри kopā, tāpat arī riekstu un augļu kopā saaugušus divniekus. Latviešu auglības kultā ir liela loma labības un linu

jumjiem. Jumis ar savu ārkārtējo dīvaino veidu liekas īpašs auglības spēka sakopojums. Tāpēc pļaujot meklē rokā jumjus, lai varētu tais saņemt un uzglabāt visu druvas auglību un svētību. Bet ja tas nav iespējams, tad dabiskā jumja vietā stājas jumja pīne, jumja vainags, jumja josta jeb jumja kūlītis (pirmais, jeb pēdējais, jeb arī 3, 9, 5 vārpām). Īpaši uzmana, ka neaizdzītu auglības spēku prom no druvas. Labību pļaujot, liek vienmēr stiebriem krist ar vārpām uz lauka iekšpusi vai arī pļauj apaļiski. Dažās vietās malā jau iepriekš sasiens vārpas mezglos. Pēdējo kūlīti nocērt pats saimnieks vai saimniece; no tā vij jumja vainagu jeb jostu, ko ar lielu godu pārnes mājās un uzglabā vai nu klēts čukurā, vai uz īpaša vadža klētī, vai apcirkņa dibenā, arī istabā pie griestiem, pie sienas, īpaši goda vietā virs stulpiņa, t. i. izgrieztā stabiņa sola galā aiz vispārējā ēdamā galda. Nākošā pavasarī jumja vainagu aiznes uz tīrumu, un no tā izberztos graudus saimnieks izkaisa pirmos, pārnesdams uz jauno sējumu agrāko ražu auglības un svētības spēku. No jumja kūliša graudiem arī cep īpašus jumja klaipus, kas tad savukārt paliek par jumja svētības nesējiem.

Vēl vecāks liekas kāds otrs paņēmieni; pēdējā kūliša stiebrus sasiens kopā vienā pušķī un graudus ar kociņiem iekašņā turpat tīrumā, lai paglabātu nopļautās druvas auglību un svētību nākošām ražām. (Sk. 4. zīmējumu.) Tas šķiet atbilstam prīmitīvam lauksaimniecības veidam, kas nepazīst vēl kārtēju augu maiņu un triju lauku sistēmu.

Uz šo paņēmieni, liekas, zīmējas tautas dziesma:

* Teju, jumīt, i paliec, nesakari mugurā;
ne tu mana nasta bijī, ne es tavs nesējiņš.*

Jumi uzskata arī plašākā nozīmē par svētības un laimes nesēju. Kas to atrod un uzglabā, tas dzīvos laimīgas dienas, tam būs nākošu gadu laime un liela svētība mājās — mantā vispār, bet sevišķi lopos. Puišiem un meitām jumja atrašana dod izredzes uz drīzām kāzām. Lai pārnestu jumja svētību uz cilvēkiem, jumja vainagu liek saimniecei galvā, jostu jož saimniekam ap vidu, jumi sprauž aiz cepures, iepin līgavas vainagā utl.

4. zīm. Jumja kūlītis (pušķi sasieti rudzu stieبری)
Latgalē 1924. g.

Svētības spēks senlatviešu ticējumos pāriet no druvas uz labību rijā un klētī un beidzot uz maizi, kas no labības cepta. Šo spēku uzmanīgi sarga: labības apcirkņus un dzirnu akmens aci nekad neatstāj pavisam tukšus; maizi nekad neliek ar iegriezto galu uz durvju pusi, neļauj ēdējam aiziet no galda prom pa ēdiena laiku utt. Maizi izlieto par svētības nesēju kristībās, pietinot to klāt kristījamam bērnam, un kāzās.

Daudz tautas dziesmu norāda uz dažādām cēremonijām, kas izpildītas, jumi saņemot un pārvedot.

* Meitas, jumja neņemiet, lai ņem pati saimenīca;
ja neņem saimenīca, lai ligoja tīrumā.

Piekdien jumja neņemiet, ni bez saules vakarā, —
pirmdien, otrdien, kad saulīte launagā.*

* Ai māsiņas, tīri jumi ravējiet,
ai meitiņas, ai māsiņas, tīri jumi ravējiet.

Izplūkušas sapinieti pīnītē,
izravēj'šas, izplūkušas, sapinieti pīnītē.

Pārsviediet pār vizuļu vainadziņ',
sapinušas pārsviediet pār vizuļu vainadziņ'.*

Plūcējas sviedušas savas linu sauņas pāri galvai. Puiši nākuši tās lasīt kopā. Jumi uzmeklējuši un ievijuši vainagā, ko talkas māte likusi galvā, un tad viss bars nācis dziedādams uz mājām. Vai atkal bara vedēja pārnesusi vainagu mājās un piesolījusi talkas mātei:

* Nāc ārā, talkas māt, ko es tev parādīšu?

Es tev došu jumja kroni par launaga nesumiņu.

Nāc ārā, talkas māte, kur es likšu jumja kroni?

Vai tavā galviņā, vai tavā klētiņā?

Labāk likšu galviņā, ne tavā klētiņā.*

Par labības jumi dzied:

* Jumītim klēti taisu deviņiem apcirkņiem,

ka varēja ielīgūt ar visām galviņām.*

Jumja saņemšanai sekoja vakarā liels mielasts ar sakramentālu raksturu (sk. tālāk § 12, 4 p.).

3. Dabas gari, daimoni. Dabas godināšanai tālāk attīstoties, iedomājās, ka pārdabiskā vara pieder īpašiem personiskiem spēkiem, gariem jeb dvēselēm, kas dzīvo cildinātajos priekšmetos, bet var brīvi kustēties un uz kādu laiku tos pat atstāt. Radās ticība kalnu gariem, mežu gariem, tuksnešu gariem, ūdens gariem („nārām“), zemes gariem, koku gariem, akmeņu gariem, labības gariem, pavarda gariem, visādiem sargģenijiem utt. Šādu garu skaits var būt ļoti liels, viņus mēdz apzīmēt ar grieķu vārdu „*daimōn*“. Garu ticību sauc arī par polidaimonismu (*poly* = daudz). Garu pasaulē stāv cilvēkam pretim kopgrupas (kollektīvi), no kurām atsevišķas būtnes lāgā neatceļas ne ar kādām individuālām īpatnībām.

Korejiešu polidaimonismu attēlo šādā veidā:

* Gari pārvalda visu debesi un katru vietīņu zemes virsū; viņi uzglūn cilvēkam ceļmalā, kokos, klintīs un kalnos, ielejās un upēs. Viņi uzmana to dienu un nakti — viņi ir vienmēr viņam apkārt, lido ap viņa galvu, tuvojas viņam no zemes. Pat paša mājā viņš nevar patverties: arī tur ir gari — mūra cementā, uz sijām utt.*

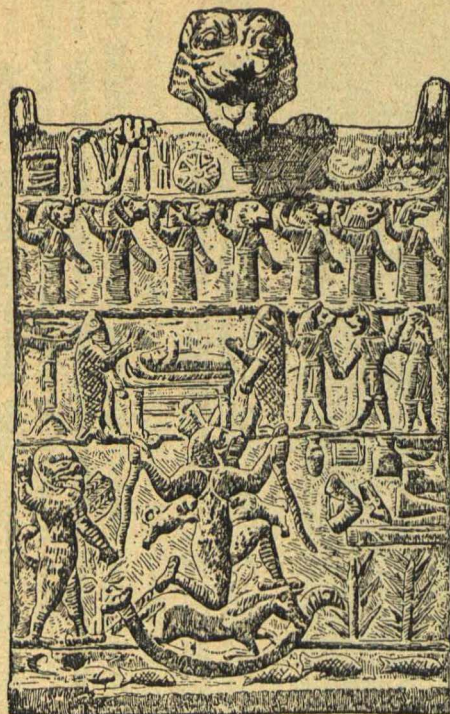
Lielākā daļa garu ir baigas, šķietami bīstamas būtnes. Viņus iedomājās gan dzīvnieku, gan cilvēku veidā, bet arī dažādos jauktos veidos (pusciltvēka-pusdzīvnieka, pusputna-puskustona). Cilvēku fantazija ir bijusi ārkārtīgi dzīva, veidojot dažādos dabas garus. 5., 6., 7. un 8. zīmējums rāda vairākus daimonus un ģenijus, kas bija pazīstami babiloniešu un asiriešu ticējumos. Primitīvās tautas iedomājušās vēl dīvainākus tēlus.

5. zīm. Babiloniešu-asiriešu sargģenijs ar 4 spārniem un ērgļa galvu. Uz kurvja viņa rokā 2 ģeniji ar cilvēka galvām sumina dzīvības koku, otrā rokā viņam piniņas čiekurs.

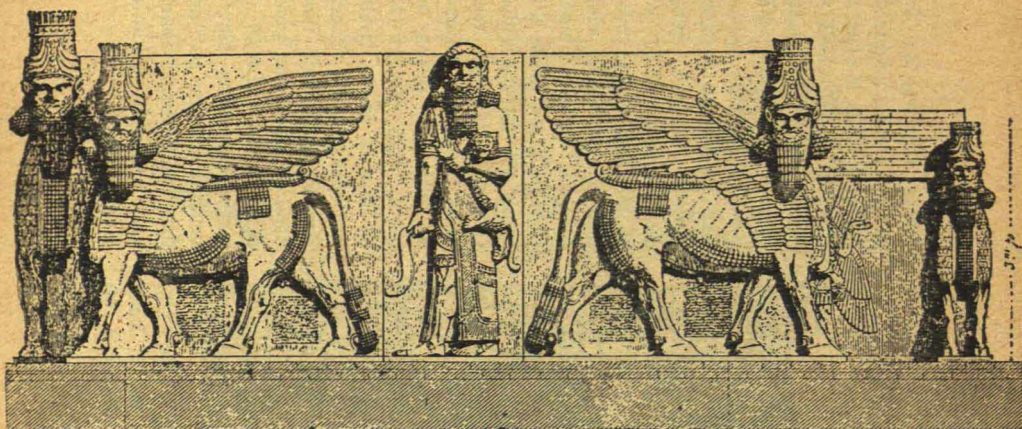

7. zīm. Bronzas tabula, lietota par talismanu Babilonijā; otru pusi sk. 8. zīm.

8. zīm. Bronzastabulas priekšpuse, pār kuņu pacēlis galvu kāds daimons ar lauvas gīmi, spārniem un

putna nagiem, un kur attēloti piecās rindās dažādi burvības simboli un skati. Pirmajā rindā redzam starp citu astoņstūrainu zvaigzni, spārnotu saules ripu, mēness cirpi un septiņu zvaigžņu puduri (sietiņu, plejadas). Otrā rindā soļo „7 ļaunie gari” ar zvēru galvām. Trešajā rindā attēlota laikam buršanas aina pie kāda slimnieka vai mirušā gultas. Ceturtnā rindā pa kreisi kāds spārnots daimons ar asti un putna nagiem, vidū cilvēka tēls ar lauvas galvu žņaudz izstieptās rokās čūskas. Apakšējā piektajā rindā attēlots ūdens ar peldošām zivīm. Laivā uz zirga atrodošos sievieti izskaidro vai nu par drudža daimonu Labartu, vai pazemes valdinieci Ereškigalu.

6. zīm. Asīriešu sargģeniji ar vērša rumpi, putna spārnjiem un cilvēka seju, attēloti pie piļu un svētnīcu durvīm, par sargiem pret ļauniem gariem. Vidū mītoloģiskais varonis Gilgamešs.

4. Dabas gari senlatviešu ticējumos. Garu starpā redzamu vietu ieņem auglības daimoni. Tādus pazīst arī senlatvieši. Tā jumis ir sācis izveidoties par druvas auglības personifikāciju — Jumi. Viņš dzīvo „tīrumiņa vidiņā zem pelēka akmentiņa“ vai „tīrumiņa galiņā akmentiņu krāsnītī“. Viņš gul, lec, brauc, jā, kliez, ligo. Viņu var dzīt un saķert. Viņš valkā zaļus svārkus un dzeltenus zābakus, ar paša kaldinātiem piešiem. Viņam vajadzīgi krekli un paladziņi. Katrai labībai ir savs Jumis (Rudzu-jumis, Miežu-jumis, Linu-jumis) un, jādomā, arī katrai druvai jeb saimniecībai savs. Lieto arī vārdu Jumiķis. Tautas dziesmas min arī Jumja māti un viņa līgavu vai sievu — Jumalu, Jumaliņu, Jumalīti, Jumanīti, Jumīti, kā arī bērņus — Jumalēņus jeb Jumaleņus. Tomēr visu šo būtņu dabas pamats vēl ļoti skaidri saskatāms. Zaļie svārkī — zaļais sējas lauks, dzeltenie zābaki — dzeltējošie stiebri. Savas kāzas Jumis svin rudzu ziedu laikā.

* Jumīts veda Jumaliņu rudzu ziedā vizinātu,
no kalniņa lejiņā, — kūpēt kūp kumeliņi.*

Jumja vārpas vai arī izkultie graudi ir personifikācijā Jumja un Jumja mātes bērni:

* Jumīts kliedze, jumīts brēce tīrumiņa galiņā;
atsaucēsi jumaleņi arodiņa dibenā.*

Pļaujas dienā dzen un ķer Jumi.

* Bēdz, Jumīti, bēdz, Jumīti, meitas dzina pakaļā!
Ja nevari citur bēgt, bēdz gubiņas galiņā.

Bēdz, Jumīti, bēdz, Jumīti, puīši dzina pakaļā!
Ja nevari citur bēgt, bēdz klētiņas cekulā.*

Citās tautās atrodam vēl sīkākas ziņas par auglības daimoniem. „Labības gars var uzstāties dažādos veidos: pēdējā kūlī, lellē, ko sauc par Labības vai Graudu māti, meža kokā, dzenī vai kādā citā dzīvniekā uz lauka, cilvēkā (dzīvības karalī, „maijgrāfā“) un „daimonā“. „Dzīvnieks, kas nejauši iet garām, kad plauj pēdējo kūlīti, vai arī kāds iepriekš sagādāts, tiek uzskatīts par auglības daimonu un nokauts tāpat, kā lauks tiek nopļauts. Kā daimonus dzīvnieku veidā pazīst Labības āzi, Auzu kazu, Rudzu vilku, Šķūņa kaķi“.

Latviešu mītoloģijā sastopams vēl Miežvilks, Rudzu vilks, Rudzu ruņģītis jeb luņģītis, Spulgītis; radniecīgs gars ir Vilce jeb pūķis (sk. 6, 4).

Lauku ražas un tās produktu svētību senie latvieši laikam sauca par sātu jeb gausu.

Latviešu dabas garu vidū īpaši stāv diezgan plaša dabas māšu kopa. Atsevišķus dabas novadus reprezentē Zemesmāte, Ūdensmāte, Vēja māte (laba laika lēmēja). Ūdensmāte sadalījusies tālāk Jūras- un Upesmātē, pēdējā savukārt atsevišķu upju mātēs. Tās ir visas ūdensbagātību glabātājas, zvejnieku sardzes un labvēles. Zemesmāte tapusi par celmu, no kuŗa izaugušas divas auglības māšu rindas. Viena rinda sākas ar Mežamāti — brīvās dabas auglības patroni, meža bagātību sargātāju, mednieku, koku cirtēju un ganu palīdzī. No viņas atvasinājušās Krūmumāte, Cerumāte, Lapumāte, Ziedumāte, arī Ogumāte, Ganumāte, Bišumāte utl. Kultivētās dabas auglības mātes sākas ar Laukumāti, lauku ražas un darbu patroni, no kuŗas atvasinājušās Miežumāte, Rudzumāte, Mēslumāte, arī Gausasmāte un Sātamāte utl. Lopkopības patrone bija Lopumāte ar Ganumāti un Pienamāti.

Kā Jumja personifikācijā, tā arī dažās mātēs jau redzamas pazīmes, kas paceļ tos pāri dabas garu kolektīvam uz augstāku — dabas dievību pakāpi.

Dabas reliģijas attīstībā — no nepersoniska spēka godināšanas uz garu ticību — liekas, jau parādās kādas citas reliģiju saknes, dvēseļu ticības, ietekme.

5. Dzīve „viņā saulē“. Dvēsele.

1. Dzīvais mironis. Kāda tuvinieka nāve dziļi satriec pirmatnējo cilvēku, bet viņš vēl nedomā par dvēseles šķiršanos no miesas. Par dvēseli viņam vēl nav nekāda jēdziena. Mīrušais cilvēks viņa acīs ir tapis nedzīvs, bet viņam ir vēl sava griba un viņš var darboties (rādās sapņos). Viņš it kā aizgājis citā pasaulē — „viņā saulē“ un darbojas tur, bet viņš var arī parādīties tiem, kas palikuši šai pasaulē, un tad viņš izskatās pilnīgi tāds pats, kāds bijis, dzīvs būdams. Tāds ir pirmatnējais uzskats par „dzīvo mironi“.

Latviešu tautas gara mantās arī sastopams uzskats par dzīvajiem miroņiem. Pazīstamas pasakas, kas stāsta par miroņu atgriešanos, lai nodarītu ko ļaunu, piem., sūktu cilvēku asinis.

Par miroņu dzīvi stāsta kāda Žeimē uzrakstīta pasaka:

* Nomira kādai saimniecei krustmeita — bārenīte — kas pie viņas dzīvoja.

Kādu dien', kad saimniece pirmās asaras šīs savas labās krustmeitas dēļ jau bija izraudājusi, tā atnāk pie viņas, gērbusies tais pašās baltajās drānās, kuņģis viņu apbedīja, izskatās tīri kā dzīva, pat sārziem vaigiem. Tā nu šī atnāk, vai pareizāki, rodas, kā no gaisa nokritusi, savai krustmātei priekšā un lūdzas, lai aizdodot sietiņu.

„Kam tev, meit', sietiņa?“ saimniece teica, „tik liels laiks, ka jau dusi zemes klēpī.“ Bet krustmeita lūdzās: „dod tikai, memmīt, rīt mums lieli svētki; pasijāšu miltus pīrāgiem.“

Saimniece padod sietiņu, un viņas viešņa pazūd.

Otru dienu krustmeita sietiņu atkal atnes, pateicas par aizdošanu un iedod saimniecei smilšu plācenīti, lūgdama, lai paraugot viņu svētku pīrāgu. Arī no sietiņa redzams, ka ar to smiltis sijātas.

Saimniece „pīrāgu“ paņem: bet nu ņemas prašņāt, kas par svētkiem šodien. Krustmeita arī neko neslēpj, viņa stāsta:

„Tu zini, šodien kaimiņos bēres.“ — „Zinu.“ — „Labi. Mironi paglabās tepat mūsu kapos. Bet to jau arī tu zināsi. Tālāk: Miroņiem tāds ieradums, ka tie katru jaunu biedru, ko ved uz viņu kapiem, saņem

ar lielu godu; to no kaimiņiem, kā jau teicu, vedīs uz mūsu kapiem, un tāpēc mums šodien svētki.“ — „Ai, meitiņ! Kā man ar gribētos redzēt jūsu svētkus; vai nevari man pateikt, kā to lai daru?“ — „Tas maza lieta. Ja redzi mironi vedam, to, kuŗu jau drīz vedīs, vai arī vēlāk kaut kuŗu citu, tad uzkāp uz istabas virsu un skaties pa gēveles gala lodziņu — tad redzēsi. Tik, ja ieraugi ko jocīgu, nesmejies. Mēs mironi, lai svētki būtu jo lieliski, jājam katrs uz tā lopa, kas viņa bērēm ticis kauts; tādēļ savaldi smieklus, tad redzēsi.“

Tā teica krustmeita un pazuda tai pašā vietā, kā zemē ielīdusi. Saimniece, kā pameta acis uz lielceļu, redzēja bēriniekus jau braucot. Mudīgi viņa uzkāp uz istabas virsu un skatās.

Un ko viņa redz? Bērinieki varbūt vēl verstes divas no kapiem, kad tur jau izceļas savāda mudžēšana; acumirkli vēlāk parādās uz ceļa pirmais mironis, jādams uz vērša, pēc šā nāk cits uz auna, tad kāds uz āža, tad uz govš, aitas, kazas, cūkas, zoss, pīles, vistas utt. Visa lielā drūzma kustas lēni, tomēr it kā steigdamās, bēreniekiem pretim, un kuŗš tikai sasniedzis liķa ratus, tas palaiž savu jājamo un sēžas iekšā.

Jau rati pilni, kāp zirgam mugurā; ir tur jau pilns, ķeŗas pie pajūgiem. Iemaukti, groži, paugas, dzenaukšas — viss mironu kā piepīts. Jau visi saķeŗušies, ka zirgs tikko spēj vilkt — te piejāj vēl kāds uz klība gaiļa.

„Tavu joku!“ saimniece iesmejas, „vai tev nu nebija cita ko jāt, kā klībs gailis.“

Te uz reiz pazūd mironi ar visiem saviem jājamajiem priekš viņas acīm; tikai liķa zirgs tāpat velk atspēries.

No tās reizes krustmeita pēc sietiņa vairs nenāca, un saimniece, kaut gan izmēģinājās vairāk bērēs, mironus vairs neredzēja.*

(No Jelgavas L. B. R. N. IV. krājums 31. s. lpp.)

Mironis parādās, kad grib, piem.: sapņos vai citos īpašos brīžos (pusnaktī, pusdienā). Citādi viņu var redzēt tikai ar īpašu mākslu: pa jumtgales gala lodziņu, caur zirga loku vai sakām, caur zara caurumu griestos vai vēl vairāk sarežģītiem paņēmieniem, kā piem. caur suņa ausu apakšu.

2. Dvēseļu ticība (animisms). Vēlāk dažādas pārdomas pamudināja cilvēkus atzīt miesā iemītošu īpašu dvēseli. * Viņiem uzmācas lielais jautājums: kas ir dzīvība, kas brīžam atrodas mūsos, bet ne vienmēr? Cilvēks, kas priekš nedaudz minūtēm staigāja un runāja, jūta un domāja, — noliekas un gul dziļā miegā, no kuŗa tas pēc laika pamostas spīrgts un dzīvs, atjaunotiem spēkiem. Dažu reiz dzīvība nozūd vēl pilnīgāk, kad kāds krīt ģībōnī vai apreibst; tādā gadījumā sirds pukstēšana un elpošana liekas nostājamies, miesa gul nāves bālumā, nejūt, — nevar to uzmodināt; tādā stāvoklī cilvēks

var atrasties vairāk minūtes vai pat stundas un dienas, un pēc tam dzīvība tomēr atgriežas atpakaļ. Mežoņi tādos gadījumos saka, ka tas un tas bijis uz laiciņu nomiris (pamiris), bet viņa dvēsele pēc brītiņa atgriezusies atpakaļ. Viņi nespēj izšķirt īstu nāvi no tāda ģīboņa. Viņi runā ar mironi, mēģina to uzmodināt, sniedz tam pat barību, un tikai tad, kad no tā sāk nākt smaka, un kad to vairs nevar turēt starp dzīvajiem, tikai tad viņi pārlicināti, ka dzīvība izgājusi uz visiem laikiem.

Kas gan īsti ir šī dzīvība jeb dvēsele, kas drīz iemīt cilvēka miesā, drīz aizlaižas no tās, piem., miegā, ģībonī, nāvē? Vienkāršais zinātniski neizglītotais prātnieks uz šo jautājumu dod tādu atbildi, kādu tas šķiet novērojis saviem jutekļiem. Kad gulētājs atmostas no sapņiem, viņam rādās, ka viņš patiesībā bijis kaut kur projām vai ka citi cilvēki bijuši pie viņa. Tā kā no piedzīvojumiem zināms, ka guloša cilvēka miesas nepiedalās šais ekskursijās, tad gluži dabiski nāca pie domām, ka katra persona sastāv no nedzīvas miesas jeb ārējā cilvēka un no dzīva iekšējā cilvēka jeb dvēseles, kas var pēc patikšanas atstāt savu ārējo ietēru — cilvēka miesu un aizlidot projām, var redzēt un rādīties citiem. Miegā un sapņos katrs cilvēks redzējis un bijis darīšanās ar citu cilvēku dvēselēm, kas izskatās, izturas un rīkojas gluži tā, kā tas miesīgais cilvēks, kuŗā tās iemājo. Bet arī nomodā būdams, gaišā dienas laikā dažs labs cilvēks redzējis šīs dvēseles tā sauktos murgos jeb hallūcinācijās.

Tālāk ļaudis nāk pie pārlicības, ka dvēsele nemirst, miesai nomirstot, bet dzīvo tālāk ārpus miesām, jo bieži vien notiek, ka, lai gan kāds cilvēks bija sen miris un paglabāts, viņa garīgais iekšējais tēls jeb dvēsele parādās viņa piederīgiem sapnī un hallūcinācijās. Ka ar cilvēku redzamajām miesām nešķīrami saistīti arī garīgi bezmiesas tēli, par to mežoņu prātnieki pārlicinājās arī citā ceļā. Viņi redzēja savu bezmiesas tēlu, skatīdamies rāmā ūdenī, redzēja savu ēnu, kas drīz nozuda, drīz atkal parādījās un neatkāpās no viņiem ne soli, rāmā un dzestrā laikā viņi dažkārt pat redzēja izplūstam no savas mutē dzīvu siltu dvašu vieglas miglas veidā, kas drīz vien izzuda, izgaisa, lai gan cilvēkam liekas, ka viņa tepat vēl ir. Tā ir īsos vārdos saņemta mežoņu dvēseļu teorija, kuŗā

dzīvība, domas, dvaša, ēna, atspoguļojums, sapņi, murgi savienojas un izskaidro cits citu tik paviršā un neskaidrā kārtā, ka civilizēti ļaudis ar šādu izskaidrojumu nevarētu apmierināties, bet neattīstītiem domātājiem ar to pilnīgi pietiek. Culu kaferi tic, ka cilvēkam nomirstot, viņa ēna atšķiras no miesas un pievienojas senču dvēseļu barām; minēto kaferu atraitnes nereti stāsta, ka viņu nelaiķis vīrs pie tām atnācis sapnī un vai nu draudējis nokaut par to, ka viņas nekopjot diezgan labi savus bērnus, vai atkal devis padomus, kā izturēties un ko darīt. Tāpat dēls stāsta, ka sapnī pie viņa atnākusi viņa nelaiķa tēva dvēsele un tad viņu abu, t. i. nomirušā tēva un dzīvā, bet gulošā dēla, dvēseles aizgājušas uz kādu tālu ciemu, kur dzīvo viņu cilts piederīgie. Malaji sargās modināt aizmigušu cilvēku, jo bīstas, ka gulētājam varētu notikt nelaime, ja viņa miesu aizkaļ, kamēr dvēsele nav mājā.

Nikaragvas iedzīmie atbildēja uz spāniešu jautājumiem par viņu ticību, ka, cilvēkam miršot, izlidojot no mutes kaut kas cilvēkam līdzīgs, bet nemirstīgs; cilvēka miesa paliekot šē. Uz jautājumu, kas tas tāds ir, kas, cilvēkam miršot, aizlido gaisos, vai varbūt cilvēka sirds? — nikaragvieši atbildēja, ka tā neesot sirds, bet dvaša, kas nākot no cilvēka mutes, un ko saucot par dzīvību. Dažas zemu attīstītas rases rauga izbēgt tamlīdzīgai domu jeb jēdzienu jaukšanai, kā augšējā: viņas uzskata dvašu, sapņu tēlus un citas parādības par atsevišķām dvēselēm. Tā piem., daži grenlandieši tic, ka cilvēkam esot divas dvēseles: dvaša un ēna; Fidži salu iedzīmie tic un māca, ka „tumšais gars“ jeb ēna, cilvēkam miršot, nokāpjot pazemē, kurpretī „gaišais gars“ jeb atspoguļojums, kuŗu redz, rāmā ūdenī skatoties, paliek un uzturas tai pašā apgabalā, kur zināmā persona mirusi. Līdzīgi uzskati par dvēseli maz vien pārgrozītā veidā valdījuši arī pie senajiem grieķiem. Tā piem. Iliadē lasam, ka nokautā Patrokla dvēsele apciemojusi gulošo Achilleju, kas velti nopūlas to apkampt un spiest pie savas krūts, bet Patrokla tēls vienmēr izzūd kā dūmi un ieslīgst zemē.*

(No E. Tailora Antropoloģijas.)

Latviešu teikas stāsta, ka, cilvēkam miršot, dvēsele iziet pa muti kā tauriņš, putniņš, kode, lidaciņa, pele, vēsmaņa, ēna. Pazīstama teika par pelīti, kas izlīdusi gulētājam no mutes un nav vairs varējusi tikt atpakaļ, kad gulētājs pagriezts uz muti, — tā ka tas nomiris (pelīte-dvēsele nav vairs tikusi atpakaļ miesās un palikusi no tām šķirta).

3. Dvēseļu kults. Pētnieki novērojuši, ka pirmatnējas tautas izšķir dzīvības dvēseli jeb spēku, kas izbeidzas

ar cilvēka nāvi, un attēla jeb veidola dvēseli, kas eksistē tālāk, šķirta no miesas, un top par miroņa garu, kas ar savu bālumu un aukstumu atgādina pašu mironi. Šādi miroņu gari dzīviem cilvēkiem baigi un neomulīgi. Tā kā viņiem nav vairs dzīvības spēka, tad viņu dzīve ir tikai ēnu dzīve, salīdzinot ar šīs pasaules dzīvi, un viņi paši ir sarūgtināti un apskauž dzīvos. No viņiem baidās un cenšas izvairīties, vai arī mēģina samierināt viņus ar lūgšanām un dāvanām. Tā sākas ziedojumi (upuri) miroņu gariem jeb dvēselēm un to kults.

Kad nostiprinās ļaužu starpā ģimenes un dzimtas saites, tad attiecības pret pašu ģimenes un dzimtas mirušajiem locekļiem top citādākas. Tos vēl vienmēr uzskata par savējiem, jūt pret viņiem cienību un mīlestību un cenšas atvieglināt viņu likteni. Viņiem dod līdz kapā visādas dzīvē noderīgas lietas, arī naudu un barību. Ziedojumus piegādā arī vēlāk. Tic, ka mirušo gari interesējas par dzīvo likteni un darbību un var tiem arī palīdzēt, it īpaši ar padomu un svētību. Tā sākas senču kults.

6. Senču kults un veļu kults.

1. **Senlatviešu apbedīšana un viņa saule.** Senie latvieši sauca mirušos senčus par veļiem, velēniešiem, vecīšiem, nelaiķiem, pauriem, urģučiem un citiem līdzīgiem vārdiem. Viņu uzturas vietu pēc nāves domāja esam smilšu kalniņā, kur katra dzimta glabāja savus aizgājējus. Pēdējais apbedītais paliek par kapu kalniņa sargu, kamēr atkal kāds cits nenāk viņa vietā.

Miroņus apģērbusi parasti baltās svētku drēbēs, apavuši kājas un devuši līdz šķirstā naudu, susekli, peņamo slotu, adatu un dažādas citas mantas (rotas, ieročus, darba rīkus), arī maizi un alu. Pats šķirsts senos laikos izcirsts siles veidā no resnas priedes, bet bieži guldīja mirušos uz dēļiem, koku mizām jeb papardēm un aplāja ar villaini, ādu jeb tāsīm. Nakti priekš apbedīšanas ap mironi pulcējās radi un draugi, lai pabūtu kopā pēdējo reizi. Mironi uzskatīja par dalībnieku mielastā. Viņu apdziedāja un daudzinaja pa dziņu laiku un tad izvadīja uz kapiem un apbedīja ar īpašām dziesmām un cēremonijām. Sk. tālāk 85. lp.

Pati dzīve viņā saulē ir kā šīs pasaules turpinājums, bet nav tik pievilcīga.

* Gana laba viņa saule, nemīlīga dzīvošana: nedziedāja sīki putni, nekūkoja dzeguzīte.*

Tā ir it kā ēnu dzīve. Plāceņus tur cep no smiltīm, vārīt vāra „zemju biezputru“. „Kapamāte bāleliņu baltu smilšu ēdināja“. Tur „jārušina smilšu kalni“. Kaujot apbedīšanas dzīrēm lopus un sadauzot traukus, kā arī sadedzinot drēbes un cisas, nosūta visu to mirušajam līdz uz viņu sauli. Bet mirušajiem veltīts viss, kas aug kapsētā. Neviens nedrīkst plūkt ziedus un ogas, kas tur izaugušas.

2. Veļu kults. Senos laikos, laikam, arī latvieši atkārtotiski mielastus pie kapa zināmās dienās. Vēlāk sastopama senču mielošana visvairāk noteiktā gadalaikā, rudenī — veļu laikā (apm. oktobra mēnesī). Tad vakarā, saucot vārdā, aicināja pie rijā, pirtī jeb istabā sagatavotā mielasta visus aizgājušos dzimtas jeb ģimenes piederīgos. Gaiļos mielasts beidzās.

Kristīgos laikos par dievainēm, arī par veclaužu dienu saukuši beidzamo veļu nakti, kas pieklāvās Visu dvēseļu dienai, 2. nov. Ir ziņas par veļu mielošanu arī Ziemsvētku vakarā un Jāņos.

Vēsturiskas ziņas par šiem mielastiem sniedzas senatnē līdz 15. gs. sākumam un ļauj droši attiecināt veļu kultu jau uz aizvēsturiskiem laikiem. Daudz nostāstu no tautas gara mantām papildina tās.

* Veļu laikam tuvojoties, saimnieks izdarījis alu un apgādāja visādus ēdienus, ar ko garus pa godam pacienāt. Torīt, kad trejdeviņu dienu garie veļu svētki iesākās, — sācis māju tēvs viesu galdu apkraut ar visādiem pirāgiem un plāceņiem, jo vajadzējis būt no visām maizī cepamām labībām zināms skaits pirāgu un plāceņu, zināms, no tām, kas saimnieka paša laukos augušas. Tāpat savai daļai gaļas vajadzējis būt no visiem kaujamiem māju kustoņiem. Kad nu galds tā bija diezgan apgādāts ar visādu rudens bagātību un alus spainis ar dzeramo trauciņu pielikts, tad māju tēvs sācis svētā godbijībā izsaukt visu garu (gaidāmo viesu) vārdus! Kad nu jau domājis, ka visi viņa mīļie ne-laiki sasaukti, tad prasījis: „Nu, vai esat visi sanākuši?“ Pats atkal atbildējis: „Jā, esam visi!“ Lūdzis atkal, visus pēc vārdiem piesaukdams, lai sēstos pie galda, lai droši ēdot, dzerot un nebīstoties. Vai šam šogad — paldies Dievam! — neesot bijuši labi rudzi, mieži un cita labība? vai šam lieli un sīki lopīņi neesot labi izdevušies un visas šā darišanas druvā, pļavā, mājā neesot labi uz priekšu gājušas? Lai

tikai nu par to laba darījumu krietni saēdoties un sadzeroties, un lai arī turpmāk šā neaizmirstot tāpat apgādāt kā līdz šim. Beidzot vēl noprasiņis, vai esot visi labi paēduši? uz ko pats ar „jā“ atbildējis.

Ap atlikumiem saimnieks sasaucis visus māju ļaudis kopā. Tad nodevis savu daļu ceļam, no visiem ēdamajiem pa drusciņai iemezdams un alu un vārijumus pa trim kaļotēm ieliedams; tāpat ugunskuram, klāt pieteikdams, ka arī uz priekšu savu daļu dabūšot, lai tikai paši savām rokām neņemot. Tad nu vēl zemei, suņam, kaķam nodevis savu tiesu. Tad ēdis pats no visiem ēdamiem, biezām putrām uc.; tāpat no alus, kādus malkus ievilkdams. Kad nu visi pestēļi pareizi bijuši izdarīti, tad tikai citi māju ļaudis drīkstējuši pie mielasta ķerties, ēst un dzert. Bet vai tam, kas pirms pestēļiem pagazģu ko aizkāris: ēdis, dzēris! Tas bijis uz vietas gar zemi un kā muca tapis nospundēts, ka putas vien pa muti nākušas ārā. Ja kādam trāpijās netīši pie veļu mielasta apgrēkoties, tad saimniekam tūlīņ bijis sliktums pie lopiem. Ja veļu maize bijusi aizkarta, tad pats labākais zirgs bijis pagalam; ja vaina mazāka, tad vai nu zirgs kāju nolauzis, vai gulot sile vīrsū uzkritusi, jeb tikai kāju slitā iegrūdis un izgriezis, kā nu tā vaina; bet bez sodības jau nepalīcis. Ja no veļu gaļas aizticis, tad jau sliktums pie kustoņiem. Kuŗa lopa gaļa bijusi ēsta, tad kāds tās sugas lops bijis uz vietas nost.

Veļu laikam beidzoties, tovakar saimnieks taisījis tādu pašu mielastu velenīšiem, dvēselēm, kā tai ritā, veļiem sākoties, — tāpat galdu apkraudams un visus nelaiķus lūgdams, lai nebīstoties, lai ēdot. Ja nu tagad saimniekam bijusi auglīga izdevīga vasara, tad tas ar saviem viesiem (gariem) izšķīries mīlīgi, kamēr citā gadā atkal satikšoties, lūgdams, lai viņu neaizmirstot un arī uz priekšu tāpat viņu apgādājot kā līdz šim ar visādu labumu. Bet ja bijusi neauglīga, neizdevīga vasara, tad — nodevis viesiem ceļa mielastu — aiztaisījis durvis, grābis pātagu nagos un tad ņēmis tikai liet pa tām vietām, kur jau domājis nelaiķus sēdot, kliegdams: „Pa durvīm, pa durvīm — a! Kādi man bija šovasar rudzi, kādi mieži un cita labība? Vai nezinat, cik vāji man šovasar izgāja ar lopiņiem?“ Piestāstījis visus nelabumus, ko tam izgājušu gadu esot darījuši. Kad nu domājis, ka jau visus labi esot nomīzojis, tas piegājis pie durvīm un teicis: „Nu jūs varat iet! bet nedomājiet tāpat citos gados darīt!“ Tad aiztaisījis durvis, un sākumā izriktotu veļu mielastu atliekas apēduši.*

(No Lercha Puškaiša VII, 282, s. lpp., uzrakst. Sēlpilī.)

Citas teikas stāsta, ka veļus gaidot, pielikuši pie rijas lodziņiem kārtis, lai veļi varētu labāk ievelties iekšā. Stāsta arī, ka saimnieks braucis uz kapsētu un dziedādams uzaicinājis mirušo dvēseles: „Aī gariņi labie, ai mīļie veliņi! Nāciet, kāpiet ratos iekšā! Brauksim mājā pamīloties, kur saimniece pīrāģus, raušus izcepusi.“ No kapsētas uz ratiem vēlušies lieli viesuļa kamoli, un saimnieks pārvedis tos mājās. Pēc mielasta saimnieks aizvedis veļus atpakaļ kapsētā. Min arī vēl dažādus citus paņēmienu veļu aicināšanā, piem. vicināšanu ar aizdegtu skalū; mielastam beidzoties, skalū pārcirtuši ar cirvi vidū pušu. Citi atkal stāsta, ka veļus izvadot, izslaucījuši un izkruķējuši pagaldes un kaktus, lai neviens no tiem nepalīktu rijā.

3. Veļu valsts. Kad senču redzes aploks bija paplašinājies pāri vienas dzimtas robežām un radās plašākas sabiedriskas apvienības (ciltis, valstis), tad nodibinājās uzskats par īpašu plašāku dvēseļu uzturas vietu pazemē — veļu valsti, kuŗas valdniece un atslēgas glabātāja bija Veļumāte vai Zemesmāte. Veļu valsts dzīve ir šīs saules dzīves attēlojums. Bet visi veļi nav no šīs saules aizgājušo dvēseles. Pazīstamas tautas dziesmas par veļu kāzām un veļu bērniem, dažas dziesmas runā par veļu govīm un veļu suņiem. Tā jāatzīst, ka mūsu senči iedomājušies veļu valstī arī būtnes, kas nav mironu dvēseles.

Senie latvieši pazīst arī uzskatus, ka dvēseles aiziet pie Dieviņa — debesīs, Dieva dārziņā, kur Dievs mielo dvēseli. Šie uzskati laikam radušies kristietības ietekmē.

Vispār ticējumos par dzīvi pēc nāves ir sakrājušies daudz dažādu, pa daļai pretrunīgu uzskatu. Blakus dvēseļu ticībai, piem., pastāv jo projām arī uzskati par dzīvo mironi.

4. Mājas gari, vilces, lietuvēni, vadātāji. No mirušo dvēselēm, liekas, izveidojušās dažādas garīgas būtnes, kas sastopamas latviešu mītoloģijā: dažādi mājas gari, vilces (mantas vācēji un svētības sargi), rudzu lungīši utt.

* Dievaina, dievaina tautiņu sēta,
kur kāju speŗu, tur zieda vajag.*

Mājas garu ziņā bija visi mājas iemītnieki — cilvēki un lopi — un visi mājas darbi. Gariem dod ziedus, liekot bļodu galdā, sākot un beidzot katru lielāku darbu, cepot maizi un raušus, svinot svētkus un dzīres. Dod vienmēr labāko barības kumosu un dzēriena malku. Zalkšus un krupjus uzskata par mājas garu iemiesojumiem. Mājas gara mītni iedomājās pavardā, krāsns augšā, aizkrāsni, bet arī rijā, kūtī, pirtī, svētos kokos un akmeņos. Sk. tālāk 86. lp.

Mirušo dvēseles, kas aizgājušas no šīs pasaules nelaikā, varmācīgā nāvē vai atstājušas savus pienākumus neizpildītus, kļīst pēc nāves nelaimīgas apkārt un var nodarīt cilvēkiem dažādu postu. Tādi ir lietuvēni, kas naktīs jāļ cilvēkus un lopus, un vadātāji, kas ievēd ceļiniekus purvā. Par kāviem, laikam, sauc mirušo kaŗa vīru garus. Mājas garu kults bija

pamats arī zalkšu kultam. Vēlāk mājas garus sauca par mājas kungiem (18. gs.).

5. **Senču kults Ķīnā.** Dziļi iesakņojies senču kults Ķīnā. Nekur citur tēvam un senčiem neparāda tādu cieņību: tiem ir absolūta autoritāte. Viss dēla īpašums pieder tēvam, jo no tēva viņš saņēmis visu — dvēseli, miesu un mantu. Visi pilsoņa arodnieciskie, tikumiskie un reliģiskie pienākumi izriet no viņa attiecībām pret dzīvo vai mirušo tēvu. „Viss nāk no debesīm, tikai cilvēks nāk no saviem senčiem.“ Viss ģimenes īpašums īstenībā pieder senčiem un tāpēc nav no ģimenes atdalāms, pat ne vismazākā mantas daļiņa.

Senčiem parāda reliģisku godināšanu. Katram tēvam pienākas ziedojumi (upuři) un lūgšanas. Bērnu sākto godināšanu turpina viņu pēcnācēji. Vislaunākais grēks pret senčiem — neatstāt dēlu, kas varētu turpināt senču kultu.

Pie ievērojamāko vīru kapiem ceļ staltus tempļus un iekārto krāšņu kultu. Vienkāršam pilsonim jāpietiek ar altāri pie kapa. Ģimenes svētnīcā vecākais ģimenes vīriešu kārtas loceklis ziedo vairāk reizes gadā pēdējiem senčiem tēju, citus dzērienus, ēdienus, puķes, drēbes un it īpaši daudz papīra strēmelišu, kas stājas naudas, drēbju un citu vērtīgu lietu vietā. Katrā mājā viduspunkts ir siena, kur blakus dažiem elkiem nolikti uz altāra mirušo senču piemiņas galdiņi. Te zināmās dienās ģimene ar tēvu vai vectēvu priekšgalā ziedo senčiem un izdara visus svarīgākos lēmumus un darbības, piem. noslēdz laulības.

Kas liek novārtā senču kultu vai atmet to, tas ir savas ģimenes nodevējs un līdz ar to vispārējās labklājības un sabiedrības naidnieks un grāvējs.

7. Mirušo kults senajā Ēģiptē.

1. **Ticība aizkapa dzīvei Ēģiptē.** Ļoti liela loma bija mirušo kultam un viņpasaules ticībai seno ēģiptiešu reliģijā. Agrāk nekā citas tautas ēģiptieši bija izstrādājuši sīkus un pamatīgus uzskatus par dzīvi aiz kapa, iedomādamies to pilnā mērā it kā šīs pasaules dzīves turpinājumu.

Viņi ticēja, ka no miroņa atdalās ne tik vien viņa dvēsele *Ba*, kas aiziet uz mirušo valsti, bet arī it kā viņa otrs „es“ — *Ka*, cilvēka dzīvības uzturētājs*), kas turpmāk iemiesojas īpašā statujā pie viņa kapa. Centās uzglabāt arī miesas, iebalzamējot tās par mūmiju un dodot līdz kapā bagātīgi visu, kas varētu viņā saulē noderēt. Reālu priekšmetu vietā gan pa lielai daļai deva tikai priekšmetu attēlojumus (piem., vergu vietā kapā ieliktas nelielas cilvēku figūras, t. s. *ušebti*).

Par mirušo valsts vietu un iekārtu bija dažādi uzskati. Vismīļāk iedomājās to kā ideālu zemi, bagātu ar ūdeni un auglīgu, kur labība izaug septiņas oлектis gaŗa un vārpas — divi oлектis. Stādi un niedras aug bagātīgi, bez cilvēku palīdzības. Tur mirušie aŗ, sēj un pļauj. Tur netrūkst izprieču un jautrības. Bagātnieki liek savā vietā strādāt vergiem. Bet mirušo mītni iedomājās arī pazemē. Sk. tālāk § 10, 4. gab.

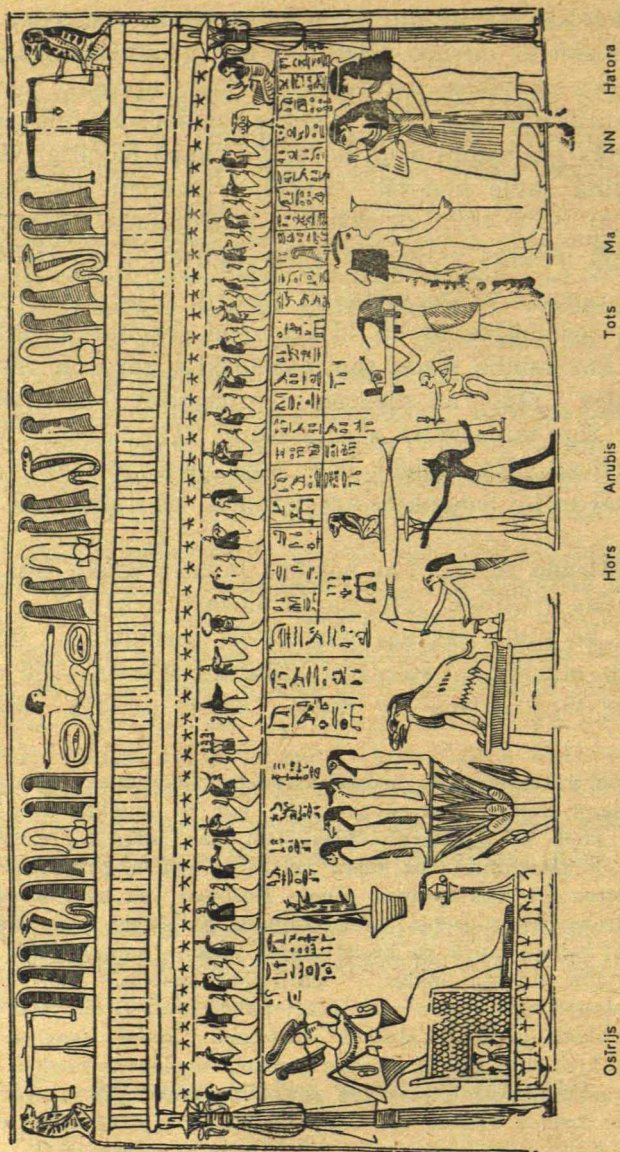
2. Mirušo tiesa. Lai nokļūtu mirušo valstī, bija jāpārvar dažādas grūtības. Mirušajam deva līdz kapā t. s. mirušo grāmatu, ko pilda dažādas pamācības, formulas un lūgšanas, kas palīdz mirušajam pārvarēt bīstamus šķēršļus ceļā uz viņu sauli, kur viņš dzīvos pie dieva Osīrija un būs pats it kā Osīrijs.

Mirušo grāmatas 125. nodaļā atrodams zīmējums, kas attēlo dvēseles ieiešanu lielajā „patiesības zālē“, kur to sagaida Osīrijs, tronī sēdēdams, kopā ar 42 mirušo tiesnešiem, kas katrs reprezentē vienu grēku (sk. 9. zīmējumu); uz katra galvas — spalva, patiesības simbols. Zāles griestus arī rotā spalvas. Dieve Hatora¹⁾ (pa labi) ievēd mirušā dvēseli, tērptu baltās drēbēs. Viņu sagaida patiesības dieve Ma. Zāles vidū svāri; svaru kausā pa kreisi osains pods — mirušā sirds simbols, pa labi stāvu stāvoša spalva — patiesības simbols. Dievi Hors (ar vanaga galvu)²⁾ un Anubis (ar šakala galvu) sveŗ sirdi. Tots ar ibisa galvu pieraksta papirusa sloksnē iznākumu. Blakus svāriem pa labi nezvērs ar krokodila galvu, nīlzirga ķermeņi un lauvas nāgiem. Tas — „rijējs“, kas apris sirdi, ja viņas noziegumu svārs vilktu svaru kausu lejup. Tas apsūdz dvēseli, bet Tots aizstāv viņu, ja tā taisni dzīvojusi.

*) Augstākās dzīvības devējas — saules enerģijas daļa atsevišķā cilvēkā.

1) Hatora — sākumā saules un debesu dievs, vēlāk mīlestības dievs.

2) Hors — saules dievs (sk. tālāk 51. lpp.), Anubis — mirušo dievs, Tots — mēness un rakstīšanas mākslas un zinātnes dievs.

9. zīm. Osīrija tiesa (no mirušo grāmatas).

125. nodaļas teksts satur apliecinājumus, ar ko mirušais apgalvo visiem tiesnešiem, ka viņam nav nekādu grēku, un beidzot min labos darbus, ko viņš darījis zemes virsū.

* Ko saka, kad nonāk abu³⁾ patiesību zālē, kad NN atsvabinājies no visa ļauna, ko darījis, — lai skatītu visu dievu vaigu.

Slava tev, lielais dievs, abu patiesību valdnieks! Es nāku pie tevis, mans kungs; mani ved pie tevis, lai es redzētu tavu skaistumu. Es tevi pazīstu, es zinu 42 dievu vārdus, kas ir pie tevis abu patiesību zālē... Rau, patiesības kungs ir tavs vārds. Rau, es nāku pie tevis. Es nesu tev patiesību un atvairu no tevis melus...*

Seko 33 ļaunu darbu noliegumi, kas beidzas ar apgalvojumu: „Es esmu skaidrs, es esmu skaidrs, es esmu skaidrs, es esmu skaidrs.“

Otrreiz ļauno darbu noliegumi griežas pēc kārtas pie atsevišķiem mirušo tiesnešiem, uzrunājot katru no tiem ar viņa vārdu.

Noliegumu starpā atrodami šādi:

* Es neesmu nokāvis,
neesmu pamudinājis uz nokaušanu,
neesmu ne pret vienu ļauni izturējies,
neesmu pārkāpis laulību, neesmu netikli dzīvojis,
neesmu labības mēru ne palielinājis, ne pamazinājis,
neesmu lauku mēru pamazinājis...

Neesmu viltību darījis,
neesmu laupījis,
neesmu zādzis,
neesmu melojis,
neesmu varmācīgs bijis pret sievieti vai vīrieti,
neesmu pret patiesu vārdu bijis kurls,
neesmu valdnieku nicinājis,
neesmu dievu zaimojis...

Esmu apmierinājis dievu, darīdams to, ko viņš mīl,
dodams izsalkušam maizi,
un izslāpušam ūdeni,
un kailam apģērbu,
un tam, kam nav kuģa, plostu.

Esmu dieviem ziedojumus nesis
un mirušiem — mirušo ziedus.

Glābiet taču mani, pasargiet mani,
un neliecinaīt pret mani lielā dieva (Osīrija) priekšā!

Es esmu vīrs, skaidrs vārdos un skaidrs darbos,
tāds, kam saka: „Sveiks!“
tie, kas viņu redz.*

Šis teksts rāda, ka ēģiptieši tā sastādīšanas laikā (vēlākais ap 1500. g. pr. Kr.) jau piegriezuši vērību arī cilvēku tikumiskai dzīvei. Mirušo grāmatas 125. nodaļa varēja vienam otram noderēt par atgādinājumu, kā dzīvē jāturas, lai nebūtu jābaidas Patiesības kunga bargās tiesas. Bet lielākais vai-rums gan uzskatīja pašus apliecības apgalvojumus par tik

³⁾ Ēģipte aptvēra abas daļas — Augšēģipti un Lejasēģipti; arī pazemē visu iedomājas divkāršu.

spēcīgiem, kas var aizsegt patieso cilvēka dzīvi un izrādīt viņu par skaidru, kaut viņš tāds arī nebūtu bijis. Pazīstams ir arī ēģiptiešu paradums, izņemt no mirušā miesām sirdi, lai tā nevarētu liecināt pret viņu, un ielikt tai vietā akmenī izgrieztu svētā skarabeja (vaboles — saules simbola) attēlu.

8. Pirmtēvs — debesu tēvs.

1. Pirmtēvs primitīvo tautu ticējumos. Ļoti izplatīts pirmatnējo tautu vidū ir uzskats par kādu augstāku, ar pārdabisku spēku apbalvotu būtnei, kas radījusi cilvēkus, dzīvniekus, kalnus un upes un jau senos laikos nodibinājusi cilts parašas, kultūras iestādījumus un kulta kārtību. Padarījusi savu darbu, viņa aizgājusi uz citurieni vai arī uz debesīm. Dažādās ciltīs šiem pirmtēviem jeb pirmsacējiem dažādi vārdi. Culu kaferi, piem., sauc savu pirmtēvu Nkulu-nkulu (vecu vecais). Citur sauc viņu vienkārši par tēvu, debesveci, radītāju, lielo garu utt. Austrāliešu primitīvie saviem pirmtēviem ziedojumus nenes.

Šīs augstākās būtnes, kas nodibinājušas pastāvošo kārtību, uzskata arī par šīs kārtības un likumības sargiem. Tā kā viņu mītni iedomājas bieži debesīs, tad viņiem no turienes viegli vērot likumu pārkāpumus un sodīt vainīgos. Bet nevien ar debesīm, arī ar sauli un pārkonu pirmtēvs var nākt tuvākā sakarā.

Daži pētnieki uzskata šo ticību augstākai dievišķai būtnei par svarīgu sakni visai tālākajai un augstākajai dievatziņas attīstībai. Bet viņu uzskati nav vispār atzīti.

2. Senlatviešu Dievs. Indoeuropiešu (āriešu) tautās tādas augstākas būtnes loma piešķirta Debesu tēvam. Senlatviešu reliģijā līdzīgs ir Dievs (leitiski *Dievas*), kuŗa vārds atvasināts no senāriešu saknes „*div*“ = spīdēt un apzīmē vispirms gaismas debesis un tad arī debesu personifikāciju — Debestēvu (sanskritā: *Djāus pitā*, grieķiski: *Zeus patēr*, latīniski: *Jupiter* jeb *Diespiter*, t. i. *deus pater*).

Latviešu tautas dziesmas lielāko tiesu tēlo Dievu kā debesu valdnieku. Viņam plats jeb kupls mēteliņš, visvairāk pelēks,

bet arī sidrabots un „zaļa zīda“. Parasti viņš jāz uz zirga, kam vairākās tautas dziesmās „zvaigžņu sega mugurā“.

* Lēni, lēni Dieviņš jāja no kalniņa lejiņā:

Saules meita vārtus vēra, zvaigžņu cimdi rociņā.*

Bet daudz dziesmu tēlo Dievu par latviešu zemnieka dzīves paraugu. Dieviņš liž lūdumiņu, iet sēt ar sētuvīti, jāz pieguļā, tur savu klēti, kopj savu apiņu dārzu. Viņam savs dārzs „aiz upītes licīti“, savs pagalms un nams, kuŗa galā aug kupls ozoliņš. Viņš palīdz cilvēkiem visās lietās un visos darbos, it īpaši vīriešiem. Citas dziesmas atkal uzsver, ka Dievam pieder „visa zeme“, it īpaši kalni, kuŗus viņš pats „audzinājis“.

Vēl vairāk par Dievu radītāju un dažādu kultūras pasākumu nodibinātāju stāsta teikas (sk. 42. lp.). Un pasakās viņu viscaur cildina par grūtdieņu aizstāvi un tikuma atalgotāju. Sk. arī tālāk 82. lp.

Dieva vārdu kristīgie misionāri pārņēma baznīcas valodā kristīgā Dieva apzīmēšanai, līdz ar to vārds „dievs“ tapa par sugas vārdu.

9. Dievi.

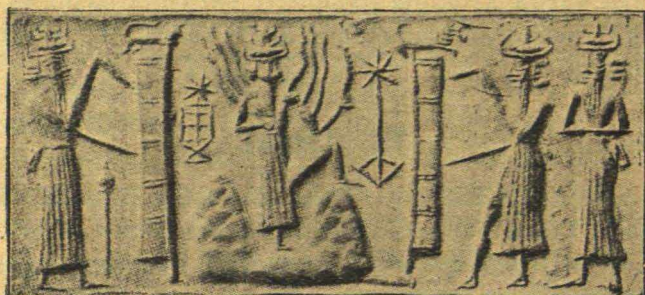
1. **Dievu priekšstats.** Reliģijas tālākajā attīstībā ir izveidojusies ticība personiskiem dieviem un dievēm. Cilvēkam pretim vairs nestāvēja garu kolektīvs, bet individuālas personiskas būtnes ar īpašvārdu, noteiktu raksturu un darbības aploku. Dažādu dabas garu un mirušo dvēseļu kults tomēr palika joprojām blakus dievu kultam. Vispār pirmatnējie ticējumi ļoti sīkstī turējās ļaužu apziņā, un vēl tagad mūsu laiku reliģiskajā dzīvē sastopamas seno uzskatu un kultu paliekas.

Vācu filologs H. Ūzeners izskaidro dievu priekšstata izcelšanos šādā veidā. Izjuzdams kādā parādībā pārdabiskā spēka darbību (piem. zibens spērienā), cilvēks godināja tai brīdī šo spēku. Bet līdz ar īpatnējo parādību izbeidzās arī spēka atklāsme un godināšana. Te var runāt it kā par acumirkļa dievu. Bet līdzīgām parādībām atkārtojoties, dzimst doma, ka visās tais darbojas viens un tās pats dievišķs spēks, viens un tas pats dievs. Tā rodas uzskats par atsevišķu dievu

kā darbības (funkcijas) dievu. Kulta izkopšana paceļ un nostiprina šāda dieva nozīmi. Viņa vārds sākumā noteikti norāda uz viņa darbības aploku, piem.: Pērkons. Tālāk var vienam atsevišķam dievam piešķirt arī vēl citus darbības aplokus un tā paplašināt viņa lomu un nozīmi.

Šādā veidā patiesi paticami izskaidrojama daudzu dievu izcelšanās. Bet citi dievi, liekas, ir arī izveidojušies no totēma dzīvniekiem (piem. Ēģiptē), citi ir atkal pārdievoti cilvēki. Daudzu dievu personās ir apvienoti vairāki atsevišķi dabas gari. Dievticībā novērojama te integrācija (vairāku atsevišķu dievību apvienošana), te diferenciācija (vienas dievības sadalīšana vairākās).

2. Atsevišķas dievības. Iztēlojoties dievus pēc cilvēku parauga, tautas radīja priekšstatus par tiem kā par antrōpo-

10. zīm. Šamašs starp saules kalniem. Pie pleciem stari, kreisā rokā debess atslēga; kreiso kāju ceļ uz kalna virsotni. Abās pusēs debesu vārtu stabi ar sargiem. Figūru starpā dažī dievību simboli.

morfām (cilvēkveidīgām) būtnēm. Dievu nostāsti (mīti) bieži vien attēloja dievu dzīvi un darbību pilnīgi cilvēcīgā veidā, stāstīja par dievu precībām, par viņu bērniem, greizsirdību, sacensību utt. Dievu tēlu izgatavošana īpaši veicināja antrōpomorfizāciju, kaut gan vietām pielika tēliem dzīvnieku galvu vai citas dīvainības. Sk. 9., 15., 16., 27. u. c. zīm.

Dievu starpā vislielākā loma dabas dievībām. Atsevišķas dabas parādības pakārtotas katra savai dievībai, kas pārvalda to un liek tai norisināties. Debesis, zeme un jūra vispār, bet

tāpat arī atsevišķas vietas zemes virsū un atsevišķi ūdeņi dabū savus dievus. Dabas dzīvību un auglību, bet tāpat arī nāvi un iznīcību uzskata atkal par īpašu dievību darba lauku. Izcilu vietu ieņem debesu, debesķermeņu un gaismas parādību dievi: Saule (babiloniešu Šamašs, ēģiptiešu Re, Amons, Hors, Osīrijs, grieķu Hēlijs, latīņu *Sol*), Mēness (babiloniešu Sins, ēģiptiešu Isida, grieķu Selēne, latīņu *Lūna*), Pērkons uc. Debesķermeņu dievības (astrālie dievi) ieņem redzamu vietu Babilonijā-Asirijā, proti: saules, mēness un piecu toreiz pazīstamo planētu dievi jeb dieves — Šamašs, Sins, Marduks (Jūpīters), Ištara (Venera), Nergals (Marts), Ninibs (Sāturns), Nabu (Merkurs). Sk. 10., 11. un 12. zīm.

11. zīm. Sins ar savu simbolu — mēness cirpi. Viņa priekšā divu dievu starpā kāds lūdzējs.

Mirušo valsti parasti pārvalda īpaši pazemes dievi: Nergals Babilonijā, Osīrijs Ēģiptē, Aīds (Hades) Grieķijā utt. Arī zemes auglību saistīja ar pazemes varu.

Īpaši jāmin vēl likteņa dievības. Grieķi stāsta par trim Moirām: Klōto kārš un tin vārpstu, Lachese risina dzīves pavedienu, tievu vai resnu, gludu vai skrudzainu, zelta, vai sidraba, vai vara, vai dzelzs, un beidzot Atropa (= nenovēršamā) pārgriež to. Līdzīgus uzskatus piesavinājās romieši par savām Parkām. Skandināvieši arī pazina trīs laika un likteņa dieves, kas reprēzentē pagātņi, tagadņi un nākotņi.

Senlatviešu reliģijā dievu personifikācija samērā maz izkopta. Arī antrōpomorfisms daudzreiz ļoti nenoteikts, izteicieni svārstas starp mītoloģiskiem apgalvojumiem un dzejiskām gleznām. Piem.:

Velk Saulīte zīda kleitu, liek sidraba vainadziņu,
liek sidraba vainadziņu zeltītām lapiņām.

10. Mīti (galvenā kārtā austrālie).

1. **Dažādi mītu veidi.** Līdz ar ticību dieviem rodas arī mīti (*mythi*) jeb nostāsti par dievu dzīvi un darbību. Mīti sniedz paskaidrojumu par dabas un cilvēku dzīvi un izskaidro un motīvē dažādas kulta parašas. Mītos atrodama pirmatnēja zinātne un filosofija. Mīta atdarinājumu un atstāstījumu kultā uzskata par attēlotā notikuma atkārtojumu, kas var ietekmēt un noteikt dabas un cilvēku dzīves norisi vēlamā virzienā.

Mītus, kas attēlo dažādas dabas parādības, sauc par dabas mītiem. Atsevišķi izšķir kosmogoniskos mītus jeb nostāstus par pasaules un atsevišķu lietu radīšanu, austrālos mītus, kas attēlo dažādu debess ķermeņu kustības un attiecības, mēteoroloģiskos, kas attēlo dažādas laika parādības uc. Ja mīti stāsta par dažādu parādību cēloņiem (grieķiski: *aition*), tad tos sauc arī par aitioloģiskiem.

2. Babiloniešu nostāsts par pasaules radīšanu.

„*Enuma eliš*“ (= „Kad augšā...“).

* Kad augšā debesīm nebija vēl nosaukuma, apakšā pasaules pamati nebija vēl nosaukti vārdā, — tad pastāvēja tikai Apsù¹⁾, pirmatnējais visu tēvs, Mummu¹⁾ un Tamtu¹⁾ (Tiamata), visu dievu māte;

kad viņu ūdeņi jaucās vienkopus,
kad sauss laukums vēl nebija radies, pat purvaina sala nebija
atrodama,

¹⁾ Apsù, mītoloģiska vīriešu kārtas būtne, saldūdeņa (pasaules okeana) chaotiskā stāvokļa personificējums; Tamtu jeb Tiamat(a) — mītoloģiska sieviešu kārtas būtne — personificē sālsūdeņa chaotisko stāvokli; Mummu — ūdens dziļumu dievs — pirmatnējās intelliģences personificējums.

kad vēl nebija neviena dieva, ne viena vienīga,
 kad neviens vārds vēl nebija minēts¹⁾ un liktenis nebija lemts,
 tad tapa radīti dievi debesīs...*

Pēc ilgāka laika rodas trešā dievu paaudze: Anu, Enlils un Ea²⁾. Šie trīs augstākie dievi nodibina pasaulē kārtību, kas nekādā ziņā nepatīk pirmatnējām chaotiskajām būtņēm. Tās jūtas traucētas savā dzīves gaitā un nolemj izdeldēt savus bērņus, augstākos dievus, lai varētu mierīgi valdīt pār pasauli mūžu mūžam. Apsū vada sacelšanos.

Ea uzvar Apsū un Mummu, bet Tiamata nepadodas un gatavojas ar kādu no saviem piekritējiem, Kingu, uz jaunu cīņu. Viņi dabū savā pusē arī kādu daļu no jaunākajiem dieviem; Tiamata sastāda kaŗa pulkus, kur piedalās visādi šausmīgi chaosa nezvēri.

* Māte *Hubur*³⁾, kas visu radīja,
 deva neuzvaramus ieročus, dzemdēja milzu čūskas,
 ar asiem zobiem, kas nepazina saudzības;
 ar nāves zālēm asiņu vietā bija pildītas viņu miesas,

Milzu ķirzakas, kas trakoja un iedvesa briesmas,
 viņa pārklāja ar apžīlinošu šausmīgu gaisu.
 Kas redzēja milzīgos stāvus, tam bija jāastingst šaušalās;
 viņu miesas slējās augstu gaisā, tās nedomāja par bēgšanu.

Viņa notādīja pulkos ķirzakas, pūkus un nezvērus,
 orkāņus, trakus suņus, skorpīja-cilvēkus,
 varenas vētras, zivs-cilvēkus un aunus,
 ar nesaudzīgiem ieročiem; tie nebaidījās cīņas.*

Pavisam 11 dažādu briesmoņu sugu⁴⁾ atrodas Tiamatas pulkos; par viņu vadoni Tiamata ieceļ savu „dzīves biedru“ Kingu un nodod viņa ziņā likteņa galdiņus, kas viņam piešķir visaugstāko dievišķo godu un varu (noteikt likteņus).

Ea, dabūjis zināt Tiamatas nodomus, iztrūkstas un uztraucas. Viņam jāiet cīņā pret Tiamatu, bet viņš atgriežas,

¹⁾ Nebija nosaukts = nebija, neeksistēja.

²⁾ Trīs augstākie babiloniešu dievi: Anu — debesu valdnieks, Enlils — zemes un izplatījuma kungs un radītājs, Ea — ūdens un gudrības dievs. Ea's dēls Marduks — rīta un pavasara saules un Bābeles dievs.

³⁾ Laikam Tiamatas pievārds.

⁴⁾ Pa daļai astrāli tēli: skorpīja-cilvēks, zivs-cilvēks un auns ir zvaigžņu zīmes.

neko nepanācis. Arī Anu neuzdrošinās uzsākt cīņu ar šausmīgo pulku. Tad Ea griežas pe sava dēla Marduka ar lūgumu uzņemties cīņu, un Marduks ir gatavs doties pret dumpiniekiem, — ja citi dievi viņam atdod valdību pār visu pasauli.

Notiek svinīga dievu sapulce viņu sapulču vietā (*Upšukkinak*). Viņi visi ir mierā atdot Mardukam valdību pār visu pasauli, ja viņš uzvar Tiamatu, — un apsveicina Marduku kā visaugstāko un viscienīgāko dievu pulkā. Marduks pierāda viņiem savu radītāju spēku: liek pazust un par jaunu izcelties dievu vidū noliktām drēbēm.

* Kad dievi, viņa tēvi, redzēja viņa vārda spēku, tad priecājās visi un uzgavilēja: „Marduks — valdnieks!“ Tie deva viņam valdnieka zizli, troni un valdnieka gredzenu; tie deva viņam neatgaiņājamu ieroci, kas aiztrenc naidniekus.

— — — — —
 Viņš darināja loku sev par ieroci,
 paņēma šķēpu, noārdēja par cietu aizstāvēšanās rīku,
 pacēla vāli, satvēra ar labo roku,
 sēja loku un bulšu maku sev pie sāniem.
 Viņš nostādīja zibeni savā priekšā,
 ar ugunīgu liesmu pildīja to.
 Viņš taisīja tīklu, kur saķert Tiamatu,
 lika četriem vējiem turēt tīklu, lai nekas nevarētu izsprukt.
 Dienvidos, ziemeļos, austrumos, rietumos
 viņš apņēma viņu ar tīklu, tēva Anu dāvanu.
 Viņš radīja ļauno vēju Imhullu, dienvidus vētru un orkānu,
 četrkārtējo vēju, septiņkārtējo vēju, viesuli un postītāju;
 izlaida ārā vējus, ko bija radījis, septiņus skaitā,
 lai saceltu nekārtību Tiamatas iekšās, tie sekoja viņam.
 Tad paņēma valdnieks „*abubu*“¹⁾, savu lielo ieroci,
 sēdās nevaldāmas trakojošas vētras ratos,
 pielika priekšā četrjūgu, iejūdza to:
 Postītāju, Nesaudzīgo, Plūdnesi, Spārnoto.
 Viņu zobi vienās putās, nāves zāļu pilni;
 viņi drāžas virsū ar sparū un triec pie zemes.*

1) *Abubu* = ciklons, stipra vētra. šis vārds nozīmē arī lielos pasaules plūdus.

Marduks ar saviem palīgiem dodas cīņā. Visi Tiamatas palīgi, arī Kingu, iztrūkstas un sajūk. Tikai Tiamata droši sagaida savu pretinieku. Marduka pārmetumi un izaicinājums uz cīņu sacel viņas spītību un niknumu līdz visaugstākajai pakāpei.

* Sanāca kopā Tiamata un gudrais starp dieviem, Marduks, sacēlās uz cīņu, tuvojās uz kauju:

tad izpleta valdnieks savu tīklu un saķēra ienaidnieci;
savu palīgu Imhullu palaida vaļā pret viņu.

Kad atvēra Tiamata savu rīkli jo plati,
ielaida iekšā viņš Imhullu, lai viņas lūpas nevarētu aizvērties,
ar trakojošiem vējiem pildīja viņas ķermeni.

Viņas iekšas izpletās, viņa plātīja muti.

Viņš satvēra šķēpu un dūra viņas miesā,
sāplosīja viņas iekšas un sadurstīja sirdi,

uzvarēja viņu un padarīja viņas dzīvībai galu;
nosvieda viņas miesas un mina tās zem kājām.*

Arī visi Tiamatas palīgi tiek saķerti tīklā, uzvarēti un iemesti cietumā. Tikai Kingu Marduks nokauj un atņem viņam likteņa galdiņus, „kas tam nepienācās, apzīmogoja tos un paglabāja pie savām krūtīm.“

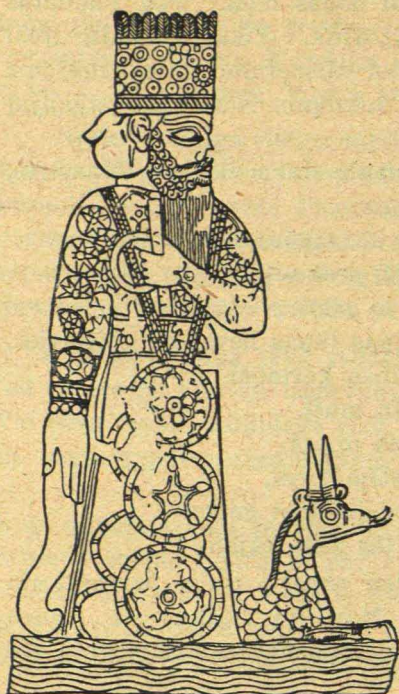
* Kad dievi, viņa tēvi to redzēja, tie priecājās un gaviļēja,
dāvanas un balvas lika viņam pasniegt.*

Pēc tam Marduks uzsāka savu radīšanas darbu. Viņš pāršķēla Tiamatas miesas divās daļās: vienu pusi viņš izveidoja par debess jumumu, novilkta robežas, uzstādīja sargus, kas uzraudzītu debess ūdeņus, iekārtoja tur pili (*Ešarra*) Anu'm, Enlilam un Ea'm un dzīves vietu visiem citiem dieviem un noteica debess spīdekļu (mēness, saules un zvaigžņu) stāvokli un ceļus. Marduka cīņas ieroci, loku, arī nostāda pie debesīm (varavīksni).

Notiek atkal dievu sapulce. Tur ceļas žēlabas par to, ka neesot nevienas būtnes, kas rūpētos par dieviem. Marduks zin gudru padomu:

„Savas asinis es sakrāšu, pielikšu kaulus,
veidošu cilvēkus, patiesi cilvēkus...

Radīšu cilvēkus, lai tie apdzīvo zemi;
viņiem uzdosim godināt dievus...“

12. zīm. Marduks uz ūdens. Labajā rokā metamais koks, kreisajā valdības zizlis un gredzens, galvā spalvu vainags. Pie kājām gul mītoloģiska būtne ar čūskas galvu, ragiem un lauvas ķermeni, pārklātu zviņņam.

dīšanu,*) bet par to, kā cēlušās atsevišķas lietas. Pazīstami mīti: „Kā kalni cēlušies?“, „Daugavas rakšana“ un daudz nostāstu par atsevišķu dzīvnieku radīšanu un kalnu, upju un ezeru izcelšanos. Veselā mītu rindā radīšanas un izgudrošanas darbā ar Dievu sacenšas Velns: Velns iztaisījis izkapti, Dievs — kaltu; Velns — dzelzs katlu, Dievs — māla podu; Velnam bijušas govīs, Dievs uztaisījis kūtis un iedabūjis tur iekšā Velna govīs; tad Dievs radījis suni, Velns vilku utt.

Māla galdiņš, kur bijusi aprakstīta tālākā radīšanas gaita, tā sabojāts, ka nav iespējams vairs neko izlasīt par cilvēku un stādu radīšanu. Jādomā, ka Tiamatas miesu otrā puse būs izlietota par vielu zemes izveidošanai. No Marduka vārdiem varam spriest, ka, radot cilvēkus, viņš izlieto arī savas asinis.

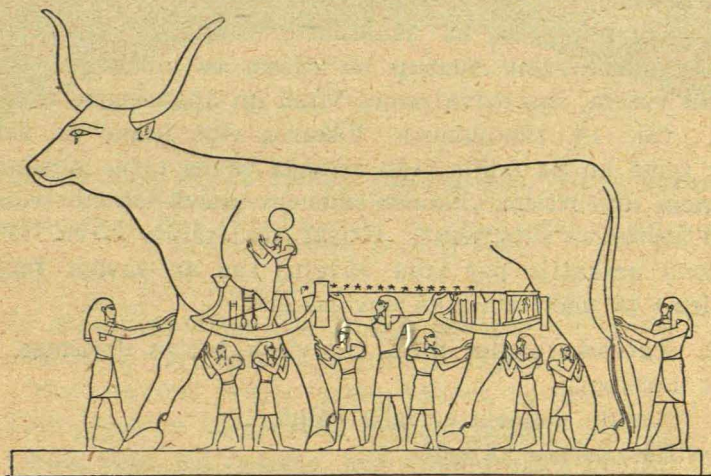
Dzejas beigas atkal labi uzglabājušās. Notiek dievu sapulce. Dievi slavē Marduku un dod viņam 50 dažādus goda vārdus. Epilogs uzaiņcina sludināt uz mūžīgiem laikiem Marduka varenos darbus, apsola ticīgiem bagātību un labklājību un izbeidzas slavas dziesmā Mardukam par godu. Sk. 12. zīm.

3. Latviešu kosmogoniskie mīti. Latviešu kosmogoniskās teikas (mīti) nestāsta par visas pasaules ra-

*) Dažās teikās sastopamie ievadteicieni par visas pasaules jeb zemes radīšanu ir laikam gan kristīgo mācību ietekmē radušies.

Sk. „Teikas par Dievu“, Latv. folkloras krātuves izdevums 1929. g. un P. Šmita Latv. pasakas un teikas XIII sēj., 1936.

4. **Saules mīti.** Culu kaferi stāsta par lielo tumsas ne-zvēru, kuŗa vēderā atrodas kalni un nami, lopi un cilvēki, visi dzīvi, bet it kā cietumā ieslodzīti. Bet tad nezvērs tiek uz-šķērsts, un visi viņa aprītie radījumi nāk ārā no tumšā vēdera. Un pirmais iznāk gailis un tūlīt uzdzied: „Kukulukū, es redzū pasauli!“ Līdzīgi mītoloģiski uzskati izteikti pasakā par Sarkancepurīti. Tie tēlo dienas un nakts miju, saulei uz-lecot un noejojot.

13. zīm. Ēģiptiešu debesgovs. Pavēderē saules laiva un zvaigznes. Debesnesējs Ņu (gaisa dievs) un citi dievi tur debesis.

Ēģiptiešu mīti tēlo, ka saules dievs (Re) brauc saules laivā pār debesokeanu. Izbraucis cauri dienas valstij, viņš rietumzemē nobrauc nakts valstī un turpina savu ceļu, dievu un dvēseļu pavadīts, pa nakts valsts debesokeanu pazemē pretējā virzienā. Austrumos viņš uzvar tumsas varas un sāk atkal savu spīdošo gaitu pa dienas valsts debesokeanu. — Citi mīti tēlo sauli kā saules vanagu, kas lido pār debesīm, vai kā vaboli, kas veļ savu mēslu lodīti sev līdz. Debesjumu ēģiptieši attēlo kā pāri zemei pārliekušos debesdievi vai arī kā debesgovi. (Sk. 13. zīm.).

Senajā Meksikā turēja sauli par dievbijīgu vīru, kas pats ielēcis ugunī, lai ziedotu sevi dieviem. Bet dievi nostādījuši viņu pie debesīm, kur viņš deg joprojām. Sk. tālāk 15. zīm.

Pieticīgāka fantazija redz saulē ugunsroku, ko rītos aizdedzina un vakaros izdzēš. Saules starus dažreiz uzskata par viņas matiem, skatiem jeb bultām, arī par cilpām, ar ko viņa pievelk savus ienaidniekus. Saules aptumšošanas izskaidro ar viņas iekrišanu kādā alā jeb ar kāda nezvēra uzbrukumu saulei un tās aprīšanu. Arī saules varas mazināšanās un izbeigšanās ziemā dod vielu mītiem par tumsas spēku uzbrukumu saulei.

Grieķu mīti tēlo, ka saulesdievs ved sauli gliemežvāku ratos pa debeskalnu augšup no rītiem uz vakariem, lai tā spīdētu visiem, kas dzīvo zemes virsū un apgaismotu visu pasauli. (Sk. 14. zīmējumu.) Vakaros viņš brauc no debeskalna zemē un pa nakts vidu aizvada savus ratus slepeni no vakariem uz rītiem. Saules dievam galvā staru vainags (bieži septiņiem žuburiem). Grieķi savu saules dievu Hēliju-Apollonu uzskatīja par labu šāvēju, kas ar savām bultām (stariem) tā māk tēmēt kā neviens cits.

5. **Latviešu saules mīti.** Latviešu tautas dziesmas tēlo saules darbību:

* Saulīte dancoja sidraba kalnā,
zeltītas kurpes kājiņāi.

Saule brauca olu kalnu div' dzeltenī kumeliņi,
ne tie svīda, ne tie kusa, ne ceļāi dusināmi.

Saule brauca gar kalniņu, apkrīt Saules kamaniņas;
pakaļ nāca Dieva dēlis, paceļ Saules kamaniņas.

Ai Saulīte, bridājiņa, brida dienu, brida nakti:
dienu brida dziļu jūru, nakti dziļu ezeriņu.

Saule brauca pār ezeru, spīdēdama, vizēdama,
zelta kronis galviņā, vaska kurpes kājiņā.

Noiet Saule vakarā, zeltābolu mētādama;
no rītiņa uzlēkdama, sijā tīru sidrabiņu.

Saulīt', balta noiedama, guļas zelta laiviņā;
no rītiņa celdamās, apgērbjas sidrabā.

Trīs rītiņi Saule lēca sarkanajā kociņā,
meklē kungi, stārastiņas, tā kociņa neatrada.

14. zīm. Saules lēkts (grieķu vāzes glezna). Hēlijs izbrauc no okeana, kurā lec iekšā puisēni — dziestošās zvaigznes. Hēlijam pa priekšu steidzas spārnotā Eōsa (rīta blāzma). Pa kreisi aizjāj aiz kalna mēteli ietinusies Selēne (mēness dieve).

Es atradu ganīdama to ķociņu lapojot:
zelta zari, vara saknes, sidrabiņa lapiņām.

Kur, Saulīte, mājas ņēmi, vakarā noiedama?
Vidū jūras uz ūdeņa zelta niedres galiņā.

Labi zīnu, bet netieku, kur Saulīte nakti gul:
pašā jūras dibenā uz pelēka akmentiņa.*

* Vienreiz vecos laikos apgulās varena milzu čūska uz lielas krusņas un drebēja no saltuma. Beidzot tā rājās Saulei: „Saule! visus tu salsīdi, bet mani nē?”

Saule atteica: „Pati esi saltuma pilna un tad tikai gaidi uz mani, lai sildu kā mazu bērnu. Kas tev lika par tādu ledus gabalu būt.”

Čūska nejauki saskaitās par tiem vārdiem un tūlī skrēja pie burvju vecākā apsūdzēt Sauli. Bet ceļā čūskai notika nelaime: ieraudzīja liķi vedam un nevarēja vairs ne no vietas pakustēt. Par laimi drīzi pēc tam nāca kāds cilvēks pretim. Nu čūska patika vaļām un aizsteidzās pie burvju vecākā, sacīdama: „Ņem savu kaŗaspēku un ej Sauli pārmācīt, jo viņa mani ienīdējusi.”

Salasijās milzums burvju, iesākdami ar Sauli kaŗu. Iesākumā Saulei klājās pagrūti: burvji pārspēja; bet tad tā paaicināja Mēnesi palīgā. Mēness tūlī posās. Izcēlās sīvs ciniņš: burvju rokas vicojās kā pātagas pa gaisu un burvju galvas šķīda uz visām pusēm: — Saule ar Mēnesi bija uzvarējuši.

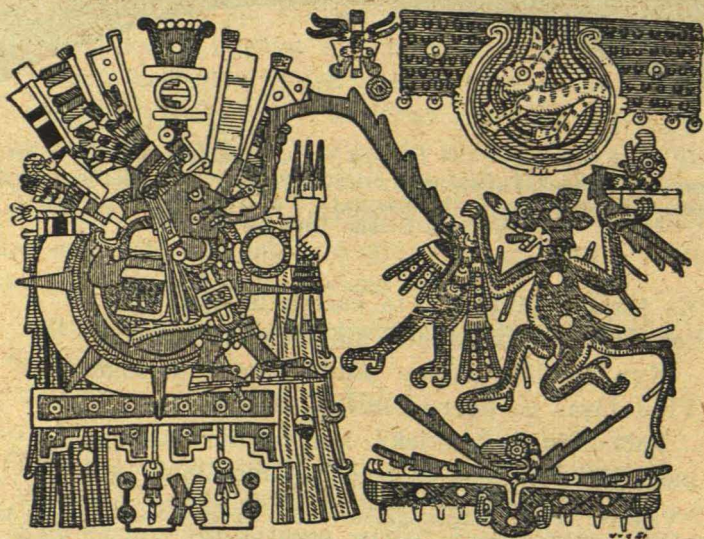
Bet projām ejot, Mēness par to labumu prasīja Saulei, lai atdodot savu meitu par sievu.*

(No Lercha Puškaiša V. krājuma 51. lpp.)

* Viņos laikos Mēness apprecējis Sauli. Viņi piedzīvojuši daudz bērnu: visas zvaigznes. Bet vienreiz Mēness palicis neuzticams: sācis mīlīnāties ar Rīta zvaigzni. Nu Saule sanīdusies ar savu vīru un pavēlējusi Rīta zvaigznei uzturēties arvien viņas tuvumā.*

(No Lercha Puškaiša V. krājuma 111. lpp.)

6. Mēness un citu debesķermeņu (parādību) mīti. Mēness saista cilvēku vēribu ar saviem griežiem un plankumiem. Dažādas tautas izskaidro šīs parādības visdažādākā veidā.

15. zīm. Senmeksikāņu mītoloģisks tēlojums: pa kreisi saules dievs ar saules ripu, pa labi — augšā mēness ar trusīti, apakšā ziedotājs ar putnu.

Senmeksikāņi saredz mēness ripas plankumos trusīša siluetu (Sk. 15. zīmējumu). Citu tautu mīti uzskata plankumus par traipiem jeb brūcēm mēness sejā. Citās tautās, arī latviešos, pazīstamas teikas, ka mēness uzvilcis pie sevis meitu ar nēšiem. Kāda cita teika stāsta, ka mēness uzņēmis pie sevis skaistu tiklu jaunavu, un tā, sērodama pēc jebkādas draudzenes, aizklājot reizēm savu vaigu.

Mēnesi iedomājas daudzkārt par cilvēku, kas rāpjas jeb kāpj augšā debesīs un kustas pa tām. Dažās tautās mēness ir vīrietis, citās sievietē. Mēnesi iztēlojas arī lietas veidā, kas viņam līdzīga izskatā: galvas kausa, ripas, riteņa, raga, sirpja, laivas utl. Japāņiem saule un mēness ir debestēva acis.

Vairākās tautas, piem. ķīnieši, izskaidro, ka saule un mēness aptumšojoties tāpēc, ka kāds nezvērs draudējot tos aprīt. Latviešu ticējumos mēness aptumšojas, kad raganas plēš to, aizjāj tam priekšā ar kruķi un vaļējiem matiem. Citas tautas iedomājas, ka saule jeb mēness atstāj savu vietu, ka mēness aizklāj sērās jeb citos pārdzīvojumos seju, ka top slims un nevarīgs utl.

Ar mēness pieaugšanu un dilšanu, pilnumu un tukšumu saista arī augšanu un nīkšanu dabā, tapšanu un miršanu. Virszemes augus sēj tikai jaunā, augošā mēnesī.

Latviešu tautas dziesmas par Mēnesi, Ausekli, un Saules meitu.

* Mēnesītis nakti brauca, zvaigžņu sega mugurā;
rīta zvaigzne, vakaraja, tie Mēneša kumeliņi.

Mēnesītis nakti brauca, mani ņēma ormanīti.
Mēnestiņis man iedeva savu zvaigžņu mētelīti,
savu zvaigžņu mētelīti, sešu zaru zobentiņu...

Melni vērši, zelta ragi, nāk pār jūru baurodami,
lūkosim, raudzīsim, kur nāk pati ganu meita (saule)
zelta rīkste rociņā, zelta valgi padusē.

Kur tecēsi, Mēnestiņi, ar to zvaigžņu pudurīti?
Kaŗā iemu, kaŗā teku jaunu puīšu palīgā.

Mēnestiņis zvaigznes skaita, vai ir visas vakarā.
Ira visas vakarā, Auseklīša vien nevaids.
Auseklītis aiztecēja Saules meitas lūkoties.

Pēdējās rindas varianti:

Auseklītis jūriņā baltā putu gabalā.

Auseklītis Vāczemē (rietumos) zelta naudu kaldināj'.

Auseklītis Vāczemē zelta svārkus šūdināja.

Saule meta audekliņu, vidū gaisa stāvēdama;
Mēnestiņis tekādams sajauc Saules audekliņu.

Saule kūla Mēnestiņu ar sidrabā čakarnīti.
Ai Saulīte, nekul mani, tev dienīņa, man naksnīņa.

Kas to teica, kas redzēja, kad Saulīte meita bija?
Mēnestiņis, tas redzēja, tas nojēma vainadziņu.

Saul' sacirta Mēnestiņu ar aso zobentiņu, —
kam atņēma Ausekļam saderētu līgaviņu.

Saules meita jūru brida, vainadziņu vien redzēja;
Dieva dēli maliņā zelta krustu vēcināja.

Saules meita kroņus pina sarkanrožu dārziņā;
Dieva dēli lūkojās caur magoņu lapiņām.*

Somiem un igauņiem ir skaists mīts par rīta zvaigzni —
jaunekli (Koi, Koit) un vakarblāzmu — jaunavu (Hämmarik),
kas dzīvo pastāvīgās ilgās viens pēc otra, bet sastopas tikai
vienreiz gadā (īsākajā vasaras naktī).

7. Negaisa un pērkona mīti. Seno indiešu negaisa dievu
Indru sauc par ienaidnieku kāvēju. Kādreiz nikns pūķis pie-
savinājies debesgovis. Indra nonāvējis naidīgo pūķi un ieguvis
atkal govīs un atdzinis tās visas atpakaļ. Tā viņš sagādājis
ūdeni. (Govis — negaisa mākoņi; sal. himnu 13. §, 2. g., 72. lp.).

Latviešu tautas dziesmas:

* Dieviņš rūc, Dieviņš rūc, zibšņus met ozolā:
labāk met ozolā, ne bāliņa sētmalē.

Pērkons jāja svina ķēvi, gar jūrmalu ģeiodams;
jūrmalā dzelzu stabi, tur tu vari kapāties.

Pērkona mātei deviņi dēli:
Trīs sita bungas, trīs stabulēja,
trīs laida migliņu avota lejā.

Pērkona tēvam deviņi dēli:
trīs spēra, trīs rūca, trīs zibināja.

Pērkoniši pieci brāļi, ko tā jūsu māte dara?
Mūsu māte sietus pina, smalki lieti jāsijā.

Kalējs kala debesīs, plēnes bira Daugavā,
es paklāju villainīti, man piebira sudrabiņa.

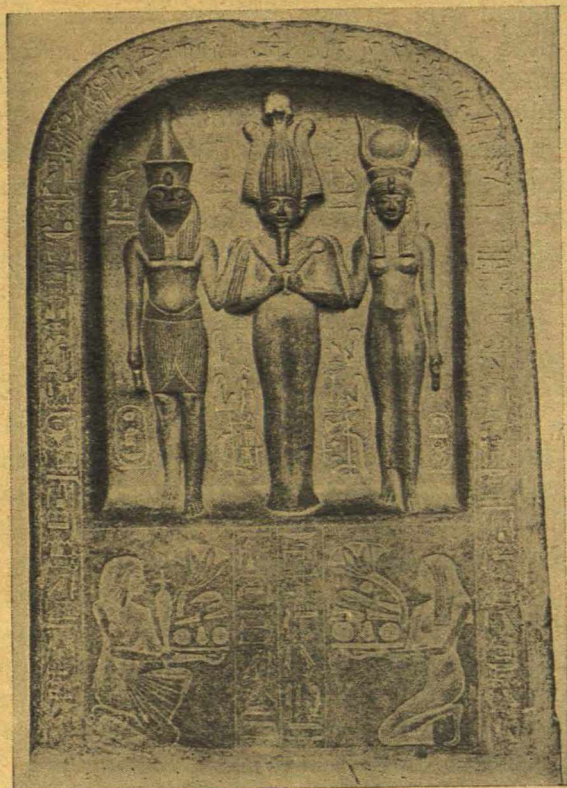
Kalējs kala debesīs, ogles bira Daugavā:
Dieva dēlis Saulēs meitai zelta jostu kaldināja.*

11. Miti (galvenā kārtā auglības).

1. Ēģiptiešu mīts par Osīriju un Isidu. Pasauli valdīja Osīrijs un Isida. Viņi pūlējās izaudzināt krietnus ļaudis un izplatīt kultūru, kā savās mājās, tā arī ārpusē. Viņi iemācīja ēģiptiešiem kopt zemi, deva likumus, ieteica cienīt dievus. Par palīgiem viņiem bija pirmais ministrs Tots (ar ibisa galvu) un kaŗa dievs Vepuats (šakala veidā), kas atvēra ceļu uz svešām zemēm. Bet Osīrijs reti kad lietoja ieročus, viņš dabūja ļaudis savā pusē, pārliecinādams viņus vai apburdams ar dziesmām un mūziku. Paša Osīrija brālis Sets (Setchs) apskauda viņu un dzinās pēc viņa troņa. Kad Osīrijs, ieguvis virsroku Āzijā, kur viņš bija gājis izplatīt civīlizāciju, atgriezās mājās un svinēja lielus uzvaras svētkus, ieradās Sets ar 72 pavadoņiem un atnesa dārgu šķirstu, apsolīdams to atdot tam, kam tas derēs, ja viņš iedomātos tai iegulties. Visi klātesošie izmēģinājās, bet veltīgi, jo šķirsts bija izgatavots pēc Osīrija mēra. Beidzot arī Osīrijs mēģināja, un šķirsts viņam bija pašā laikā. Sets steigšus uzlika šķirstam vāku, aiznagloja to, pārlēja ar karstu svinu un ar saviem pavadoņiem iemeta Nīlā. Straume iznesa Osīriju jūrā. Isida raudādama meklēja sava vīra šķirstu pa visām malām un beidzot atrada to pašā upes grīvā, ieaugušu akācijas stumbrā. Viņa apraudāja to, uz kādu laiku viņai izdevās atdzīvināt viņu, bet tad viņa apraka šķirstu zemē un atgriezās uz savu pilsētu, kur purvu vidū audzināja savu dēlu Horu, ko viņai izdevās paslēpt no Seta vajāšanām. Izaudzis par vīru, Hors uzsāk cīņu pret Setu. Abi ir ļoti drošsirdīgi, Hors zaudē pat cīņā vienu aci. Beidzot dievi liek priekšā visgudrajam Totam izšķirt sarežģīto lietu, un tas atdod Horam Ēģiptes ziemeļus, bet Setam dienvidus. Hors dod Osīrijam apēst savu aci, un viņš atkal atdzīvojas, bet virszemē tomēr vairs nevar palikt. Tā Osīrijs top pazemē par valdnieku un tiesnesi.

Vēlāk papildināja stāstu, ka Sets kādreiz naktī medībās atradis Osīrija šķirstu, sacirtis viņa miesas 14 gabalos un izkaisījis pa visu Ēģipti, tā ka Isidai bijis jāsameklē katrs gabals par sevi. Viņa apglabājusi tos, katru tā atrašanas vietā, kur tad izcēlies Osīrija kults. Vai atkal viņa ar Tota palīdzību sašuvusi kopā un iebalzamējusi miesas un tad apglabājusi tās Abīdā, kur bija galvenā Osīrija kulta vieta.

Osīrija mistērijās bija šādi cēlieni: 1. Vepuata iznākšana: Uz kārts iznesa šakala tēlu; viņš rādīja Osīrijam ceļu un bija viņa pirmais cīnītājs. 2. Osīrija izbroukšana — laivā: tai uzbrūk ienaidnieki, virspriesteris ar pavadoņiem atsit uzbrukumu. 3. Noslēpumainais lielais gājiens, kā

16. zīm. Vidū Osīrijs, pa labi Isida (ar govus ragiem) pa kreisi Horsi (ar vanaga galvu).

laikā Sets nonāvēja Osīriju un par viņu sākās lielas raudas. 4. Tots veda laivā Osīrija miesas. 5. Garīdznieki sagatavoja miesas apbedīšanai, aizveda laivā uz noteiktu vietu un apraka. 6. Osīrija ienaidnieku sodīšana. 7. Osīrija atdzīvošanās un viņa tēla pārvešana ar gaviļem uz Abīdu.

Šais mistērijās cildināja noslēpumaino dabas auglības spēku, saistot to ar pazemi. Kristīgās ēras sākumā Osīrija un Isidas mistērijas bija ļoti izplatītas visā Vidusjūras kultūras aplokā.

Horu cildināja kā saules dievu un pirmās ēģiptiešu valdnieku dinastijas cilts tēvu. Viņa simboli — saules ripa un vanags. Viņa abas acis — saule un mēness. Sets vēlāk pārvērtās par ļaunu dievu. (Sk. 16. zīmējumu.)

Mītā par Osīriju izpaužas dziļa cienība pret ģimenes uzticību un mīlestību, mātes jūtu svētumu un dēla godbijību pret tēvu. Tāpēc mītam un mistērijai bija tikumiska audzinoša nozīme. Dziļi aizgrāba mistērijas gaitā kādas svētnieces dziedātā Isidas skumjo žēlabu dziesma pie Osīrija šķirsta:

*...„Nāc, Osīrij’, savās mājās!
Nāc, Oriji’), savās mājās;
nav vairs tavu ienaidnieku.
Skaisto jaunekli, nāc, paskaties uz mani:
es esmu tava māsa²⁾), ko tu mīli;
nej prom no manis.
Onufrij¹⁾), atgriezies savās mājās, tūlīt.
Es tevi neredzu,
skumst mana sirds, un manas acis meklē tevi
Es liecos skatīt tevi vaigā.
Vai es varu apkust uz tevi skatīties?
Saldi ir redzēt tevi...
Nāc pie savas māsas,
nāc pie savas sievas,
nāc pie savas dzīves biedres.
Es esmu tava māsa no tās pašas mātes,
nešķiries no manis.
Dievi un cilvēki uzlūko tevi un raud par tevi.
Es kliežu un raudu līdz debesaugstumiem,
bet tu nedzirdi manu balsi,
kaut gan esmu tava māsa,
ko tu mīlēji zemes virsū,
ko mīlēji tikai vienīgo, manu brāl’! *

Isidas tēls ar mazo Horu klēpī ir noderējis par paraugu madonnas tēliem.

2. Kores meklēšana. Auglības dieves Dēmētras meita Kore-Persefone³⁾ reiz atradusies Sicīlijā un lasījusi narcises

1) Osīrija pievārdi.

2) Isida pēc mīta bija Osīrija māsa un dzīves biedre. Abi bija zemes dieva Geba un debesu dieves Nutas bērni.

3) Kore = meita. Persefone — īpašvārds.

netālu no Etnas krātera. Pazemes valdnieks Aīds, kāpdams pa krāteri augšup, ieraudzījis skaisto jaunavu un iemilējies viņā. Viņš aizsteidzies pie dievu un cilvēku valdnieka Zeva un izlūdzies atļauju nolaupīt Persefoni. Slepeni viņš uzbrucis tai, iecēlis viņu savos četrjūgu ratos un aizvedis pazemē. Persefone gan turējusies pretim, gan kliegusi pēc palīga, bet tāds nekur neradies. — Dēmētra izgājusi meklēt savu meitu un ilgi nevarējusi atrast viņu. Beidzot saskatījusi pa Etnas krāteri pazemē Aīdam blakus. Nu viņa sākusi vaimanāt un lūgusi, lai viņai atdodot meitu. Beidzot Zevs noteicis: ja Persefone nebūtu vēl neko baudījusi no pazemes barības, tad viņa varētu atgriezties virszemē. Bet izrādījās, ka Aīds jau pierunājis viņu apēst pusi granātābola. Mātei gauži lūdzoties, Zevs tad izšķīris, ka katru gadu dažus mēnešus Persefone var pavadīt pie savas mātes virszemē, bet pēc tam viņai katru reizi atkal jāatgriežas pazemē. Persefonei virszemē ierodoties, daba pušķojas ziedu krāšņumā; Persefonei aizejot, viss krāšņums izbeidzas. — Dēmētras maldi, meklējot Persefoni-Kori, ir grieķu Eleusīnas mistēriju pamatsaturs.

3. Adōnids-Tamucs. Grieķi pazīst vēl kādu radniecīgu mītu. Mīlestības dieve Afrodīte iemilējusi kādu skaistu jaunekli Adōnīdu. Bet abiem kopā medījot, kāds meža kuilis sacirta Adōnīdu, tā ka viņam bija jāmirst. Afrodītes nevaldāmās žēlabas aizkustināja dievu sirdis, un tie nolēma, ka Adōnīds pusgadu — pavasari un vasaru varēs pavadīt pie Afrodītes virszemē, bet otrs pusgads — rudens un ziema viņam jānodzīvo pazemē pie Persefones.

Šis mīts pazīstams visā Priekšāzijā. Adōnīda kults bija ļoti izplatīts Sirijā. Babilonijā un Asīrijā mirstošā un atkal atdzīvinātā jaunekļa vārds bija Tamucs (Dumuci). Viņš bija debesdieves un auglības dieves Ištaras vīrs vai mīļākais.

Tamuca kults bija pazīstams Babilonijā jau ap 2000. g. pr. Kr. Kulta dziesmas lielāko tiesu bija žēlabas un vaimanas par Tamucu, „žēlabu vīru“. Kā puķe, kā stāds viņš novīst un uzturas nāves valstī. Viņa mīļākā Ištara gauži raud un nav apmierināma. Viņa dodas uz pazemi, lai izvestu viņu atkal zemes virsū. Tas viņai arī izdodas, un ar gavilēm cilvēki saņem augšāmcelušos Tamucu. Šim mītam bija liela

loma auglības svētkos, liekas, ap vasaras saulgriežu laiku. Sērojot un žēlojoties pēc Tamuca, centās ar dažādiem rītiem un dziesmām nodrošināt jaunu veģetāciju. Svētki sākās ar raudām un žēlabām par Tamuca nāvi un izbeidzās gavilēs par viņa atgriešanos. Šais svētkos recitēja: „Ištaras nokāpšanu pazemē.“

4. Babiloniešu mīts par Ištaras nokāpšanu pazemē.

* Uz tālo zemi Kurnugeu¹⁾
nogriezās Ištara, Sina meita.
Sina meita nogriezās
uz tumsības mājokli, Irkallas²⁾ dzīvokli,
uz mājokli, kur nonāk, lai vairs neatstātu to,
uz ceļu, no kuŗa nav atgriešanās,
uz mājokli, kā iedzīvotājiem gaismas trūkst,
kur zeme viņu barība, māli viņu ēdiens,
kur tie neredz gaismu, bet dzīvo tumsā;
apgērbti tie kā putni spārnu tērpā;
pār durvīm un aizšaujamiem noklājušies putekļi.

Kad nonāca Ištara pie Kurnugeas vārtiem,
viņa teica vārtu sargam šādus vārdus:
„Sargs, klau, atver savus vārtus!
atver vārtus, lai varu ieiet!
Ja neatvērsi vārtus, tā ka eš nevarēšu ieiet,
tad sadauzīšu durvis, salauzīšu aizšaujamos,
sadauzīšu sliksni, izgāzīšu durvis,
uzvedīšu augšā mirušos, lai tie ēd, dzīvo,
tā ka vairāk būs mirušo nekā dzīvo!“
Vārtu sargs atvēra muti un teica,
saciņa varenajai Ištarai;
„Rīnsties jel, valdniece, neapgāz tos,
iešu, pieteikšu tavu vārdu valdniecei Ereškigalai.“

Ereškigala iztrūkstas, viņa brīnās par Ištaras nolūku,
bet beidzot pavēl:

„Ej, vārtu sargs, atver viņai vārtus;
izturies pret viņu pēc senajiem likumiem!“
Tad izgāja vārtu sargs, atvēra viņai vārtus:
„Nāc iekšā, valdniece, lai izgavilē tev Kuta³⁾,
lai priecājas par tevi Kurnugeas pils!“
Pirmajos vārtos viņš ievēda viņu, plaši atvēra tos un viņai noņēma
lielo tiaru no galvas.

1) Kurnugea = „zeme bez atgriešanās“.

2) Irkalla = Nergals, pazemes valdnieks.

3) Pilsēta Ziemeļbabilonijā, kur sevišķi godināja Nergalu; šai gadījumā Kuta ir apakšzemes nosaukums.

„Kādēļ tu, sargs, noņēmi man lielo tiaru no galvas?“

— „Nāc iekšā, valdniece, tādi ir pazemes likumi?“

Otros vārtos viņš ieveda viņu, plaši atvēra tos un noņēma viņai auskarus.

„Kādēļ tu, sargs, noņēmi man auskarus?“

— „Nāc iekšā, valdniece, tādi ir pazemes likumi!“

Trešajos vārtos viņš ieveda viņu, plaši atvēra tos un noņēma viņai kakla rotu utt.

Ceturtajos vārtos sargs noņem Ištarai krūts rotu, piektajos — jostu ar dārgakmeņiem, pildītiem ar burvības spēku, sestajos — sprādzes ap rokām un kājām, septītajos — kreklu. Pēc viņas izbrīna jautājumiem atkal un atkal atskan sarga norādījums uz nesaudzīgajiem pazemes likumiem: pazemē nevar paņemt līdz itin neko no virszemes godības.

Tikko Ištara bija nokāpusi Kurnugeā, viņa ieraudzīja Ereškigalu un saskaitās par viņu.

Ištara neapdomājusies uzbruka viņai.

Ereškigala atvēra savu muti un teica, sacīja savam palīgam Namtaram¹⁾ šādus vārdus:

„Pieraugi, Namtar', ieslēdz viņu manā pilī!

Palaid vaļā pret viņu sešdesmit slimības, lai soda Ištaru;

acu slimību pret viņas acīm,

sānu slimību pret viņas sāniem,

kāju slimību pret viņas kājām,

sirds slimību pret viņas sirdi,

galvas slimību pret viņas galvu,

pret viņu visu, pret visu miesu!“

Bargais Ereškigalas spriedums tiek izpildīts. Bet pa to laiku, kamēr Ištara atrodas pazemē, izbeidzas visa dzīvība un augsība virszemē. Arī dievi nevarīgi pret pazemes valsts likumiem. Tie sērojas. Raudādams nāk šamašs pie Ea's un sūdzas par augsības apstāšanos.

Ea zin gudru padomu. Viņš rada kādu mākslinieku, *Asušu-namir*, un sūta to uz pazemi, lai tas ar savu spēlēšanu uzjautrinātu Ereškigalu; kad tā viņam apsolītu kādu žēlastības parādīšanu, tad lai viņš noprasot zvērastu un lai lūdzot nodzerties ūdenī²⁾ no zināmajiem ādas trauciem. Tā arī notiekas.

Kad Ereškigala dzirdēja to,

sita viņa sev uz ceļiem, koda pirkstus:

„Tu esi man prasījis, ko nedrīkst pieprasīt.

Tāpēc, Asušu-namir, es tevi nolādēšu ar lielajiem lāstiem:

pilsētas saslaukas būs tava barība!

pilsētas samazgas būs tavs dzēriens;

mūru ēna būs tava uzturas vieta!

sliekšņi būs tavs dzīvoklis!

Izstumtie, izsūktie — tie tevi pļaukās!“

1) Namtars — slimības daimons.

2) Laikam dzīvības ūdeni.

Tā Ereškigala bargi atriebjas Asušu-namiram par krāpšanu un izstumj viņu no cilvēku sabiedrības, bet Ea's nolūks ir tomēr sasniegts. Viņa ir zaudējusi savu varu par Ištaru un tāpēc pavēl Namtaram:

„Ej, Namtar, un piekļauvē Egalginā³⁾,
 piedauzi pie mirdzošo akmeņu sliekšņiem!
 izved Anunnakus, lai tie sēžas zelta krēslos!
 Aplaki Ištaru ar dzīvības ūdeni un ved prom no manis.“

Namtars izpilda pavēli. No Anunnakiem viņš dabū dzīvības ūdeni, dziedina ar to Ištaru no visām slimībām un aizved viņu no pazemes.

* Pa vieniem vārtiem viņš izveda viņu un atdeva viņai kreklu.

Pa otriem vārtiem viņš izveda viņu un atdeva viņai sprādzes ap
 rokām un kājām.

Pa trešajiem vārtiem viņš izveda viņu un atdeva viņai jostu ap
 gurniem.

Pa ceturtajiem vārtiem utt.*

Ištara atdabū visus savus noņemtus dārgumus un atgriežas virszemē.

Dzejas beigas diemžēl pa daļai sabojātas. Liekas, tur ieskanas gaviles par Tamuca atgriešanos.

Šī dzeja mums attēlo babiloniešu uzskatus par pazemi un dzīvi pēc nāves.

5. Babiloniešu ūdens plūdu mīts. Lielajā babiloniešu eposā par Gilgamešu, kas atrasts Asirijas ķēniņa Ašurbanipala (668.—626. pr. Kr.) bibliotēkā Ninivē, atrodas stāsts par lielajiem ūdensplūdiem.

Stāsts likts mutē pašam ūdens plūdu varonim Utnapištīmam.

* Reiz lielie dievi Anu (debesu dievs), Enlils (zemes valdnieks), Ninibs (kaŗa un dziedniecības dievs), Ennugi (pazemes dievs) un citi nolēmuši iznīcināt Šuripakas pilsētu (Dienvidusbabilonijā) ar spēcīgas vētras saceltiem plūdiem. Iemeslu devusi pilsētas iedzīvotāju ļaunā, bezdievīgā dzīve. Arī gudrības un jūrās dievs Ea bija piedalījies sapulcē, bet nebija mierā ar tās lēmumu, jo Šuripakā dzīvoja viņa mīlulis, dievbijīgais Utnapištīms, saukts *Atrahasis* — „augsti gudrais“. Atklāti protestēt viņš neuzdrošinājās, baidīdamies, laikam, ka Enlils savās ātrās dusmās varētu iznīcināt visus viņa nodomus. Bet gudrības dievam jau netrūkst padoma. Viņš parādījās naktī savam luteklim, kas gul niedru mājiņā pie sienas, un pavēlēja niedru mājiņai un sienai celt kuģi:

³⁾ Egalgina = „taisnības pils“, kur dzīvo pazemes tiesneši — Anunnaki.

„Niedru māja, niedru māja! Siena, siena!
 Niedru māja, dzirdi! Siena, klausies!
 Tu vīrs no Šuripakas, Ubartutu dēls,
 celi sev māju, taisi sev kuģi!
 Atlaidies no mantas, domā tik par dzīvību,
 pamet visu mantu, glāb sev dzīvību,
 ievāc kuģi visādas dzīvības sēklas.“

Par kuģa lielumu Ea dod noteiktus aizrādījumus. Kādam nolūkam šāds kuģis būs vajadzīgs, to Ea nesaka, bet no viņa aizrādījumiem „augsti gudrais“ noprot, ka pilsētai draud briesmas un pie tam plūdu briesmas. Viņš solās izpildīt dieva pavēli, tikai apprasās vēl, ko lai viņš atbildot uz citu pilsoņu iztaujāšanām.

Ea atdara muti un saka:

„Cilvēks — tā tu runā uz viņiem:
 Tiešām Enlils ir pret mani sapīcis,
 tāpēc es nepalieku jūsu pilsētā,
 uz Enlila zemes negribu vairs dzīvot.
 Braukšu lejup jūrā, palikšu pie sava kunga (Ea's.)
 Pār jums tad viņš sūtīs bagātu svētību,
 putnu lomu, zivju lomu, bagātu ražu,
 kad kādā vakarā tumsas valdnieki
 sūtīs pār jums briesmīgu lietu.“

Kāds cits ūdensplūdu nostāsta fragments (arī atrasts Ašurbanipala bibliotēkā) atstāsta daļu no sarunas starp Eu un Utnapištimu šādos vārdos:

„Laikā, ko es tev paziņošu,
 ej tu kuģi un aizslēdz kuģa durvis!
 Ievāc savus miežus, savu mantu un savu īpašumu,
 savu sievu, ģimeni, piederīgos un amatniekus;
 lauku dzīvniekus, zvērus, kas zāli ēd,
 došu es tev, lai tie sarga tavas durvis.“
 „Augsti gudrais“ atdarīja savu muti un teica
 sacīja Ea'm, savam kungam:
 „Nekad es vēl neesmu kuģi taisījis,
 zīmē uz zemes man (tā paraugu),
 zīmējumu es apskatīšu un taisīšu pēc tā kuģi...“

Kāds trešais fragments (apmēram no 2000 g. pr. Kristus; izrakts Nipurā, Vidusbabilonijā) piemin, ka dzīvnieku skaitā jāuzņem arī de-
 besu putni. Pēc šā fragmenta Ea pasaka jau arī tūlīt, kādas briesmas
 draud ļaudīm: — plūdu vētra.

No rīta Utnapištims ķeras tūlīt pie darba. Kāds īstenībā bijis kuģa iekārtojums, par to mēs nevaram no uzglabātā teksta dabūt skaidru iztēlojumu. Runa ir par kuģa vairāk-kārtēju juntu un vairākām nodaļām, par kādiem stabiem (mastu?) un kārti (airi? stūri?). Noprotams, ka kuģis pēc sava veida atgādinājis māju; bijušas ietaisītas arī durvis. Sienas aizpiķētas ar asfaltu. Sienu gaŗums un augstums bijis 10 „gar'u“ — 120 olekšu. Piecas dienas, liekas, aiziet, kuģi taisot. Pa to laiku Utnapištims sarīko pilsētas iedzīvotājiem lepnu atvadišanās mielastu. Viņš stāsta:

„Ļaudīm nokāvu es lopus,
nokāvu ikdienas aitas.

Ar svaigu vīnu, sēzam-vīnu, eļļu un ķekaru sulu
dzirdīju es ļaudis, kā ar upes ūdeni,
sarīkoja svētkus kā pa jaungadu.“

Sestajā dienā Utnapištims ievāc kuģī visu savu sidrabu un zeltu, visādas dzīvības sēklas, savu ģimeni un piederīgos, lopus un amatniekus.

Noteiktajā laikā, kad vakarā iesākas briesmīgs lietus, arī pats Utnapištims ieiet kuģī, aizšauj durvis un nodod kuģa vadību kuģiniekam Pucur-Amurrijam.

Nākošajā rītā — septītajā dienā — iesākas vētra, ko nostāsts tēlo mums mītoloģiski kā šausmīgā negaisa dieva Rammana kara gājienu citu dievu pavadībā.

Tikko pirmā rīta blāzma rādījās,
cēlās pār apvārksni mākonis melns,
Rammans ducināja pa starpām,
Pa un Lugals¹⁾ soļo papriekšu,
soļo kā heroldi pār kalniem, lejām.
Nergals²⁾ izrauj piestātnes stabu.
Iet arī Ninibs, gāž zemē visus, kas pretojas.
Anunnaki³⁾ paceļ lāpas gaisā,
viņu briesmīgajā spožumā atspīd zeme.
Rammana negaiss aizsniedz ir debesis,
katrs gaišums pārvēršas par nakti.

1) Uguns un slimības daimoni.

2) Pazemes valdnieks, mēra daimons.

3) Dienvidus debess zvaigžņu dievības, arī pazemes tiesneši.

Dienvidus vēji pūš un dzen ūdeni upes grīvā. Udens ceļas arvien augstāk un gāžas kā kaŗa vētra uz cilvēkiem, kamēr beidzot plūdi aizsniedz arī kalnāju Divstraumju zemes ziemeļos.

Neredz vairs brālis savu brāli,
 nepazīst no debesīm (dievi) vairs cilvēkus.
 Dievi izbijās ūdens plūdu,
 bēdza un uzkāpa Anu debesīs.

Dievi sagabuši pie zemes, kā suņi pie mūŗa. Skaņi klieudz Ištara⁴⁾ un apraud cilvēkus, savus bērņus, kas pilda jūŗu kā zivju ikri. Viņa noŗēlo savu piedalīšanos dievu sapulcē, kur nolemts šāds ļaunums. Līdz ar viņu raud citi dievi, tie sēŗ, ŷēlabu satriekti, sakniebtām lūpām un raud.

Beidzot septītās dienas rītā apstājas dienvidus vēji, jūŗa nomierinās, plūdi krīt. Tālāk Utnapiŗtims stāsta:

„Kad es vēroju laiku, valdīja klusums,
 jo visi cilvēki bija par māliem palikuŗi.
 Es attaisīju logu, gaisma krita uz manu vaigu.
 Es nometos ceļos, sēdēju raudādams,
 pār manu vaigu ritēja lejup asaras.“

Pēc divpadsmit divkārtējām stundām, astotās dienas rītā, parādījās zeme un kuŗis nostājās uz Nisira kalna (pie kādas Tigras pietekas).

Seŗas dienas stāv kuŗis uz vietas, bet Utnapiŗtims nedrīkst izkāpt.

„Kad atnāca septītā diena —
 izlaidu balodi un palaidu to vaļā.
 Balodis lidoja ŷurp un turp,
 bet tā kā nebija dusas vietas, atgriezās atpakaļ.
 Es izlaidu bezdelīgu un palaidu to vaļā, —
 bezdelīga lidoja ŷurp un turp,
 bet tā kā nebija dusas vietas, tad tā atgriezās atpakaļ.
 Es izlaidu kraukli un palaidu to vaļā, —
 krauklis aizlidoja, redzēja ūdeni plokam,
 ēda, bradāja, karkŗķināja un negriezās atpakaļ.“

⁴⁾ Mīlestības un auglības dieve — visu ļauŗu māte.

Tā nu bija zīme, ka var jau atstāt kuģi. Vispirms Utnapištims upurēja upuri un kaisīja vīrāku, lai pievilinātu dievus.

Dievi oda smaržu,
dievi oda saldo smaržu,
dievi pulcējās kā mušas ap ziedotāju.

Arī Ištara pienāk, viņa paceļ kakla rotu, ko tā pati nēsā, ko pats Anu tai pagatavojis:

„Jūs, dievi, kas še esat;
Tik tiešām, ka es neaizmirsīšu savu kakla rotu,
tik tiešām es atminēšu visas šīs dienas.
Ne mūžam es tās neaizmirsīšu.
Lai pulcējas dievi pie upuŗa,
tik Enlils nedrīkst nākt pie upuŗa,
tāpēc ka viņš neapdomīgi sacēla vētru
un sūtīja postu maniem ļaudīm.“
Tik līdz atnāca Enlils,
viņš ieraudzīja kuģi, gauži noskaitās,
bija dusmu pilns par dieviem, par Igegiem.¹⁾
Tad atdarīja Ea savu muti un teica,
sacīja uz varoni Enlilu;

„Ak tu gudrinieks starp dieviem un varoni!
Cik neapdomīgs tu biji, ka sūtīji plūdus.
Grēciniekam uzliec viņa grēku nastu,
negantniekam — viņa negantības;
bet esi žēlīgs, neizdeldē,
esi pacietīgs un tūlīt neiznīcīni cilvēci.“

Plūdu vietā viņš būtu varējis uzsūtīt cilvēkiem meža zvērus, lauvas un leopardus, badu un mēri. — Beigās Ea arī atzīstas puslīdz, ka viņš veicinājis cilvēku izglābšanos:

„Es pats neesmu atklājis lielo dievu nodomu,
„Augsti gudrajam“ es sūtīju sapņus, —
tā viņš dabūja dzirdēt dievu noslēpumu.
Tagad dodiet par viņu spriedumu.“

Tā Ea pārmet Enlilam nevērību pret dievbijīgo Utnapištīmu un vispār pret visu cilvēci, kas ar saviem upuŗiem sa-

¹⁾ Ziemeļdebess zvaigžņu dievības, šai vietā dievu kopapzīmējums.

gādā dieviem prieku. Enlils klusuciedzams atzīst Ea's pārākumu. Tad Ea vainago savu labvēlību pret Utnapištīmu. Viņš ieiet kuģī, satveļ Utnapištīmu un viņa sievu pie rokas, izved viņus ārā, liek viņiem nomesties ceļos, aizkaļ viņu pieri un svētī viņus, paceldams dievu kārtā:

„Agrākos laikos bija Utnapištīms cilvēks,
tagad viņš ar sievu būs mums dieviem līdzīgs,
lai viņš dzīvo tālumā pie straumju grīvas.“

Tā arī notiek: Utnapištīmam ierāda par dzīves vietu svētlaimīgo zemi tālumā pie Eufratas un Tigras grīvas.*

Par citu Utnapištīma biedru likteni nekas netiek stāstīts Gilgameša eposā, bet šai ziņā atkal atrodam aizrādījumus priesterā Bērōsa ap 300 g. pr. Kr. atstātītajā teikā. Tie atgriezušies savā agrākajā dzīves vietā, nodibinājuši pilsētas un atjaunojuši agrāko kultūru. Lūk, kādēļ kuģī bija jāņem līdz amatnieki.

6. Seno austrumu pasaules uzskats. Īpašu ievērību pelna seno austrumu, it īpaši Babilonijas un Asirijas, pasaules uzskata pamatdoma par vienu pasaules pamatlikumu. Visā pasaulē izpaužas viena dievišķa spēka darbība, rīcība un atklāsme. Kosma periodiskajā gaismas un tumsas, vasaras un ziemas, ziedēšanas un vīšanas, dzimšanas un nāves mijā valda viens vienīgs dievības likums, kas pie tam saista savstarpīgā harmonijā debess un zemes notikumu gaitas: viss, kas ir un notiek zemes virsū, atbilst pilnā mērā lietām un parādībām, kas ir un notiek debesīs. Tāpēc arī iespējams, it īpaši no zvaigžņu kustībām un viņu konstelācijām, izzināt dievības gribu. Zvaigžņu debess ir grāmata, kur ierakstīts viss, kas pagājis, kas notiek un arī kas vēl nāks.

Tā kā pasaules visumā viss norisinās saskaņā ar skaitļos aplēšamiem likumiem un kārtīgos noteiktos laika posmos, tad skaitlis top par kaut ko svētu un kalendārs par reliģijas sastāvdaļu. Kuŗš skaitlis — 3 vai 7 vai 12, 2 vai 5 vai 9, — to nosaka atsevišķā tautā katrreiz sevišķie apstākļi, kas nokārto arī kalendāra iekārtu: vai diēna sākas vakarā, vai rītā, vai pusnaktī, vai gads sākas pavasari, vai rudeni, vai ziemu.

Pasaules dzīves gaitā viens liels laikmets seko otram; pastāvīgā periodiskā mija dod cerības un rada ticību, ka nāks jauns laimīgs laikmets, ko atvadīs valdnieks-pestītājs. Pasaulei ir tāpat savs pavasaris un rudens un atkal pavasaris. Pazīstama ir teika par kādreizējo laimīgo zelta laikmetu, kam sekojis mazāk laimīgais sidraba laikmets, tad vēl grūtākie vara un dzelzs laikmeti. Bet līdzās tai stāv ticība, ka pasaules un cilvēku liktenis atkal atjaunosies un uzlabosies.

Cilvēks ir dievības un kosma attēls mazumā. Arī viņa dzīve iet analogijā ar pasaules dzīvi, un viņa likteņi rakstīti debesīs. Šai uzskatā ir astroloģijas sākumi.

Ķīniešu reliģijā attīstījusies radniecīga mācība par Tao (= ceļu), vienu lielu likumu, kas valda makrokosmu (pasauli) tāpat kā mikrokosmu (cilvēku) un kas apzīmē tiklab dabas likumu un pasaules kārtību, kā cilvēku dzīves tikumisko kārtību un pareizo ceļu.

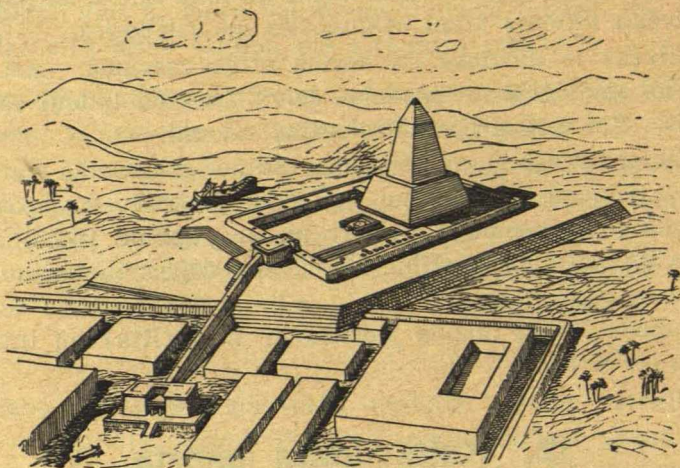
Indiešu Vēdos līdzīgs jēdziens ir Rita (Rta) un irāniešu Avestā — Arta.

12. Kults: kulta iekārta.

1. **Kulta vieta un laiks.** Atzīdams reliģijā augstākus dievišķus spēkus, cilvēks gribēja godināt tos un ierosināt un nodrošināt viņu darbību savā labā. Šai nolūkā viņš iekārtoja kultu (latīniski: *cultus* = apstrādāšana, godināšana) un ar svētu vārdu un darbību palīdzību centās panākt augstāko spēku labvēlību pret sevi.

Dabiska vieta kultam bija tur, kur bija noslēpumainā spēka mītne jeb „spēka centrs“. Tā bija svēta vieta — svētnīca. Pirmatnējie cilvēki iekārtoja to tādā vietā, kur vēroja kādu „spēka mītņi“, kādu spēka apbalvotu priekšmetu vai gara apdzīvotu vietu, piem.: pavardu, sliksni, akmeni, kalnu, avotu, koku, kapu. Šādām vietām bija arī patversmes (asila) raksturs; tur varēja paglābties vajātie. Dievticībai attīstoties, atzina svētnīcas par dievu mītņiem, kur dievi apmetas kopā ar saviem tēliem jeb simboliem. Svētnīcu vieta un stāvoklis bija atkarīgs no dažādiem lēzējumiem; parasta bija orientācija (virziens pret austrumiem). Sk. 17. zīm.

Kulta laiku pirmatnējais cilvēks izvēlējās sakarā ar zināmiem laikmetiem un dienām, kas bija noteiktas viņa ticējumos. Dabas spēku kults bija atkarīgs no dabas parādībām attiecīgajos gadalaikos un no zemkopja darba posmiem (piem.: dabas atmodas svētki, zemkopju tautām lielāko tiesu arī gada sākums — pavasarī, pļaujas svētki utt.). Debess

17. zīm. Obelisks saules svētnīcā Abusirā Ēģiptē. Uz mākslīga paaugstinājuma atrodas slēgtu telpu ierobežots atklāts pagalms, kuŗa rietumgalā uzcelts uz piramidas veida paaugstinājuma obelisks. Austrumos no tā liels alabastra altāris. Saules pirmie un pēdējie stari atmirdzēja obeliska virsotnē, kad saule pati nebija apakšā redzama.

ķermeņu godināšanas laiks bija atkarīgs no viņu astronomiskā stāvokļa: saules godināšana notika, viņai lecot, mēness svētki — jaunā mēnesī jeb pilnā mēnesī, saules svētki — saulgriežu laikā utt. Dažas dienas vispār atzina par labvēlīgām dažādiem darbiem un pasākumiem (*dies fasti* un *nefasti*, sabāts). Arī dienai un naktij bija kulta ziņā katrai savs raksturs: dažus rītus varēja izpildīt tikai dienu (piem., Jumja ķeršanu), citus, kā dažu pazemes dievu kultu, tikai nakti.

2. **Kulta darbinieki un sabiedrības.** Kulta izpildīšana pienācās personām, kas pašas bija apveltītas ar pārdabisko spēku, pašas bija svētas (svētnieki). Tie bija ģimeņu jeb

cilšu vecākie, burvju ārsti (šamani), tad priesteri-svētnieki kā īpaša svēta kārta. Uz kulta darbību (svētdarbību) viņi mēdza īpaši sagatavoties, piem., ar gavēni un askēsi.

Visvecākā kulta sabiedrība ir ģimene (dzimta). Senās Romas parašās sastopamas atliekas no ģimenes kulta laikiem. Svētās durvis (= *ianua*) norobežoja ģimenes mitekli un līdz ar to svētnīcu no profānās ār pasaules; svešnieks stāvēja ārpus kulta. Pavards bija altāris, ģimenes tēvs (galva) ar savu ārkārtējo svēto varu — svētnieks. Meitas nesa ūdeni un sargāja uguni, dēli pūta uguni mājas dieviem, kas piemita pavardā.

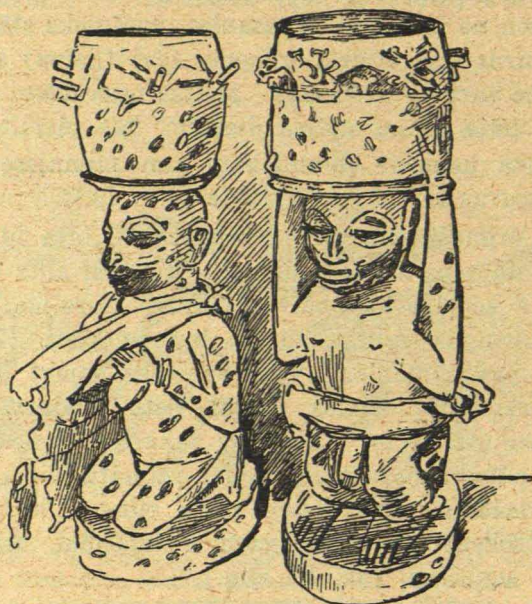
Svētnieka loma ir saimniekam (un saimniecei) latviešu mājas un druvas kultos. (Sk. tālāk 86. s. lp.).

Cilts organizācijā galvenais svētnieks bija cilts vecākais (virsaitis), un viņa kulta dalībnieki bija visi cilts locekļi. Jo plašāka bija sociālā vienība, jo vairāk izvirzījās īpaši svēti vīri. Pirmatnīgās tautās tie ir burvju ārsti (Ziemeļāzijā viņus sauc par šamaniem), kas uzņemas sniegt pārcilvēcīgu palīdzību, dziedināt slimos, gādāt lietu, nodarīt ko ļaunu ienaidniekam utt. Viņi stājas arī sakarā ar gariem, lai padarītu tos cilvēkiem labvēlīgus, lai izzinātu viņu prātu utt. Viņi lieto dažādus rīkus, piem. garu bungas, kas var sacelt šausmīgu troksni un noder garu aicināšanai, aiztrenkšanai un oṛākulu iegūšanai (sk. 18. zīm.).

Veselas tautas jeb valsts reliģijā sastopama īpaša svētnieku kārta, kas sava svētā amata varā veic starpnieku pienākumus starp cilvēkiem un dieviem un ir turklāt lietpratēji savā arodā un kas zin, kādiem vārdiem, kustībām un līdzekļiem kulta var gūt panākumus.

Svētniekiem jābūt arī nākotnes pareģiem. Šamani, rībinādami savas bungas un mežonīgi dejojami, nonāca ekstasē, kur deva „dievišķus“ padomus un oṛākulus. Pītija Delfos priekš atbilžu došanas apreibinājās no zemes spraugas nākošās gāzēs. Sapņus uzskatīja par nākotnes vēstnešiem, tikai bija jāprot tos iztulkot. Pareģoja jeb zilēja ar lozi, pēc putnu laišanās un sastapšanās ar dzīvniekiem, pēc ziedojamu dzīvnieku iekšām, it īpaši pēc aknu veida, pēc koku lapu šalkšanas un eļļas traipiem uz ūdens. Lielajās reliģijās svētnieki turēja oṛākulus savā ziņā un bija izstrādājuši pat veselas

izdomātas sistēmas dažādiem pareģošanas veidiem. Piem., Babilonijā pareģošana pēc aknām bija tā izkopta, ka lietoja par mērauklu pat īpašas no māla izgatavotas parauga aknas ar sīku iedalījumu un uzrakstiem. Visvairāk sarežģītais pareģošanas veids bija astroloģija, kas pamatojās uz agrāk

18. zīm. Garu bungas Orišallas (debesdieva) svētnīcās Rietumāfrikā; uz vienām iegriezts vīrieša, otrām — sievietes tēls.

attēlotā austrumu pasaules uzskata un bija sevišķi attīstīta Babilonijā. Astrologi noteica cilvēka likteni, vērodami zvaigžņu stāvokli. — Pravieši sludināja, juzdamies dievības varā, kas izlieto viņu mēli un valodu savas gribas paušanai (Sal. II. daļā 21 §), tomēr vietām arī viņi izveidojās par ūrākula arodniekiem.

Svētiem cilvēkiem pieskaitāmi arī tie, kas ar solījumu veltījuši savu dzīvi dievībai, uzņemdamies dažādus īpašus pienākumus, lai ierobežotu citu spēku varu savā dzīvē: romiešu vestālietes deva šķīstības solījumu, isrāēliešu nazīri necirpa matus un nedzēra reibīgus dzērienus.

Blakus tautas un valsts kultiem attīstījušies arī citi kulta veidi, kas pulcina ap sevi tikai zināmus izredzētos un norit slēpenībā. Primitīvākās tautās slepenas kulta savienības balstās uz kārtas (vīriešu) privilēģijām, uz dažādu vecuma pakāpju priekšrocībām utl. Piem. vīrieši pulcējas īpašos vīriešu namos un tur sievietes un bērnus neziņā par savu kultu. Vai atkal, — zināmu vecumu sasniegušie tiek uzņemti īpašās savienībās, kas ar savu kultu un mācības atziņu noslēdzas no pārējiem.

Otrs slepenu kulta savienību veids ir mistērijas (*mystēriion* = noslēpums), kas bija stipri izplatītas Grieķijā, Ēģiptē, Priekšāzijā un vēlāk Romas ķeizārvalstī. Mistēriju savienībās locekļus uzņēma pēc īpašiem pārbaudījumiem un iestājoties bija jāiet cauri dažādām šķīstīšanas un iesvētīšanas cēremonijām. Mistēriju kultā bija runāti vārdi (recitācija) apvienoti ar drāmatisku darbību. Pazīstamākās bija Eleusīnas, Isidas, Adōnida un Mitras (persiešu saules dieva) mistērijas. Sk. § 11.

3. Svēti vārdi. Liela loma kultā ir runātam vārdam. Pirmatnīgo cilvēku ticībā katram vārdam ir attiecīgs darbības spēks. Svētība un lāsts nav tikai ļauna vai laba vēlējumi, bet patiesi reāls palīgs uz labu vai atkal konkrētas briesmas. Kas zin kāda cilvēka vai vietas vārdu, tas ir par to kungs. Latviešu valodas vārds „apvārdot“ arī ir liecība tādām uzskatam. Tāpēc kultā mēdz ievērot lielu uzmanību vārdos. Citi klusē (romiešu atgādinājums: *favēte linguis* = piesargaities runā), bet svētnieks runā svētos kulta vārdus. Un bieži vien, jo nesaprotamāki šie vārdi, jo lielāku piešķir tiem spēku un svaru. Tas it īpaši attiecas uz mistērijām, kur svarīgākās formulas izrunāja klusi, kamēr pirmatnējā kultā runāja lūgšanas diktā balsī.

Blakus maģiskiem vārdiem un formulām sastopamas lūgšanas, kuņās izpaužas pirmatnīgo cilvēku vientiesīgā dievbiļība, — paļāvība uz dievību, pateicība, nevarības apziņa utl. Lūgšanas ir sākumā brīvas improvizācijas, kas izteic lūdzēju tiešos ticības pārdzīvojumus un dvēseles kustības, bet drīz vien, atkārtototies, sastingst noteiktās formulās (lūgsnās). Kārtējā izkoptā kultā lūgsnas dabū arī zināmu mākslas formu: ritumu, vārdu saskaņu, teikumu locekļu parallēlismu, rindas un pantiņus. Lūgsnas top par dziesmām, ko izpilda atsevišķas personas un kori. Pirmatnējās kulta dziesmas ir tomēr ļoti vienkāršas un vienmuļīgas. Kulta dziesmas pavada mūzika un dejas.

4. Svētdarbība: šķīstīšanās, ziedojumi, mielasti, uzvedumi. Svēto kulta darbību starpā atsevišķi minami: šķīstīšanās rīti, ziedojumi (upuži) un kulta cēremonijas ar drāmatisku raksturu.

Kulta šķīstīšanās mērķis nav miesas tīrība un veselība, bet cilvēka sagatavošana pārejai no profānās sfairas reliģiskajā, svētajā sfairā, kur darbojas noslēpumainie dievišķie spēki, un no turienes atkal atpakaļ ikdienā. Par šķīstīšanās līdzekļiem lieto ūdeni, asinis, zaļus zarus un vēl dažādas citas vielas, pat smiltis.

Ziedojumus (ziedus, upurus) pirmatnējs cilvēks vērtē kā darbību, kas apdzīvināta ar savu noslēpumainu spēku un tāpēc ietekmē tieši ziedojuma saņēmēju un nes svētību ziedojuma dalībniekiem. It kā brīnišķa spēka straume saista ziedojumā dievu un ziedotāju. Ziedojumu gan uzskata arī par dāvanu, ko pasniedz dievam, lai iegūtu vai nodrošinātu viņa labvēlību. Svarīgākie ziedojuma veidi ir šādi:

1) Ziedojumu veltī dievam par balvu, lai ietekmētu viņu un dabūtu uz savu pusi.

2) Ziedojumu dod dievam par ēdienu un dzērienu, lai it kā uzturētu viņa dzīvību.

Ēdamus ziedojumus sataisīja bieži par mielastu, kuņā piedalījās ziedojuma nesēji. Viņi apēda labākos gaļas gabalus, atstājot dievam tikai kaulus, iekšas un noteiktu gaļas gabalu, ko tad visu kopā ievīstīja taukos un sadedzināja uz altāra. Tāds mielasts bija svēts, viņa dalībnieki apzinājās cieši saistīti ar savu kulta dievu un savā starpā.

3) Ziedojumus dod, lai salīdzinātos ar dievu, lai aizsegtu pārkāpumu. Reizēm ar šiem ziedojumiem bija saistītas divainas idejas. Domāja, ka var kādam dzīvniekam vai cilvēkam uzkrāt veselības sabiedrības grēkus un ļaunumus un tad līdz ar viņu („grēka āzi“) iznīcināt — sadedzināt, aprakt vai aizdzīt prom.

4) Sakrāmētālā ziedojumā mielasta dalībnieki bauda svētā dzīvnieka gaļu it kā paša kulta dieva miesu. Šo ziedojumu rīkotāji pirmatnēji ticēja, ka ieaudot kāda dzīvnieka vai cilvēka miesu (sirdi uc.), iegūst arī viņa spēku un rak-

sturu. Grieķu veģetācijas dieva Dionīsa svētkos, t. s. orgijās, mistēriju dalībnieki ekstasē saplosīja vērsi, kuņā šķita parādāties pašu dievu, un aprija asiņainos gaļas gabalus.

Daudzreiz ziedojumus dod, izpildot dieviem iepriekš dotu solījumu (votīvziedojums). Par iegūto palīdzību veltīja dieviem dāvanas, piem. atveseļojušies slimnieki atnesa vaskā, sidrabā un zeltā izlietu slimo locekli.

Ziedojamos priekšmetus var iedalīt neasiņainos un asiņainos. Neasiņainie ziedi ir dažādas ēdamlietas (augļi, labība, maize, olas, ūdens, piens, vīns, eļļa utt.), bet arī drēbes, greznuma lietas, ieroči utt. Maģiska nozīme bija matu ziedojumiem.

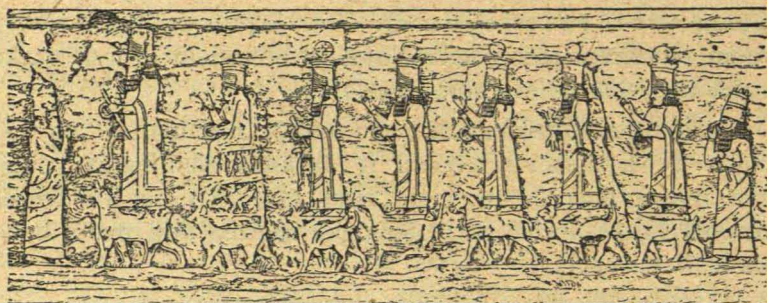
Asiņainiem ziediem lieto nokautus dzīvniekus: to asinis, taukus vai citu kādu gabalu, zināmās reizēs arī visu dzīvnieku. Ziedam ņēma tikai veselus un normālus dzīvniekus. Dzīvnieku sugu izvēlē bija dažādas trādicijas. — Ziedojumu mielastos lika vienu daļu uz altāri, otru izdalīja mielasta dalībniekiem.

Ziedu sadedzināšana ir ieviesusies samērā vēlu un uzskatāma par izsmalcinātas reliģiskas atziņas prasību, kas izriet no vairāk garīga dievības priekšstata. Par altāriem lietoja dabiskus klints blūkus un akmeņus, tad zemju uzbērumus un akmeņu krāvumus, beidzot krāšņus mākslas darbus no akmens un metalla. Olimpā ziedojumus dedzināja uz milzīgas pelnu un kaulu kaudzes bez īpaša altāra. Pazemes gariem un dieviem ziedojumus ieraka vai ietecināja zemē.

Īpaši vēl minama cilvēku ziedošana. Vispirms, laikam, nokāva cilvēkus un dzēra viņu asinis, lai iegūtu viņu spēku. Vēlāk ķērās pie cilvēku ziedojumiem kā sevišķi vērtīgiem īpašos spaidu brīžos. Cilvēku ziedojumus iznīcinājusi tikumiska cilvēcības apziņa: vispirms tikai atļāva ziedojamo cilvēku izpirkt ar kādu dzīvnieku, vēlāk atcēla pavisam cilvēku ziedošanu.

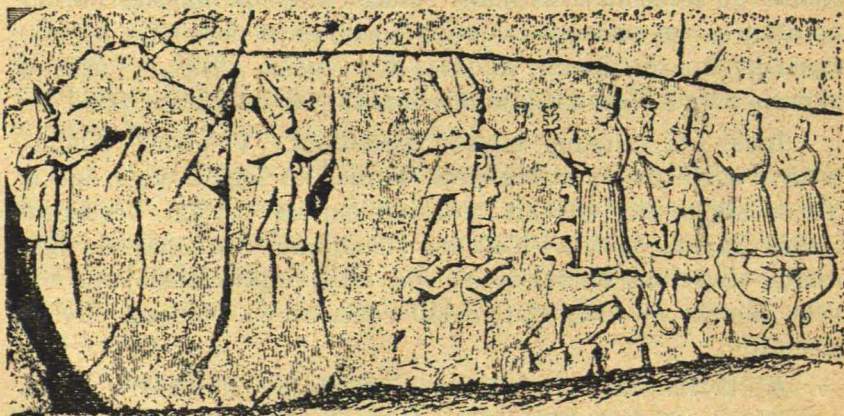
Kultā lietotās kvēpināmās vielas bija galv. kārtā vīrāks un citi smaržīgi sveķi. Kvēpināja gan atsevišķi, gan kopā ar citiem ziedojumiem. Ar kvēpināšanu domāja atvairām ļaunus spēkus un izdarām šķīstīšanu.

Kulta drāmā attēloja kādus svētus mītoloģiskus notikumus, kas bija attiecīgā kulta pamats, piem.: Kores (Persefones) nolaupīšanu Eleusīnā, Osīrija nāvi un augšāmcelšanos

19. zīm. Asīriešu dievu procesija ar augstāko dievu Ašur'u priekšgalā. Dievus nes mītoloģiski dzīvnieki.

Ēģiptē, sk. 50. s. lpp. utt. Galvenā persona uzvedumos bija attiecīgais kulta dievs jeb dieve; un draudze, piedalīdamās mistērijās, ieguva līdzdalību balvā, ko šis dievs bija atnesis (auglību, pestīšanu, nemirstību). Mistērijas drāmas galveno personu sauca par vadoni (archēgu), kas savus draudzes locekļus mistiskā kārtā saista ar sevi un aizrauj sev līdz.

20. zīm. Hetiešu dievu procesija. Vidū augstākais dievs uz divu cilvēku (laikam svētnieku) galvām, viņam pretim „lielā dievu māte“ ar vainagu mūra veidā, uz pantera.

Ar zināmu drāmatisku darbību bija saistītas arī svinīgas dievu procesijas (gājieni), kur priesteri devās ar viena vai vairāku dievu tēliem nešus vai vešus no vienas svētnīcas uz otru, vai pat no pilsētas uz pilsētu. Bābelē īpašos Cagmuk svētkos (astoņas dienas pēc jaungada) Marduks ieradās svinīgā procesijā no savas svētnīcas pa Bābeles galveno ielu tā sauktajā Likteņa namā, lai tur, citiem dieviem klātesot, izlemtu jaunā gada likteni. Šo procesiju izveidoja kā iedomātās debesu procesijas atdarinājumu. Zīmējumos dievu procesijas bieži tēlotas mītoloģiskā veidā, sk. 19. un 20. zīm.

13. Kults: lūgšanas.

1. Primitīvas lūgšanas. Lūgšanu saturs ir ļoti dažāds.

Uzruna un piesaukšana reizēm tieši sākas ar vārdiem: „Klausies, klausaities!“ vai: „es tevi saucu, atbildi!“ un var būt ļoti īsa: tikai dieva vārda „pieminēšana“.

„Ak, tu lielais Dievs, tur augšā!“

„Visu tēvs, viņš ir svēts, viņam nevar tuvoties.“ (Herero tautas lūgšana, ejot garām svētajam radišanas kokam.)

„Kad tu, Dievs, kāp augšup,
tad arī es ceļos no savas guļas vietas.“

„Kad tu, Dievs, kāp zemē,
tad arī es eju dusēt.“

(Samojēdītes rīta un vakara lūgšana saulei.)

Žēlabas un nopūtas jau atklāj dievībai lūdzēja piedzīvojumus un pārdzīvojumus:

„Ko es esmu darījis, ka tu mani tā sodi utt.“

* Es tevi gauži lūdzu, tu kundžu kundze, tu dievju dieve,
Ištara, visu mājokļu valdniece, cilvēku vadītāja!..

Cik ilgi vēl, mana kundze, mani pretinieki dzīsies man pakal,
ar kūdišanu un nepatiesībām kaldinās jaunus nodomus?

Cik ilgi vēl vajātājs, mans naidnieks, man uzglūnēs,
cik ilgi vēl, mana kundze, nelietis bruks man virsū?..

Es gauduju kā balodis nakti un dienu.

Esmu satriekts un raudu sāpīgi,
vaimanas un nopūtas moca manu sirdi.

Ko esmu darījis mans dievs, mana dieve?

It kā es nebūtu rādījis tev bijību, tā man klājas...

Es ceru, mana kundze, uz tevi; mans prāts griežas uz tevi.

Es gauži lūdzos tevi, tik tevi, atraisi manu lāstu,

atraini manu vainu, manu noziegumu, manu negantību un manu grēku;
 Piedod manu noziegumu, pieņem manas gaužās lūgšanas!
 Pieņem manu pazemošanos: klausī manu lūgumu!
 Ragies uzticīgi uz mani, pieņem manu lūgšanu!..
 Dod man līdzdalību pie tavas bagātīgās žēlastības!
 Kas mani redz uz ielas, lai cildina tavu vārdu,
 un es gribu godināt ļaudis tavu dievišķo varu un tavu stiprumu:
 Ištara ir dižena, Ištara ir valdniece!*

(Lūgsna Ištarai, pavisam 105 rindas.)

„Vai Dieviņ, grūtas dzirnas, nevar vaira kustināt;
 Vai Dieviņ, grūts mūžiņš, nevar vaira piedzīvot.“

(Latv. tautas dziesma.)

Lūgumi aptver visas cilvēka vajadzības un vēlēšanās:
 — dzīvību un veselību, aizsardzību, barību, lauku auglību,
 ganāmpulku vairošanos, bērnu svētību, īpašumu apsardzību,
 arī burvību izdošanos utt.; arī aizlūgumus — par sievu un
 bērniem, par cilti utt. (parasti ir klāt norādījumi uz ziedo-
 jumiem, vai ziedojumu solījums).

„Zirņus, ko baltie ēd, es arī labprāt ēstu.“ (Kāda mežoņa lūgšana
 pačeregu cilti; vārdus atkārtoti pēc patikas un vajadzības.)

„Še saņem kaut ko labu, ko ēst. Papūlies tad nu, lai man pagadās
 labs medijums — kenguru. Varbūt tad tev vēl kas labs atleks.“
 (Austrāliešu nēģera lūgšana-solījums.)

„Lielā čūskā, visu radītāja, parādies! Uzskati šo ziedoto cūku.
 Ēdi savu daļu no tās un palīdzi mums pret mūsu ienaidniekiem. Mēs
 dosim tev arī no tām cūkām, ko vēl iegūsim.“ (Floridas mežoņu lūg-
 šana).

„Še jums vērsēns, jūs mūsu tautas gari! Es jūs lūdzu, piešķiriet
 man veselību, lai es varu dzīvot laimīgi. Tu, NN, esi man žēlīgs, tāpat
 tu, NN utt.“ (Culu-kaferu lūgšana.)

„Dārgie aizgājēji, piedodiet mums mūsu noziegumus, ko mēs ne-
 zinot, aiz aizmāršības esam pielaiduši. Nedarait mums neko ļaunu,
 ja mēs aiz pārskatīšanās neesam kādam nesuši ziedojumus.“ (Pšavu
 cilts lūgšana — Kaukazā.)

„No mūsu lopiem, mūsu aitām, mūsu cūkām un mūsu labības mēs
 apgādājām ziedojumu un ziedojam to tev. Tagad dari mūs bagātus.
 Liec mūsu ganāmpulkiem tā vairoties, ka tie neietelp mūsu laidaros;
 piešķir mums tikdaudz bērnu, ka vecāki nevar spēt visus apgādāt un
 apkopt, tā ka tie staigā apdegušiem nagiem; lai mūsu galvas ik uz soļa
 atsitas pret misiņa podiem, kas neskaitāmā daudzumā karātos pie mūsu
 pažobelēm, lai žurkas mūsu mājās taisa midzeņus no zīda un purpura
 lupatām; lai visas zemes kraukļi un vanagi sapulcējas mūsu ciema
 kokos, tāpēc ka tur tiek zvēri kauti katru dienu. Mēs esam mulķi un
 nezinām, kas mums vēl varētu noderēt. Tu zini, kas mums labs. Dod
 mums to utt.“ (Kondu cilts lūgšana zemes dievei, ziedojot cilvēku).

Lūgšanā var izskanēt arī mēģinājums dabūt dievu uz savu pusi ar pārliecināšanu, uzslavu, draudiem, līdzietības modināšanu utl. Bet bieži vien izteikta dziļa paļāvība un padevība.

* Dievs, es tevi nepazīstu, bet tu mani pazīsti,
tava palīdzība man nepieciešama.*

(Karaibu salas iedzīvotāju ikdienas lūgšana.)

* Šamaš, debess un zemes ķēniņ, kas vada visu, kas augšā un apakšā,
šamaš, atdzīvināt mironi, atraisīt saistīto — stāv tavā varā!
Nepiekukuļojamo tiesnesi, kas vada cilvēkus,
spoži uzlēcošā valdnieka cēlā atvase,
stiprais spidošais dēls, zemju gaisma,
visu debess un zemes lietu radītājs esi tu, šamaš*.*

(Šai uzrunai seko lūgums atsvabināt lūdzejū no lāsta, kas gul uz viņa. Teksts no senās Babilonijas.)

* Tu Vakanda¹⁾, tu esi saule!

Šai salā (= pasaulē) tu vadi visu, kas kustas, arī cilvēkus,
un ja tu kādam esi nolīcis,
ka pienākusi viņa pēdējā diena zemes virsū,
tad tas tā notiek.

To nevar vairs atbīdīt uz vēlāku laiku.

Tādēļ, Vakanda, es lūdzu tavu labvēlību.*

(Siuksu indiāņu lūgšana ceļā.)

* Izglāb mūs no bada nāves,
tu taču esi mūsu tēvs un mēs — tavi bērni,
un tu esi mūs radījis.*

(Kondu lūgšana ilgāka sausuma laikā.)

* Tu Tsuigoa²⁾,

tu tēvu tēvs,
tu esi mūsu tēvs.

Lai pērkona mākoņi gāž straumes,
lai mūsu ganāmpulki dzīvo,
lai mēs varam dzīvot.

Patiesi es esmu gauži nevarīgs,
aiz slāpēm, aiz bada.

Kaut es varētu dabūt ēst lauka augļus.

Vai tu neesi mūsu tēvs,
tēvu tēvs,
tu Tsuigoa?

¹⁾ Vakanda siuksiešiem ir viss, kas pārdabisks un spēka pilns, — tā nepersoniska vara, kā arī „lielais gars“.

²⁾ Tsuigoa — pirmtēvs un debesu dievs.

Kaut mēs varētu tevi slavēt!
Kaut mēs varētu tev atkal atpakaļ atdot!

Tu tēvu tēvs,
tu kungs,
tu Tsuigoa.*

(Khoikhoi lūgšana.)

* Vēctēvs! tu tas esi,
kas paceļ, un tūlīt zibšņo,
kas apgriežas, un vējš pūš,
kas grozas, un zeme tric,
kas sagrauj.
Tu esi vectēvs,
kam zāle — mati, koki — ribas,
akmeņi — kauli, māli — miesas.
Tu esi zāles pirmsākums,
jūrās augu pirmsākums, staipekļu pirmsākums...

(Bataku ziedojuma lūgšanas sākums.)

2. **Kulta himnas.** Netrūkst arī slavas un pateicības lūgšanu. To starpā īpaši minamas himnas, ko priesteru kori dziedāja lielajiem dieviem oficiālajos svētkos viņu svētnīcās.

Gabali no kādas Indra himnas.

*1) Indra varoņdarbus gribu tagad sludināt, pirmos, ko pārkonrunga kungs izdarījis. Viņš nonāvēja čūsku,¹⁾ izurba ceļu pie ūdeņiem. Viņš pāršķēla vēderu kalniem.

2) Viņš nonāvēja čūsku, kas gulēja uz kalna... Kā maujošas piena govīs auļiem plūda ūdeņi lejup tieši uz jūru.

4) Kad tu Indr', nonāvēji čūsku pirmdzimto, kad tu iznīcināji mānītāju māņu mākslas, tad tu radīji sauli, debesi, rīta blāzmu un neatradi vairs nevienu ienaidnieku...

14) Kādu čūskas atriebēju tu ieraudzīji, Indr', kad tev, viņas kāvējam, bailes mātās virsū sirdij, kad tu aizsteidzies pār 99 upēm bailu pilns, kā ērglis pa gaisiem.

15) Indrs ir valdnieks par to, kas brauc, un to, kas izjūgts, par to, kam gluda piere, un to, kam ragi, — viņš, kam pārkonruna rokā. Kā karalis viņš valda pār zemēm. Kā riteņa gabali aptver spieķus, tā viņš visas lietas.

(No Rīgvēda.)

Echnatona (Amenhotepa IV., ap 1375. g.) *Saules himna.*

* Slava, slava horizontu Horam, līksmojošam horizontā,
viņa vārdā — šu,²⁾ kas ir Atons,³⁾ mūžīgi dzīvojošais.

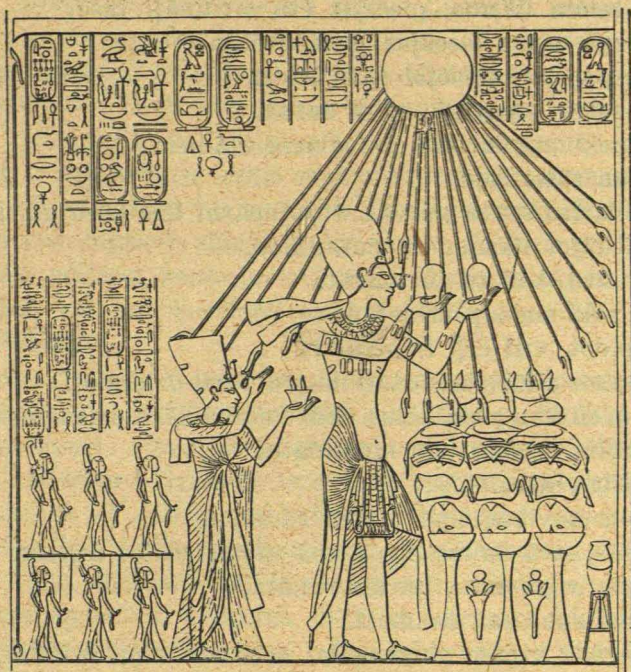
Atons dzīvojošais, mūžīgais,

saules, debess un Atona mājas valdnieks horizontā!

1) Laikam Indra mītiskais ienaidnieks, daimons, ko viņš uzvarēja negaisa cīņā, sk. 48. lpp.

2) Šu — gaisa dievs, šē it kā viens Atona atklāsmes veids. Tādā pat nozīmē himnā minēti Hors un Re.

3) Aton burtiski apzīmē saules ripu (disku). Echnatons lieto šo vārdu par vienīgās augstākās dievības apzīmējumu.

21. zīm. Echnatons ziedo Atonam (saules ripai). No ripas iziet stāri, kas savās rokās sniedz dzīvības zīmi. Aiz Echnatona viņa sieva un sešas meitas.

Cik skaista ir tava lēkta horizontā, ai Aton, mūžīgais!
 Tu uzlec austrumu horizontā,
 tu pildi zemi ar saviem daiļumiem.
 Tu esi daiļš, liels, gaiši skaidrs, augsts pār visu zemi;
 tavi stari aptver visas zemes, ko tu esi radījis.
 Tu Re, tu saisti tās ar savu mīlestību.
 Tu esi tāls, bet tavi stari ir zemes virsū...
 Horizontā tu norieti — un zeme ir tumsā, kā mirusi.
 Ļaudis gul savos mājokļos, apseguši galvas,
 cits citu neredz.
 Viņu mantu zem galvām nolaupa, un viņi to nemana;
 lauvas iznāk no saviem midžeņiem, un visas čūskas dzeļ;
 zeme klusē, jo tās radītājs stāv mierā savā horizontā.
 No rīta tu apgaismo zemi;
 tu aizden tumsu un sūti savus starus;

abas zemes līksmo, pieceļas (tu modināji tās),
 nomazgā savus locekļus, ņem drēbes;
 rokas paceļas, slavējot tavu lēktu.
 Visa zeme ķeras pie sava darba.
 Dzīvnieki apmierinās ar saviem stādiem,
 koki un zāles zaļo,
 putni laižas savos purvos, viņu spārni teic tavu garu,
 lopi lēkājot līksmo un putni lido, —
 viss dzīvo, kad tu to uzskati.
 Kuģi peld augšup un lejup, —
 tev spīdot, visi ceļi ir atvērti;
 upju zivis lēkā: tavi stari iespīd jūru dziļumos.
 Tu radi cilvēku pēcnācējus, dod dzīvību bērniem mātes miesās,
 apmierini tos, lai viņi neraudātu,
 mīlestības dziedonis!
 Tu dod dzīvības elpu savām radībām.
 Kad tās savā dzimšanas dienā atstāj mātes miesas,
 tu atver viņu muti, lai tās runātu.
 Putniņš runā jau čaumalā:
 tu piegādā viņam gaismu, lai uzturētu viņa dzīvību,
 un dod tam spēku, lai tas sasistu olu.
 Cik daudz ir tavu radību!
 Tu radīji zemi pēc savas gribas, tu vienīgais!
 Cilvēkus, dzīvniekus, visu, kas iet zemes virsū un laižas gaisā,
 Siriju, Nubiju un Ēģiptes zemi.
 Tu noteic katram savu vietu un pagatavo visu viņam vajadzīgo.
 Ļaužu valodas ir dažādas viņu runās,
 arī viņu ārējais izskats ir dažāds un viņu ādas krāsa,
 ai norobežotājs, kas norobežoja zemes.
 Tu pazemē radīji Nīlu un vadi to pēc savas gribas,
 lai sniegtu dzīvību cilvēkiem, ko tu radīji, ai valdniek...
 Cik brīnišķi ir tavi lēmumi, laikmetu valdniek!
 Tu radīji debess plašumu,
 lai tur spīdētu un apskatītu visu, ko tu radījis.
 Tu spīdi savā Atona veidā;
 visas acis vērstas uz tevi,
 jo tu — dienas saule zemes virsū.*

(No oriģināla tulkojis Fr. Balodis.)

3. Svētceres stāvoklis un žesti. Lūgšanu pavada dažādi žesti. Paraša nosaka ķermeņa stāvokli. Visparastākā, īpaši kultūras tautās, ir stāvēšana kājās pa lūgšanas laiku, piegriežot seju dievībai. Bieži sastopama mešanās ceļos, sevišķi dabas tautās, bet reizēm te lūdzēji arī tup jeb sēd zemē. Ļoti pazīstama ir arī krišana zemē zināmos lūgšanas momentos, aizķaŗot zemi ar rokām vai ar galvu (smakru, muti, pieri). Reizēm arī visu lūgšanu skaita, gulot zemē. Sastopama tāpat noliekšanās, noliecot ķermeni vai galvu lūgšanas sākumā vai pa tās laiku, vai pat ķermeņa apkārt griešanās. Reti var sastapt lēkāšanu.

Rokas visbiežāk paceļ un izpleš, piegriežot plaukstas pielūdzamai būtnei, reizēm gan tikai vienu roku. Dīvaina ir abu roku turēšana virs galvas vai vienas rokas pielikšana pie galvas. Bieži pa lūgšanas laiku vai beigās plaukšķina rokas. Veca paraša ir sišana pa krūtīm. Pielūdzot zemes vai pazemes dievības, izstiepa rokas lejup vai aizkāra un pat dauzīja zemi. Roku salikšana arī ir veca paraša (indiešu, ģermāņu), tāpat vienas rokas ielikšana otrā un pirkstu sakrampēšana. Arabieši un turki sakrustoja rokas uz krūtīm. Vietām sastopama dīvaina paraša — sakrustot rokas uz muguras.

Dažās tautās, piem. semītos, bija paradums glāstīt dievu tēlus. Romieši labprāt apkampa altāri. Plaši izplatīta paraša skūpstīt kulta tēlus un simbolus vai mest dieviem tālumā (debesīs) rokas skūpstus.

Diezgan plaši pazīstama prasība novilkt apavus, ienākot svētnīcā, vai zināmu kulta cēremoniju laikā. Prasībai — atklāt galvu vai pat ķermeņa virsdaļu — var nostādīt blakus citur sastopamo prasību — aplāt galvu, arī muti un rokas.

Šīs parašas ir vecas, un katra tauta uzglabā tās savā īpatnējā veidā, saskaņā ar savām tradīcijām. Tais izpaužas bijība pret dievību, paša nevarība, atkarība un ilgas.

14. Nācionālās reliģijas.

1. Dievu sistēma. Kad atsevišķas ciltis apvienojas vienā tautā vai sīkākas politiskas vienības (novadi, pilsētas) vienā valstī, reliģiskā dzīve iegūst plašāku apvārksni. Atsevišķu vietu un cilšu dievības top pazīstamas visas nācijas vai valsts

apmērā. Rodas vesela rinda dievu un dievju, kuŗu vidū daži paceļas pāri par citiem. Svētnieku kārtā, kas oficiālajās svētnīcās kopj dievu un dievju kultu un krāj un izveido mītus, sakārto dievu saimi vienā sistēmā un noteic viņu raksturu un savstarpējās attiecības.

Apvieno vairākas atsevišķas radniecīgas dievības vienā īpatnī, piedodot pamatbūtnei dažādus pievārdus. Katra dievība dabū savu noteiktu un norobežotu darbības aploku. Izstrādā mītus par dievu rašanos (teogoniju) un viņu radniecību (ģenealogiju). Pazīstamākais piemērs ir seno grieķu politeistiskā sistēma, kas visus dievus un dieves padarīja par vienas lielas Olimpa ģimenes locekļiem ar Zevu kā cilts tēvu un ģimenes galvu priekšgalā. Visi pārējie „valdošie“ dievi bija viņa brāļi, viņa māsas, viņa dēli, meitas utt., utt. Viens brālis Poseidons valdīja jūras, otrs brālis Aīds — pazemi, Zevs pats — pirmatnējais debesu un gaismas dievs, bija valdnieks par visu pasauli, dievu un cilvēku tēvs, visu dievišķo un cilvēcīgo tiesību un iekārtu pārstāvis un sargātājs.

Viņam radās vesela rinda pievārdu (*Sōtēr* un *Eleuthérios* = glābējs, palīgs, pestītājs; *Herkeios* = mājas sargs, *Polieus* = pilsētas sargs, *Horkios* = zvērastu apsargātājs un *Xenios* = viesmīlības patrons), kas norāda uz viņa daudzpusīgo darbību. Pētnieki min arī dažādus garus un dievības, ko viņš uzsūcis sevī. Lielākā daļa jaunāko dievu: Aress, Hēfaists, Hēbe, Apollons, Artemīda, Herms, Atēna, Persefone, Dionīss, mūsas (mūzas), charitas un horas, tāpat arī daudz varoņu — pusdievu (Hērakls, Dioskūri, Persejs, Mīnōjs, Sarpēdons, Radamantijs, Aiaks u. c. bija viņa bērni.

— Homēra un Hēsioda apstrādātie mīti tēloja dievu dzīvi cilvēku veidā (antrōpomorfisms), lielie grieķu tēlnieki veidoja viņu sejas dižēnā apskaidrotā cilvēcībā, un celtnieki darināja viņu svētnīcās lepnus krāšņus dievnamus. Olimpā iedomājās it kā akropoli, kur mīt Zevs ar savu galmu, pēc zemes valdnieku parauga.

Līdzīgs sistēmatizācijas darbs ir noticis arī citur. Austrumos dievu sistēmu pamatā gan vairāk liktas valdnieka (augstākā dieva) attiecības pret augstāko ierēdņu kopību (dīvānu), ģermāņu Odins atkal vairāk līdzinās ģermāņu cilts virsaitim utt. Katras tautas dievu sistēmai ir savs īpatnējs raksturs. Dievu antrōpomorfizēšanā vistālāk gājuši grieķu dzejnieki.

Dievu saimes priekšnieks un augstākā dievība bija parasti galvas pilsētas dievs (dieve); ar galvas pilsētas maiņu notika arī augstākās dievības maiņa. Arī debesu vai saules dievībai lielāko tiesu ierādīja pirmo vietu. Bet reizēm arī mēness dievība izvirzījās augstāk par sauli, piem. senās Babilonijas pilsētā Ur'ā. Saulei priekšroka zemkopju tautās, mēnesim — klejotāju lopkopju dzīvē. Atsevišķu parādību dievības ir dažādām tautām dažādas kārtas. Grieķiem un romiešiem saules dievība — vīrietis un mēness — sieviete, bet latviešiem otrādi. Parasto pāri — Debestēvu un Zemesmāti sastopam senajā Ēģiptē ačgārnā kārtībā: tur debesis reprezentē dieve un zemi — dievs.

Daudzās reliģijās redzamā vietā izvirzīta dievu trijatne (triade): Ēģiptē — Osīrijs (tēvs), Isida (māte) un Hors (dēls), Babilonijā — Anu (debesu dievs), Enlils-Bels (zemes un gaisa dievs) un Ea (ūdens dievs) vai šamašs (saule), Sins (mēness) un Ištara (Venera), Indijā — Trimurti: Brahms (radītājs), Višnus (uzturētājs) un šivs (iznīcinātājs).

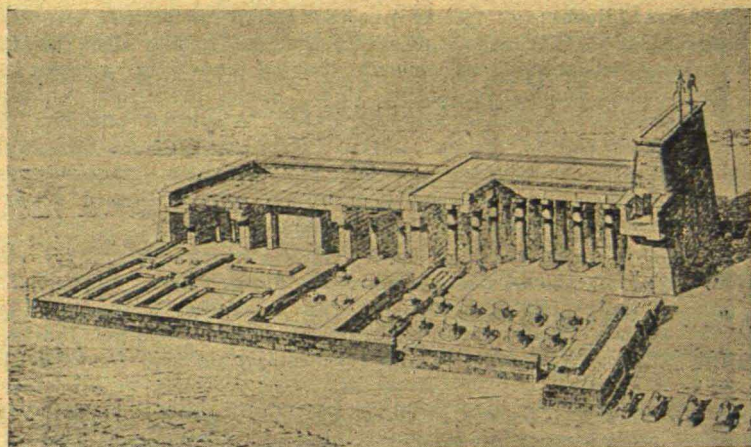
2. Svētnīcas — dievnami. Lielajiem dieviem un viņu svētnieku pulkiem cēla milzīgas lepnas svētnīcas. Tās bija domātas kā dievu mītnes, un senajos austrumos dieva tēls atradās vienmēr kādā nelielā šaurā istabiņā svētnīcas dibenā. Ziedojumu altāris stāvēja svētnīcas pagalmā. Izņēmums bija saules svētnīcas Ēģiptē, kas godināja saules dievu Re obeliska veidā: tur nebija dieva tēla. (Sk. 17. zīm. 62. lp.).

Ēģiptiešu svētnīcās skaidri var izšķirt trīs galvenās daļas: atklātu pagalmu ar stabu eju visapkārt, kur sapulcējas ziedotāji, plašu stabu zāli, kas pieejama svētniekiem, un nelielu visvētāko vietu, kur novietots dieva tēls. (Sk. 22. zīm.). Pagalma ieejai katrā pusē bija lieli vārtu torņi (pilōni), bet „dieva ceļu“ uz pilōniem sargāja katrā pusē svētu dzīvnieku (aunu, lauvu, sfingu u. c.) rinda.

Svētnīcu iekšējā zāle bija izveidota par pasaules attēlojumu.

Griesti attēloja debesis: tos izkrāsoja ar zelta zvaigznēm un reizēm arī ar lidojošiem ērgļiem un debesu simboliem. Stabi bija iztaisīti kā palmu stumbri un kā papīrusa un lotosa stiebri, gan pa vienam gan kūlīšos; stabu galvas (kapituli) bija vaļēju ziedu, slēgtu pumpuru vai palmzaru pušķu veidā. Grīda it kā attēloja pārplūdušo Nīlas zemi; tāpēc gar sienu apakšmalām bija uzkrāsotas plaukstošās puķes vai atkal tipiska Ēģiptes novadu flōra un fauna — ziemeļpusē Lejasēģiptes, dienvidpusē Augšēģiptes. Uz sienām un stabiem iekšpusē bija attēloti zīmējums un rakstos dievi un viņu mīti, valdnieku lielie celtniecības darbi un svētdarbības (kulta akti); ārpusē bija visvairāk valdnieku kara gaitu un medību zīmējumi.

Ēģiptiešu svētnīcas vietām sasniedza milzu apmērus. Amona svētnīca Karnakā Tēbu tuvumā, kas bija dibināta ap 2000 g. pr. Kr.

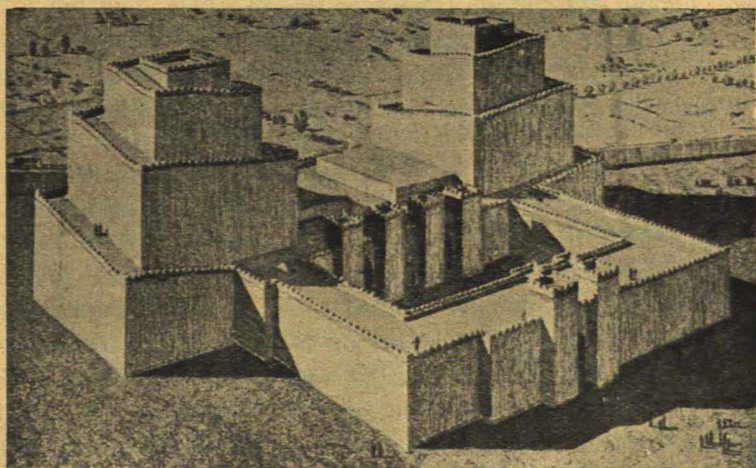

22. zīm. Chona svētnīca Karnakā. Rekonstrukcijas plāns un griezumus. Pa labi „dieva ceļa“ pēdējie sfingi, tad pilōni. Aiz vārtiem pagalms, tālāk stabu zāle. No pēdējās pāri šaurai ejai tieši var iekļūt atsevišķi stāvošajā dieva tēla istabā.

un pastāvīgi tika paplašināta, aizņēma beidzot laukumu 1400 m garumā un 560 platumā. Lielās stabu zāles vidusdaļā, procesiju ejā, atrodas 12 stabi 21 m augsti un vairāk nekā 10 m apmērā.

Babilonijā un Asirijā svētnīcās bija arī lieli pagalmi, aiz kuriem atradās istabas ar dievu tēliem. Sienas bija izliktas krāsainiem glazētiem ķieģeļiem un attēloja dažādus mitoloģiskus dzīvniekus. It īpaši Babilonijā svētnīcām bija vēl kāda sevišķa blakus celtnē: četrstūrains vairākstāvu (2—7) tornis — cikurats (= „kalnu augstumi“), kuŗa stāvus savienoja slīpas spirālveidīgas ejas. Pašā augšā atradās, laikam, maza svētnīca. (Sk. 23. zīm.). Šie līdz 100 m augstie torņi nodēŗēja kultam un astronomiskiem aprēķiniem, kas Babilonijā stāvēja viens ar otru ciešā sakarā. Uzkāpšana cikuratā bija īpašs nopelns dieva priekšā.

Babilonijas un Asirijas svētnīcas bija veidotas kā debesu pasaules attēlojumi. Istabā ar dieva tēlu atbilda dieva tronim debesu svētnīcā, īpašs ōrākula jeb likteņa lemšanas nams — likteņa lemšanas telpām debesīs, svētnīcas vārtu velve atgādināja debesspraišļus utt.

23. zīm. Anu un Adada kopsvētnīca Ašuras pilsētā.
2 atsevišķas dievu istabas un 2 cikorati.

Katrai svētnīcai un katram cikoratam bija savs nosaukums, kas parasti norādīja uz celtnes kosmisko nozīmi. Marduka galvenās svētnīcas vārds Bābelē bija Esagilla = „galvas pacelšanas nams“, un tur klāt piederīgo septiņstāvu cikoratu sauca par „debess un zemes pamatu namu“ (Etemenanki). Šā torņa drupas izraktas 1913. g. Sānu gaņums vairāk kā 90 m. Par rekonstrukciju pētnieki nav vēl īsti vienis prātis. Augšējā virsma bijusi 160 oļekti (ap 80 m) augstu no zemes un izlikta zaļiem glazētiem ķieģeļiem. Virsgalā uzceltajā svētnīcā bijusi liela skaista gulta, kas aizņēmusi 4×9 m, un apzeltīts galds. Te gaidījuši pašu Marduku reizēm nonākam pārnakšņot.

3. Tikumība. Tautas un valsts reliģijās tikumībai ierādīta svarīga vieta. Gan mītos attēlotajā antrōpomorfo dievu dzīvē nebija sveši arī dažādi netikumi (nāids, skaudība, vieglprātība, greizsirdība), bet vispār valdīja pārliecība, ka ģimenes un sabiedrības dzīves pamatbaušļi izriet no augstākās dievišķās varas noteiktas kārtības. Bija īpašas dievības, kas bija nomodā par tikumu baušļu izpildīšanu un sodīja to pārkāpējus. Arī tikumus atvasināja no dieviem. Visvecākā likumgrāmata pasaulē, Hammurapija kōdeks, sastādīts Bābelē vairāk nekā 2000 g. pr. Kr., ir pēc mīta nostāsta saules Dieva Šamaša dots.

Galvenie tikumu baušļi visās lielajās nacionālajās reliģijās ir tie paši. Tie sarga cilvēku dzīvību, mantu un godu, ģimenes svētumu, tiesas spriedumu taisnību (sk. ēģiptiešu mirušo

tiesas lūgšanu 33. lp. un vēdisma un budisma baušļus § 38. un § 39, salīdz. arī dekalogu § 18). Baušļu prasības mēdza izpildīt tikai pret pašu tautas locekļiem. Pret cittautiešiem un svešzemniekiem varēja un dažkārt pat vajadzēja izturēties citādi.

4. Reliģijas filosofija. Antrōpomorfais politeisms ir pārejas pakāpe reliģiju vēsturē. Tas nevar pastāvēt cilvēka domājošā prāta un arī augstākās reliģiskās pieredzes priekšā. Cilvēku saprašana nevarēja apmierināties ar daudziem dievu tēliem, par kuriem stāstīja antrōpomorfisma mītoloģija; pamodās atziņa, ka ir viens vienīgs augstākais dievišķais spēks, garīgs pēc savas būtības. To pašu apstiprināja arī cilvēces reliģisko vadoņu reliģiskā tikumiskā pieredze. Augstākā reliģijas atziņa gāja arī pāri vienas nācijas rāmjiem: reliģija tapa ūniversāla.

Antrōpomorfā politeisma kritika neradīja visur vienādus secinājumus. Dažviet uzskatīja vienīgo dievišķo spēku par nepersonisku varu, kas apdzīvina visu, piešķir visam īsto dzīvību un vērtību. Tas bija panteisms (*pan* — viss, *theos* — dievs), kas redzēja dievību visur, bet neatzina to par personu. Šādu atziņu sludināja indiešu reliģijas filosofi un stoieši (stoiķi). Citur atkal dzīvā personiskā satiksmē ar dievību izkopa atziņu, ka ir viens vienīgs personīgs Dievs, visas pasaules un cilvēces kungs. Šāda atziņa noveda pie monoteisma (viendievības). Tā pirmos dīgļus varam saskatīt senajā Ēģiptē (Sk. Echnatona saules himnu), bet pilnīgi izkoptā veidā to sastopam Isrāēļa praviešu reliģijā.

Blakus augstākām ticības atziņām pastāvēja jo projām pirmatnējie ticējumi un rupja māņticība. Bet svētnieki bija arī sava laika zinātnieki un filosofi, un viņu aprindās izkopa daudz vērtīgu atziņu. Dažās tautās (ēģiptiešos, babiloniešos, indiešos) svētniekiem bija jau noteiktas teoloģisku mācību sistēmas.

Vispār reliģiju vēstures gaitā var vērot lielumā un visumā augstākas skaidrākas dievatziņas pieaugumu. Reliģiōzs cilvēks atzīst reliģiju vēsturē dievības pašatklāsmi (revelāciju) un cilvēces gara tiekšanos uz garīgo pilnību.

15. Senlatviešu reliģija.

1. **Vispārējs raksturojums.** Senlatviešu augstais materiālās kultūras stāvoklis vēlajā dzelzs laikmetā (800—1200 p. Kr.) un viņu tā laika sabiedriskā iekārta ietekmēja viņu reliģiju un tikumību. Galvenā latviešu nodarbošanās — zemkopība un lopkopība, tad arī zvejniecība un medniecība — atspoguļojās viņu reliģisko interešu pasaulē. Sabiedriskā un politiskā dzīve (ģimenes un dzimtas kopība, novadu valstiņas un pa daļai arī jau cilšu valstis) bija reliģijas aparota un ar kopkultu saistīta.

Latvijas dabā nav un nebija arī toreiz lielu un asu pretstatu. Nav augstu kalnu ar sniegainām galotnēm un ledus laukumiem, mežonīgām aizām un drūmām ielejām. Nedabū just saules postīgās svelmes varu un graužošu negaisu šausmas; pērkonā negaisiem un vētrām ir savs mērs, un krusas postījumu apgabali ir ierobežoti. Tāpēc arī senlatviešu reliģijai trūkst stipru spriegumu un spilgtu pretstatu, nav arī pārmērīga jūtu kāpinājuma un aizrautīga pārdzīvojuma; nav iemesla baidīties dabas spēku un garu nežēlīga ļaunuma, grūti atvairāma kaitīguma un nesamierināma naida.

Senlatviešu reliģiju raksturo mierīga pašārvība uz dievišķo spēku labvēlību un palīdzību, darba griba un aistētiski izjusts un daiļuma apdvests dzejisks skatījums. Dievišķos spēkus senlatvietis iedomājās sev visai tuvus un mēdza nostādīt it kā cilvēku lomā ikdienas dzīves apstākļos (humānizācija). Savas attiecības ar viņiem viņš rēgulēja savstarpējas sapratīgas saprašanās garā.

Par senlatviešu reliģiju nav uzglabājušās sakarīgas vispusīgas ziņas. Latviešu mītoloģija nestāv mūsu priekšā savā galīgajā pilnībā un sistematizētā vienveidībā, bet saskaldīta atsevišķos fragmentos daudzās tautas dziesmās, teikās un ticējumos. (Sk. arī augšā § 9, 2. gab. 38. lp.). Savācot, izskaidrojot un apvienojot tos, dabūjam senlatviešu reliģijas rekonstrukciju, te vairāk, te mazāk hipotētisku un patīcamu.

Senlatvieši ļoti sīkstī turējās pie senajām ticības parašām. Tāpēc viņi uzticīgi glabāja dažādus rītus, kas tiecās izmantot jeb atvairīt nepersoniskos brīnišķīgos dzīvības un iznīcības

spēkus (Sk. § 2, 5. g.). Bet viņu dievatziņa bija jau sasniegusi augstāku attīstību, Taču senlatviešu dievību priekšstati nav attīstījušies tādā noteiktā un skaidrā cilvēkveidībā (antrōpomorfirmā) kā seno grieķu mītoloģijā. Un viņu mītu veidošanos pa daļai ierobežoja, pa daļai ievirzīja citā ceļā kristietības ienākšana.

2. Debesu un gaismas dievības. No baltu pirmtautas un jau no indoeuropiešu kopdzīves laikiem senlatvieši bija mantojuši Dievu (Debestēvu, sk. § 8, 2. gab.) un Zemesmāti, bet tagad nav zināms neviens mīts, kas minētu viņus kopā. Katrs pieder savai mītu sistēmai. Par Zemesmāti sk. 21. lp.

Dievs (Debesis) ir galvenā dievība senlatviešu debesu un gaismas dievību saimē. Viņa pirmatnējais darba lauks bija bijušas gaišās spožās debesis, bet viņa vara sniedzās arī pār visu zemi (kas atrodas „zem Dieviņa kājiņām“), tikai liekas bijusi ierobežota parādībās un notikumos zem klajām debesīm. Tā viņš bija cilvēku palīgs lauku darbos un brangas ražas veicinātājs. Viņš noteica arī ļaužu sadzīvi un bija īpaši vīriešu sargātājs un viņu kopto zirgu aizgādnieks. Būdams dievu pirmnieks un Vecais tēvs, viņš nebija tomēr tapis par viņu valdnieku. Dievam līdzās darbojās daudz citu dievu un garu, bet nekur viņš nav redzams viņu priekšnieka lomā. Vispār Dievs ir taisnas kārtības aizstāvis (sk. 91. un 94. lp.) un visa zinātājs.

Dievam blakus stāv Dieva dēli, dažādu debess gaismas parādību personificējumi Dieva melnie suņi, kraukļi un vērsi baltiem ragiem attēlo, šķiet, negaisa padebešus.

Dievam tuvu stāvēja Pērkons — tumšās negaisa debess personificējums — ar savu otrinieku Debeskalēju. Pērkona darba lauks bija negaiss un lietus, bet viņam palīdzēja arī Pērkona māte jeb sieva, 4, 5, 6 jeb 9 dēli, meitas un pat vedekla (sk. § 10, 7. gab.), sadalīdami atsevišķos darbus savā starpā. Arī Dievam jeb Vecajam tēvam bija ducinātāja un slacinātāja slava. Teikas daudzina Pērkonu par ļaunu garu gainātāju.

Saules redzamā dienas gaita pie debesīm un neredzamā nakts gaita ir daudz nodarbinājusi senlatviešu fantaziju (sk. augšā § 10, 5 gab.). Viņu cildināja kā gaismas, īpaši siltuma devēju, un centās nodrošināt viņas darbību ar īpašu saules

burvību, aizdedzinot ugunskurus (gada ugunis) pavasaros un vasaras vidū, arī ziemas vidū. Viņu godināja rītos uzlēcot, kad „saulīte rotājas“. Saule daudz redz un zin. — Saulei blakus minētas arī Saules meitas, kalponīte, kalpi uc., kas reprezentē dažādus saules gaismas efektus, saules starus utl.

Gaismas dievību rindā vēl redzama vieta bija Mēnesim, nakts debess valdniekam un zvaigžņu sargam, līdz ar to arī karavīru palīgam, grūtdieņu un sērdieņu labvēlim. Vārdā minēti arī Auseklis un Austra — rīta zvaigznes personificējumi.

Visas šīs mītiskās būtes bija aizguvums no indoeuropiešu kopsenatnes, bet pa daļai īpatnēji izveidotas. Līdz ar tām senlatvieši bija mantojuši arī seno indoeuropiešu mītu par debesu vedībām (kāzām). Pāris sākumā laikam bija Saule un Mēness, tad Saules meitas un Dieva dēli. Latviešu mītos sastopami arī vēl citi ligavaiņi: Dieviņš, arī Pērkons, tad Auseklis, Ausekļa dēli, Mēness dēli, Vējš un Vēja dēls. Liels skaits tautas dziesmu attēlo grezno debesu vedību gājieni.

Saule, meitu izdevusi, lūdz Pērkonu vedējos.

Pērkonīš aiziedams saspeļ zelta ozoliņu.

Trīs gadiņus Saule raud, zelta zarus lasīdama.

Visus zarus salasīja, galotnītes vien nevaid.

Ceturtdā gadiņā atrod pašu galotnīti,

atrod pašu galotnīti aiz kalniņa lejiņā.

Pērkons veda vedekliņu no Vāczemes šai zemē,

Saule veda velšu pūru, visus mežus pušķodama:

ozolam zelta cimdi, liepiņai sidrabiņa,

sikajiem kārkliņiem zaļa vara gredzentiņi.

Ļoti iecienītas un bieži sastopamas ir dziesmas par Dieva dēlu un Saules meitu lūkošanos un ķircināšanos.

3. Likteņa dievības. Laime senlatviešiem laikam vispirms nozīmēja nepersonisku spēku, no kā atkarājas cilvēka, viņa lopu un mantas labvēlīgs liktenis. Šī spēka mītne bija istabas un kūts sliexsnis. Laime bija katram cilvēkam un katrai dzimtai sava. Arī atsevišķām saimniecības nozarēm bija katrai sava laime, piem. govju laime, zirgu laime.

Personificējot Laimu, senlatvieši nostādīja viņai blakus Dēklu un Kārtu, bet abas pēdējās ir maz iztēlotas cilvēka veidā, un viņu īpašā darbība nav vairs noteikti zināma. Arī Laimu vairāk raksturo darbā nekā izskatā.

Vedības bija kritisks laikmets galvenā kārtā līgavai, kas pārgāja no vienas dzimtas otrā, bet arī līgavainim, kuŗa dzimtā jaunā sieva ienāca. Dažādas parašas, ar kuŗām ievada līgavu jaunajās mājās, centās pielabināt, pat apmānīt mājas garu (sēdina līgavu krāsns priekšā, ved namiņā trīs reiz ap katlu, kas karājas kāsi virs ugunskura, met ziedus uz krāsns, aizsedz seju utl.). Īpaši pieminama vēl malu noziedošana jeb mētāšana, t. i. adiklu un pinumu ziedošana kūtīs, klētī, rijā, pirtī, dārzā, akā, velētavā, maltuvē, ugunskurā, maizes abrā, uz lizes, uz katla kāša. Līgava apveltīja arī jaunos radus ar vīra māti priekšgalā. Atvairīšanas rītus ir starp citu (krusta) ciršana gaisā, mājas durvīs un sēdeklī pie galda, arī sveču aizdegšana.

Miršanas gadījumā vajadzēja godam izvadīt aizgājēju no šīs dzīves un radu pulka un ievadīt viņā saulē, bet līdz ar to nodrošināt dzīvības līdzsvaru palicējos un atbrīvot tos no mironī mītošā iznīcības un nāves spēka. Trīs dienas mirušais palika vēl savās bijušajās mājās, pēdējo nakti — sanākušo radu un draugu pulkā. Tie, salasījušies ap viņa atdzisušajām, baltās goda drēbēs ietērtajām miesām, dzīvoja un runājās ar viņu, it kā viņš vēl dzīvs būtu savējo vidū, un ar gaudām atvadījās no viņa. Otrā dienā aizveda jeb aiznesa viņu uz dzimtas kapu kalniņu un apbedīja, dodot līdz ēdamo un dzeramo, kā arī visādas viņā saulē noderīgās lietas (sk. augšā 26. lp.). Mirušo sadedzināšana sārtā, kas Kuršos ap 1000. g. dabūja pārsvaru, prasīja citādu rīcību. Sārtu krāva izraktā kapa bedrē un uz tā nosēdināja jeb noguldināja aizgājēju ar viņa lietām. Bet reizēm lietas arī ieraka atsevišķā lizdā jeb gremdēja ezerā. Miroņa ciskas, kreklu, gultas drēbes mājās jeb ceļā uz kapiem sadedzināja; aizejot no kapsētas, nokratīja pīšļus no kājām un nākošu nakti rīkotās dzīrēs centās ar bagātīgu ēdiena un dzēriena baudīšanu, jautrību un kūsājošu dzīvības prieku nomākt ar nāvi ielauzušos iznīcības spēku. Ar mantas izdališanu pēc paša nelaiķa gribas nobeidzās apbedīšanas dzīres. Dzimtā bija atkal radīts līdzsvars. Turpmāk mirušais dzimtas loceklis varēja ierasties pie palicējiem tikai kā viesis no viņas saules, kā velis, gan lai darbotos līdz dzimtas darbos, gan lai piedalītos veļu mielastā. Dzimtas

sakari tādā kārtā pastāvēja vēl pāri nāves robežai, un dzimtas kults apvienoja mirušos ar dzīvajiem vienā organiskā dzimtas kopībā.

5. **Mājas kults.** Katrai senlatviešu mājai un tās iedzīvotājiem bija sava sargdievība, savs mājas gars, pat vairāki tādi. Viņus iedomājās mītam dzīvojamās telpās — pavardā, krāsnsaugšā, aizkrāsnē, bet arī rijā, kūtī, pirtī jeb svētajos kokos pie mājas jeb sētmalā, arī atsevišķos akmeņos virtuvē, rijā, klētī, sētā jeb dārzā un akmeņu kaudzēs (akmeņkrūtīs). Mājas kultā bija laikam saplūdis kopā pirmatnējs pavarda kults ar dvēseļu kultu. Mājas garus iedomājās baltu cilvēku veidā, bet uzskatīja arī krupjus un čūskas (pareizāki: zalkšus) par viņu iemiesojumiem. Sauca mājas garu par Veco, Vecaini, Ciemiņu, vietām arī vēl kādā īpašvārdā. Viņš bija visu mājas iemītnieku — cilvēku un lopu — aizgādnis, un visi mājas darbi bija viņa ziņā. Kad pirmo reizi dzina zirgus pieguļā jeb govīs ganos, kad cēla jeb remontēja kādu ēku, kad pirmo reizi iekūra riju, tad meklēja viņa palīdzību. Sākot un beidzot katru darbu, liekot ēdiena bļodu galdā, cepot maizi un rausus, svinot svētkus un dzīres, allaž pieminēja mājas garu jeb garus un atmeta viņiem savu ziedu — pirmo jeb labāko kumosu jeb malku, jaunkultu maizi (doniņu), jaundarītu alu, arī gaļu un asinis. Alu, maizi, gaļu (melna gaiļa jeb vistas galvu) lēja jeb meta arī ugunī. Mājas gariem jaunā sieva deva veltes („ziedojumus malām“). Ceļot jaunas ēkas, lika pamatos dzīvnieku (īpaši zirgu) ziedojumus.

Atsevišķiem lopiem bija arī vēl savi īpaši sarggari: govīm Māršava, zirgiem Ūsiņš, kas gādāja par lopu brangumu.

Mājas kultam stāvēja tuvu Gausasmātes un Sātamātes kults. Viņas piešķīra sātu maizei un citam ēdienam; par viņu iemiesojumu uzskatīja rupuci jeb krupi (Ļekatu māti, Augšlēcīti). Radniecīga mītiska būtne bija Vilce, ko vēlāk iesauca arī par pūķi.

Izšķīra 1) labības vilci (maizes roķi, rudzu vilķi, rudzu ruņģīti jeb runduli), kas pienesa labību klētī apcirkņos jeb dzirnavu acī, 2) piena un sviesta vilci, kas piegādāja pienu un sviestu, 3) naudas un mantas vilci un 4) sāta (svētības) vilci,

kas nepienesa pašu mantu, bet nodrošināja tās sātu (svētību). Vilce skrien pa gaisu ugunīgā izskatā un dažādā veidā, var vispār „tūkstoškārt pārvērsties“. Mājas saimnieks jeb saimniece godāja un mieloja savu vilci, bet kaimiņi neieredzēja to, jo tā aiznesa prom viņu mantu un svētību, apbalvodama savu saimnieku. Pret svešām vilcēm lietoja dažādus aizsardzības līdzekļus, centās apturēt tās gaisā un iznīcināt.

Mājas kulta zinātāji un rīkotāji bija saimnieks un saimniece.

6. Gadskārtējie svētki. P. Šmits atzīst dabisku senlatviešu gada sākumu pavasarī līdz ar lauku darbu sākumu. A. Švābe secina no dažām tiesiski saimnieciskām parašām, ka senlatviešu gada sākums sakritis ar ziemas sākumu. Liekas, ka latvieši uzskatījuši ziemu galvenā kārtā par sagatavošanos uz nākošās vasaras darbību un nevis par iepriekšējās vasaras noslēgumu. Ar veļu laiku izbeidzās lauksaimniecības gads, sals un sniegs bija tam apstiprinājums. Bet zem sniega segas sāka jau gatavoties jaunas dzīvības dīgļi, ar ko sākās jauns gads.

Pie senajiem gadalaikiem — vasaras un ziemas — vēlajā dzelzs laikmetā, liekas, jau bija pienācis klāt pavasaris — pārejas laiks no ziemas un vasaru, vasaras sākums un sējas laiks. Bet rudens gan laikam tapa par atsevišķu gadalaiku tikai vēlāk līdz ar kārtīga kalendāra ieviešanu. Trūkstot astronomiskiem aplēsumiem, nevarēja arī noteikt precīzi ziemas un vasaras saulgriežus, bet vēroja gan saules lielāko varu vasaras vidū un vismazāko nozīmi ziemas vidū. Vasaras un ziemas vidū tad arī atzīmēja ar īpašiem svētkiem. Vasaras vidū dedzināja uguni gan sartos uz zemes (pakalnos), gan īpašās pundelēs kārtsgalos, lai nodrošinātu saules svētību tā gada ražai druvā un lopos. Ziemas vidū valstīja apkārt kliezot bluķi un tad sadedzināja to pavardā, — lai atgaiņātu tumsas varas, kas tiecas nomākt sauli, un veicinātu tās turpmāko uzvaras gaitu. — Abu šo svētku parašās izpaudās arī speciālas lauksaimniecības intereses.

Lauksaimniecības svētku rindu iesāka pavasara, agrāk vasaras sākuma svētki (Ūsiņa diena?), kad dzina

pirmo vagu tīrumā un sāka laist lopus ganos un zirgus pieguļā. Pirmajās vagās izdarīja arī simbolisku miežu sēšanu (laikam ar jumja vārpu graudiem). Ar dažādiem paņēmieniem centās atvairīt ļaunu spēku un skauģu traucējumus un kaitekļus. Ar rumulēšanos nodrošināja druvām un ganībām lietus svētību. Rituāls mielasts notika tīrumā un pieguļā (Pieguļnieku svētki): ēda miežu biezputru un cūkgaļu ar asti, pieguļā olas un īpašu pantagu, dzēra alu. Ziedojumus saņēma laikam Zemesmāte jeb Laukumāte un Jumis, arī Ūsiņš un Pieguļasmāte; ziedoja lauksaimniecības ražojumus, arī melnu gaili. Vēlāk šīs parašas pārnesa uz Jurgā dienu.

Visu pavasaŗa laikmetu ievadīja un pavadīja rotāšana, īpašu dziesmu dziedāšana ar piedziedājumu „rotā“. Tiklīdz sniegs nokūsis un lapas sākušas plaukt, meitas sanākušas vakaros kādā kalngalā, un rotāšana sākusies. Kad pienāca lielākais ziedu krāšņums, rotāšana pārgāja ligošanā.

Ziedu pilnumu svinēja Ziedu dienā, kas, liekas, jau senlaikus bija apvienojusies ar senajiem vasaras vidus svētkiem (tagadējiem Jāņiem). Pavasarim iespiežoties starp ziemu un vasaru, šis svinības iezīmēja pāreju no pavasaŗa uz vasaru, no ziedu krāšņuma uz augļu briedumu. Visas zemkopja rūpes piegriezās šai laikā druvai, lai nodrošinātu tai sekmīgu noziedēšanu un ražas nobriešanu. Apstaigājot jeb apjājot druvas un mājas, centās saturēt kopā topošās ražas briedumu un norobežot to pret ļaunu garu un varu iejaukšanos. Druvās un dārzos iesprausti puškaiņi (meijas) pārnesa kultivētajā zemē nekultivētās dabas auglības spēku un vairoja druvas un dārza auglību. Tai laikā pīti vainagi un lasītās zāles (sauktas vēlāk par „Jāņu zālēm“) veicināja dzīvības un auglības spēkus cilvēkos un lopos. Saimnieks un saimiece zināja vajadzīgā vietā iespraust arī kādu sērmokslī un dadzi pret burvjiem un raganām. Arī gaišās uguns atvairīja ļaunumu un veicināja labības izdošanos. Ziedu dienas dziesmām ir piedziedājums „ligo!“

Rudzu pļauja nobeidzās ar Rudenājiem, pļaujas svinību pirmo cēlienu, kas sakrita ar kristīgajiem Jēkabiem. Rudenāju dzīru galds bija apkŗauts ēdieniem un dzērieniem, alu dzēra „rudenāju rāgiem jeb kausiem“. Bet vēl diženākas

dzīres notika, beidzot pļaujas laiku, Applāvībās jeb Apjumībās. Visu darbību viduspunktā bija Jumja saņemšana un pārņemšana mājās (sk. augšā 15. s. un 21. lp.). Talka padarīja dzīres vēl kuplākas. Talcinieku koris barvedes vadībā pavadīja darbības druvā un mājās un vadīja dzīru norisi. Bagātīga ēšana un dzeršana bija nevien labas ražas iznākums, bet arī turpmākas ražas ķīla. Ziedoja auglības veicinātājām dievībām galvenā kārtā ražas augļus, bet arī asiņaini ziedojumi (gailis, vista) bija parasti. Ražas ievākšanas svinības noslēdza Apkūlības; uz lielām dzīrēm tad ielūdza arī radus, kaimiņus un draugus. Svaiga maize jeb plāceņi un cūkas galva bija svētķu mielasts; ar alu noskaloja rijas putekļus. Ap Apkūlību laiku notika arī veļu mielošana, kas pievienoja dzīru draudzei arī viņā saulē aizgājušos dzimtas locekļus. Kristīgajos laikos Applāvības sakrita ar Miķeļiem un Apkūlības ar Mārtiņiem.

Arī ziemas vidus svinības, vēlākie Ziemsvētki, bija veltīti nakošās vasaras ražai. Senlatvieši ticēja, ka ziemas notikumiem atbilst vēlākie vasaras notikumi un tāpēc ar ziemas rīcību var ietekmēt vasaras parādības. Ķekatnieku maskas (piem.: kūlītis, siena kaudze, siets, zirgs, āzis) un viņu darbības (pēršana ar rīksti, dejošana, griešanās, lēkāšana, laistīšanās ar ūdeni, lauku darbu attēlošana, bagātīga mielošanās) nodrošināja un veicināja auglību un svētību. „Ķekatas lēca linīnu labada, balt' avetiņu.“

Ja vasaras vidus svinībās pieminēja sevišķi Dievu, kuŗa aizgādībā nobrieda druvu raža, tad ziemas vidus svinībās pienācās galvenā godināšana Zemesmātei, kuŗas valstī gatavojās jaunā dabas dzīvība; bet tiešu datu par Zemesmātes daudzinašanu šādā sakarā vairs nav.

7. Publiskais kulsts. Ziedojumu veidi. Dažas no gads-kārtējām svinībām izgāja ārā no vienas mājas un saimes aploka un pievilka plašāku sabiedrību. It īpaši Ziedu diena un vasaras vidus svinības bija, liekas, izveidojušās par plašākiem tautas svētkiem, ko svinēja Elka kalnos un svētbirzīs.

Liekas, ka svētnīcas (Elka kalni, Elka lejas jeb pļavas) bijušas pie visām senlatviešu pilīm visa pils novada publiskajām svinībām. Tur sanāca pils un tās novada ļaudis noteiktos

laikos un vajadzībās (zilēšanai, ligumu slēgšanai un zvērestiem), kad gribēja savai kopdzīvei un rīcībai izlūgties Dieva, Laimas un citu dievišķu būtņu svētību un labvēlību. Tur izlēma arī kaŗa gaitas un izlūdzās tām Ceļamātes, Kaŗamātes un varbūt arī Mēness palīdzību. — Iespējams, ka šādās novada svētnīcās katrai dzimtai bija sava īpaša ziedojumu vieta. Dziesmas un attiecīgas kustības pavadīja visas svētdarbības.

Īpašs akmens jeb akmeņu krāvuma altāris nav visur bijis lietošanā. Pat ziedojumu uguni bieži mēdza kurt zemē. Un arī nededzināmus ziedus nolika jeb lēja tāpat zem kokiem, to zaros jeb dobumā. Ziedojuma lielums bija atkarīgs no ziedotāja rocības; dažreiz to noteica loze. Dzīvniekus varēja ziedot no vērša līdz gailim. Ziedoja, liekas, arī kaŗa gūstekņus. Dažās vietās, šķiet, sargāta neizdziestoša uguns.

Īpašs kopziedojumu veids bija sabari, kad vairāki kaimiņi (vesels ciems, varbūt arī viss novads) salika kopā naudu ziedošanā lopa pirkšanai un sabēra labību plāceņu cepšanai un alus darīšanai. Sagatavoto mielastu baudīja visi dalībnieki.

Novada svētnīcas pils tuvumā varēja būt arī svētbirzis, ko glabāja neaizkaŗamas. Nevienš nedrīkstēja tur ne zariņu nocirst, ne medīt, ne ogas lasīt. Svētbirzis bija auglības garu un dievību mītne. Bieži svētās birzs jeb meža vidū bija īpašs dižens vecs koks — galvenais svētums. Svētbirzis mēdza būt kopā ar ūdeni — ezeru, upi, avotu. Cilvēki ieradās tur tikai celsmes un ziedojuma nolūkā.

Liekas, ir bijušas arī svētbirzis jeb kokiem apauguši svēti kalni, kas nepiederēja pie atsevišķas pils, bet bija ieguvušas plašāku nozīmi, varbūt veselas cilts vidū, piem. Zilais kalns.

Senlatviešiem bijuši arī dievu tēli (koka, akmens, māla), bet neviens no tiem nav uzglabājies. Īpašu svētnieku kārtu min tikai kuršos, kas arī citādi liekas saimnieciskā un sabiedriskā ziņā visrosīgākie un visprogresīvākie. Citi starpnieki ar pārdabisko pasauli bija burtnieki, zinātnieki, pareģi, vārdotāji, pūšlotāji uc.

Senlatviešu reliģija bija sasniegusi augstu attīstības līmeni, kad kristietība ienāca Latvijā un sāka ietekmēt un pārveidot to. Bet daudz senču ticējumu un parašu uzglabājās zem ārējās kristietības segas vēl gadu simtus, gan pa daļai jau saplūzdami un sajaukdamies ar katolisma elementiem.

16. Senlatviešu raksturs un tikums.

1. Senlatviešu tikumiskais raksturs ir izveidojies galvenā kārtā zemkopības darbos Latvijā. Latvijas zeme nebija sevišķi bagāta un daba bija diezgan skarba, bet darbs nebija veltīgs. Senlatviešu zemkopis varēja dabūt baudīt čakla pūliņa augļus, ja tos neiznīcināja kaņš un sirotāji. Tā attīstījās mūsu senču darba tikums un veidojās viņu darba prieks. Latvietis nevar nemaz iedomāties tikumu bez ražīga darba un darba prieka. Tikls, ticis, tikušais (uz priekšu tikušais) ir savā pirmatnējā nozīmē sinōnīmi vārdiem „čakls“ un „strādīgs“ un dabūjuši tikai ar laiku arī pārnestu ētisku nozīmi. Taču tikt nozīmē nevien uz priekšu tikt, bet arī patikt; latviešu darba gaitās veidojusies arī viņa skaistuma atziņa. Tā vārdā „tikums“ sastopas darba sekmes ar ētisku cēlumu un aistētisku labpatiku.

Zemkopja ražošanas darbam iet līdz īpaša svētība. Viņš dabū priecāties par asnu dīgšanu un augšanu, par ražas tapšanu.

Prieki bija arājam, priek' arāja ligavai, —
redzēj' savu rudzu lauku kā ūdeni ligojam.

Bet viņš redz arī savu iespēju robežas: viņš ir atkarīgs no dabas spēkiem, no augstākām dievišķām varām. Arī senais latvietis zināja, kā palīdzība viņam vajadzīga darbā.

Nāc, Dieviņ, pats palidzi grūta darba padzīvot:
tev, Dieviņ, spēks, varīte, tev gudrais padomiņš.

Bet viņš arī zināja, ka Dievs prasa paša cilvēka darbu.

Dievs man deva, Dievs man deva, Dievs rokā neiedeva,
Dievs rokā neiedeva, iekam pati nepelnīju.

Senlatviešu dievticība bija cieši saaugusi ar viņu ticību savam darbam. Vārdiem tikums un ticība ir jau arī viena un tā pati sakne.

Zemkopja grūtais un netīrais darbs deva viņam spožus panākumus; viņš saskatīja tos, jau darbu darīdams, un viņa piederīgie priecājās par tiem, vērojot viņa smilšainās, dubļainās kājas un sastrādātās rokas.

Arājīni, bāleliņi, visas tavas kājas zied,
no kājām ziedi bira, no rokām sidrabiņš.

Mellas kājas arājam, zelta kannā rociņā;
tumša nakte zvejniekam, sidrabs spīd lai viņā.

Tā cildinādams sava darba augļus, latvietis prata arī novērtēt un cienīt tos. Zeme, ko viņš slacīja saviem sviedriem un kas deva viņam iztiku, bija viņam mīļa. To viņš turēja cieši par savu īpašumu. Viņš gribēja pilnīgu rīcības brīvību par „savu kaktiņu, savu stūrīti zemes“ un tāpēc jau senajos laikos zināja cienīt atsevišķas saimniecības priekšrocības.

Senlatvieša zemkopja rāmums un miermīlība pārvērtās straujā drošsirdībā un grūti pieveicamā pretestībā, kad viņam nācās aizstāvēt savu zemi un mantu. Iebrokušie igaunī veltīgi spīdzināja uz uguns Talavas valdnieku Talibaldū, gribēdami izdabūt no viņa visu viņa naudu. Viņš uzrādīja kādu daļu, bet tad palika nelokāms: „Ja es jums parādītu visu savu un savu dēlu naudu, jūs tomēr sadedzināsiet mani.“ Un viņš noklusē pārējo naudu, līdz mocekļa nāve aizslēdz viņa lūpas uz mūžu. Kurši un zemgaļi, saceldamies pret topošo vācu virskundzību, parādīja tādu varonību, ka izpelnījās pat pretinieku atzinību.

Satiksmē ar citiem latvietis rīkojās ar dabisku uzticību un godprātību, pat pret ienaidniekiem. Kad zemgaliešiem radās iespēja padzīt ordeņa uzspiestos un ieliktos vācu pilskungus, viņi sekoja varoņa Šabja padomam un atlaida viņus sveikus ar visu mantību.

Latviešu dzīvē un darbā izauga viņu optimisms: droša liksmā pārākuma apziņa par visiem dzīves sarežģījumiem, likstām un nesekmībām.

Mans mazais augumiņš ne par vienu nebēdāja,
ne par kungu, ne par darbu, ne par ļaužu valodām.

Labāk dziedu nekā raudu, grūtu mūžu dzīvodama.

Vai es savu grūtu mūžu raudādama atraudāšu?

Nesēroju, negūgoju, kad man nieka nekaitēja;
sērodama, gugodama drīz Dieviņu kaitināju.

Palīdz man, tu Dieviņ, kādēļ man nepalīdz?

Celies agri, gulsties vēlu, i Dieviņš palīdzēs.

2. Atsevišķi tikumi. Cīņā ar dabu senais latvietis bija mācījies ar čaklumu un neatlaidību pārvarēt visas pretestības un tāpēc nebaidījās nekādu grūtumu.

Acis darba izbijās, rokas darba nebijās;
rokas darba nebijās, — zinājās padarot.

Paldies saku Dieviņam, to darbiņu nodarīju!
nesacīju: piekususi! priecājos nodarīj'si.

Savā iedzīvē latvietis mīlēja tīrību: sētā un istabā, arī sevišķi uz galda — traukos. To pārzināja sievas un meitas. Tīrība bija tikušas meitas gods.

Mīļa Laima rotā pa nama jumtu,
meitiņu godiņu lūkodama:
vai skaidras istabas, vai skaidri trauki?
Gan skaidras istabas, gan skaidri trauki.

Tīrību var panākt tikai ar darbu, netīrība ir slinkuma sekas. Daudz darba meita ieliek arī rokdarbos, lai sagādātu sev glītu tērpu.

Liela gaŗa tautu meita bez darbiņa ganos gāja;
maza, maza man māsiņa, trīs darbiņus līdzā ņēma:
šuveklīti, adeklīti, baltu villas vērkulīti.

Meitai liels gods, ja viņas „...pūriņā daiļi vien gabaliņi“ un „daudzi skaistu raudzeklišu“.

Tāpēc arī precinieki „darbā meitu nolūkoja“.

Arī puiša tikums ir redzams viņa darba panākumos, piem. labi koptos, brangos zirgos. Bet vīra augstākais gods ir viņa gudrība. Tautas dziesmas daudzina vispār gudru padomiņu — praktisku dzīves gudrību.

Ai dzīvīte, ai dzīvīte, pie dzīvītes vajadzēja
vieglu roku, vieglu kāju, laba gudra padomiņa.
Māci mani, māmuliņa, visādam darbiņam.
izmācij'sī darbiņam, māci gudru padomiņu.

Bet īpaši vajadzīgs ir gudrs padoms katram vīram, jo „manta vien maz der lietī, ja nav gudra padomiņa“, bet „daļa laba rudzu klēts gudra vīra galviņā“.

Ļoti augstu cienīja arī godu.

Godam dzimu, godam augu, godam gribu padzīvot,
godam manis augumiņš, vai ir liels, vai ir mazs.

Meitas gods ir īpaši tiklība, ko simbolizē viņas vainags. Senlatviešu ģimenes dzīvei bija stipri pamati. Vīra un sievas attiecībās jāvalda labai laipnai savstarpējai satiecībai. Tautas dziesmas apdzied mīlestību tikai starp tautu dēlu un meitu. No sievas prasa paklausību vīram un godbijību pret viņu, no vīra — laipnību un gādību.

Sievas mīlestība pievērsusies bērniem. Tautas dziesmas daudzina par visām lietām mātes mīlestību un atgādina viņas un tēva gudro padomu. Mātes mīlestību salīdzina ar saules siltumu. Bārenim trūkst šīs saules.

Saulīt mana māmuļīte, abas vienu labumiņu:
 saulīt' — mana sildītāja, māmiņ' — mana žēlotāja.
 Saulīt' silta, saulīt' spoža, nav tik mīla kā māmiņa, —
 saulītē sildījos, pie māmiņas remdējos.

No bērniem prasa paklausību vecākiem un labu satiecību un izpalīdzēšanos savā starpā. Bērniem jābūt rātniem. Pret visiem vecākiem cilvēkiem prasīja godbijību viņu dzīves gudrības dēļ.

Salds bij, gards bij zemes bites medutiņš;
 gudra bija, rāma bija vecu ļaužu valodiņa.
 Diži meži, platas lapas; veci vīri, gudri vārdi.
 Mežs ar savu dižumiņu, vecs ar savu gudrumiņu.

Radu starpā bija vēlama saderība un mīla sadzīvošana, bet attiecībās ar visiem cilvēkiem taisnīgums — taisns prāts un taisna valoda.

Milēt man sav' radiņu, lai bagāts, lai nabags.
 Kas radiņu nemīlēs, tam Dieviņš nelīdzēs.
 Ej, bāliņ, taisnu ceļu, runā taisnu valodiņu,
 tad ir Dievs palīdzēs taisnu ceļu nostaigāt.

Cienība pret svešu mantu bija tik liela, ka tautas dziesmas nostāda zādzību par nepielaižamu un pat neiedomājamu netikumu.

Pūra dēļ zagt negāju, naudas dēļ nabagot;
 dariš' pūru uzaugdama, pelnīš' naudu dzīvodama.

Pieticība ar sava darba augļiem pievienojas paļāvībai uz Dieva taisnīgumu un labvēlību.

Es nesaku tā vārdiņa, tev ir daudz, man ir maz!
 Gana Dieva rociņā, kas visiem līdzī dara.

Ar mājas kustoņiem sadzīvo kā ar labiem biedriem. Sevišķi tuvu stāv ganam suns un tautu dēlam — kumeliņš.

Tautas dziesmu īpaši nosodīti netikumi ir slinkums, lielība un bramanība, dzeršana, brāļu nesaticība, ļaužu valodas (aprunāšana) un skaudība un bagātnieku patvaļība pret nabagiem.